

UMETNOSTNA KRONIKA

70 • 2021

ISSN 1581-7512

UMETNOSTNA KRONIKA

posebna izdaja: ŽIČKA KARTUZIJA

Izdajatelj: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

zanj: doc. dr. Mija Oter Gorenčič

založnik: Založba ZRC

zanjo: prof. dr. Oto Luthar

vodja založbe: Aleš Pogačnik

naklada: 300

izhaja štirikrat letno

© 2021, avtorji in ZRC SAZU

NASLOV UREDNIŠTVA:

Umetnostna kronika

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 LJUBLJANA

e-pošta: umetnostna.kronika@zrc-sazu.si

<http://uifs.zrc-sazu.si>

PRODAJA:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 LJUBLJANA

tel: 01 47 06 464; faks: 01 42 57 794

e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

cena posamezne številke: 4,00 €

letna naročnina: 12,00 €; za študente: 8,00 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ČASTNI ODBOR: akad. prof. dr. Tadej Bajd, prof. dr. Oto Luthar, Zdenka Badovinac, zasl. prof. dr. Tomaž Brejc, dr. Barbara Jaki, zasl. prof. ddr. Janez Höfler, prof. dr. Matej Klemenčič, prof. dr. Jure Mikuž, dr. Damjan Prelovšek, dr. Andrej Smrekar

UREDNIŠKI ODBOR: dr. Renata Komič Marn, glavna in odgovorna urednica, mag. Andreja Rakovec, pomočnica urednice, Nataša Ciber, izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki, Jana Intihar Ferjan, mag. Andrej Furlan, doc. dr. Stanko Kokole, Dušan Koman, urednik rubrike Koledar razstav, Marko Košan, dr. Mojca Marjana Kovač, doc. dr. Franci Lazarini, doc. dr. Mija Oter Gorenčič, dr. Eva Sapač, prof. dr. Samo Štefanac, izr. prof. dr. Polona Vidmar, dr. Barbara Vodopivec

JEZIKOVNI PREGLED: Manuela Dajko

OBLIKOVANJE in PRELOM: Andrej Furlan

TISK: Collegium Graphicum, d. o. o., Ljubljana, zima 2021

Objavljena besedila so na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v podnapisu slike. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

Mnenja in stališča, navedena v objavljenih avtorskih prispevkih, niso tudi uradna stališča in mnenja uredništva revije *Umetnostna kronika*. Za znanstveno korektnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

UMETNOSTNA KRONIKA 70/2021

ŽIČKA KARTUZIJA

Mija Oter Gorenčič: *Nasprotujoča si mnenja kot vabilo k dialogu* 2

Igor Sapač: *Obnovi Žičke kartuzije ob rob!*

Od spomenika srednjega veka na slovenskem do spomenika sodobnega slovenskega klientelizma? ... 4

Matija Plevnik: *Aktualni gradbeno-statični sanacijski posegi na redovni cerkvi sv. Janeza Krstnika* 83

Rok Žnidaršič: *Nadkritje razvalin cerkve sv. Janeza Krstnika v Žički kartuziji.*

Vračanje k izhodiščem: zakaj konservacija in prezentacija arheoloških ostalin Žičkega samostana

namesto njegove rekonstrukcije 98

Mija Oter Gorenčič: *Evropske prakse pri prezentaciji razvalin (zgodnje)kartuzijanskih cerkva.*

V razmislek ob posegih v Žički kartuziji 110

NASPROTUJOČA SI MNENJA KOT VABILO K DIALOGU

Na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU smo se odločili, da jubilej *Umetnostne kronike*, njeno 70. številko, obeležimo na prav poseben način. Obseg številke je večji, vezava trdnejša, vsebina tematska. Ker izhaja na začetku leta, v katerem bodo potekali obsežni posegi na cerkvi Žičke kartuzije, enem najpomembnejših spomenikov srednjega veka v slovenskem prostoru, celotno številko posvečamo tej problematiki. Naš cilj je, da odpremo javno razpravo, še preden bodo gradbena dela zaključena. Morda se bo v razpravi pokazalo, da je trenutni načrt zastrešitve cerkve in način dela optimalen, morda pa, da bi se ga dalo modificirati in še izboljšati.

Diskusijo odpiramo s prispevki štirih avtorjev, katerih pogledi si mestoma nasprotujejo, prav to pa vidimo kot odlično izhodišče za dialog. Zastrešitev žičke cerkve nikakor ni lahka naloga, zato je še toliko pomembnejše, da se o njej odkrito pogovorimo, tudi če nanjo gledamo diametralno nasprotno. Samo če bomo soočili nasprotujoča si stališča, če ne bomo nikogar izključevali, marveč prisluhnili eden drugemu in bili pripravljene odkrito spregovoriti o vsem, kar se zdi komu problematično, bomo lahko dosegli, kar si vsi najbolj želimo: ohranitev Žičke kartuzije in naše stavbne dediščine v neokrnjeni in zaščiteni podobi za prihodnje generacije.

Najprej je objavo svojega pogleda ponudil izr. prof. dr. Igor Sapač. Kot arhitekt in umetnostni zgodovinar edini v stroki združuje profesiji, ki sta pri presojanju o novih posegih v historični spomenik nerazdružljivi. Z izjemnim znanjem umetnostnega zgodovinarja in uvidom arhitekta je v svoji doktorski disertaciji *Rekonstrukcijski posegi v historičnih urbanih naselbinah na Slovenskem* obe področji povezal v konservatorsko tematiko. Njegovo poglavje o Žički kartuziji je doslej najpopolnejši pregled historiat konservatorskih načrtov in posegov na tem spomeniku. V jubilejni številki *Umetnostne kronike* je ta historiat prvič tudi objavljen ter dopolnjen in ažuriran. V članku je objavljenega tudi veliko doslej še nepoznanega slikovnega gradiva, razrešene so napačne atribucije arhivskega gradiva v starejši literaturi itd. V zadnjem delu članka avtor o načrtovani zastrešitvi v svojem prepoznavnem slogu odpira izrazito polemično, brezkompromisno, ostro razpravo brez dlake na jeziku, ki najbrž nikogar ne bo pustila brezbržnega. Prav zato smo se odločili povabiti k sodelovanju v isti številki tudi odgovornega konservatorja za Žičko kartuzijo umetnostnega zgodovinarja Matija Plevnika in pa arhitekta doc. Roka Žnidaršiča, projektanta novih posegov na cerkvi Žičke kartuzije. S tem bralcem razkrivamo, da stroka ni enotna in da nasprotujoča si stališča niso težava sama po sebi. Težava bi bila, če naših neenotnih stališč ne bi hoteli ali dovolili soočiti in če ne bi skušali odpreti dialoga in najti kompromisa. S stavbno dediščino se namreč ne ukvarjamo zaradi nas samih, marveč zaradi umetnostnih spomenikov in prihodnjih generacij. Naša odgovornost je, da ohranimo,

kar smo prejeli, in to brez slabe vesti predamo naprej. Matija Plevnik v svojem članku prinaša najnovejši opis gradbeno-statičnih sanacijskih posegov, ki na cerkvi Žičke kartuzije potekajo od julija 2020 dalje. Besedilo spremlja izjemno dragoceno slikovno gradivo, katerega nastanek sta omogočila postavitev delovnih odrov in natančen študij gradbenega gradiva in detajlov, ki so vidni le na višini in od blizu. Avtor nas seznanja tudi s stavbnogodovinskimi odkritji, ki jih kot odgovorni konservator dnevno razbira ob skrbnem analiziranju uporabljenega materiala, veziv, znamenj gradbenih faz itd. Do vprašanja zastrešitve se ne opredeljuje. Rok Žnidaršič v svojem članku pojasnjuje svoj pogled na vprašanje prekritja žičke cerkve in predstavlja posege, ki so bili že izvedeni in ki so še načrtovani za leto 2021. Opozarja na zatečeno stanje Žičke kartuzije, v kateri po njegovi oceni ni več mogoče ločiti originala od poznejših intervencij. Razkriva svojo interpretacijo dosedanjih posegov in bralcu predoča razloge, ki so ga pripeljali do rešitve arhitekturne naloge prekritja cerkve, v skladu s katero potekajo dela. Seznanja nas s svojim pogledom na prezentacijo tega osrednjega spomenika srednjega veka na Slovenskem. Članek je opremljen z vizualizacijami, ki bodo vsakomur nazorno predočile načrte o bodočem izgledu cerkve Žičke kartuzije. Četrty članek sem prispevala podpisana, saj se s kartuzijansko arhitekturo sistematično ukvarjam že skoraj dve desetletji. Ker sem v tem času obiskala vse zgodnjekartuzijanske samostane po Evropi in veliko večino mlajših kartuzij, sem prispevala pogled, ki ga v slovenskem prostoru edina lahko ponudim, to je predstavitev posegov na (zgodnje)kartuzijanskih cerkvah po Evropi. Širši evropski pogled je v diskusiji o posegih v občutljivo stavbno okolje Žičke kartuzije nujen.

Umetnostna kronika je v preteklosti večkrat opozarjala na spomeniškovarstveno problematiko, vendar pa pri tem k sodelovanju ni bila vedno povabljen tudi druga stran. Ker je 70. številka primerna za izraz določene zrelosti, soočamo vsa mnenja in s tem vabimo k širši razpravi. Bralce vabimo k skrbnemu branju, pri katerem naj jih vodi predvsem teža argumentov. Povsem se zavedamo, da mnenja nikoli ne bodo enotna, da bodo vedno in za vsak poseg obstajala stališča za in proti, vendar si želimo, da bi premogli dovolj modrosti in nas nasprotujoča mnenja ne bi razdvajala, marveč v obojestranski strpnosti povezovala v dialog in iskanje tistega, kar je najboljše za spomenik. Le tako bomo lahko kot stroka živeli in delovali skupaj, čeprav z različnimi stališči, ne v obsojanju in v izključevanju, marveč v soočanju stališč in konstruktivnih diskusijah. S tem bomo ustvarili izpolnjujoče življenje ne samo zase, marveč tudi za umetnostne spomenike.

Mija Oter Gorenčič

IGOR SAPAČ

OBNOVI ŽIČKE KARTUZIJE OB ROB!

OD SPOMENIKA SREDNJEGA VEKA NA SLOVENSKEM

DO SPOMENIKA SODOBNEGA SLOVENSKEGA KLIENTELIZMA?

V letu 2020 je potekalo nadaljevanje sanacijskih in obnovitvenih del na Žički kartuziji, ki so se začela leta 1957.¹ Aktualni gradbeni posegi so osredotočeni na ostaline cerkve sv. Janeza Krstnika oziroma *ecclesie maior*, ki je od druge tretjine 19. stoletja razvaljena, a je ohranila vlogo osrednjega prostorskega, vsebinskega in umetnostnega poudarka razsežnega stavbnega kompleksa nekdanje samostanske zgornje hiše. Osnovna valorizacija in iz nje izhajajoči koncept za celovito spomeniško prezentacijo ostalin kartuzije s cerkvijo sta bila izoblikovana v šestdesetih letih 20. stoletja in tisti koncept so od takrat z večjo ali manjšo intenziteto gradbenih del kontinuirano izvajali vse do nedavna. V zadnjem času so se pojavile težnje za radikalno spremembo koncepta. Pri tem je presenetljivo, da posamezniki, ki se zavzemajo za opustitev doslej veljavnega konservatorskega koncepta in za uveljavitev novega, niso predstavili nove celovite valorizacije spomenika in ustrezno poglobljene analize doslej izvedenih sanacijskih in obnovitvenih del, na podlagi katerih bi bilo mogoče objektivno presojati utemeljenost zamenjave konservatorskega koncepta. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da so se težnje za spremembo osnovnega koncepta pojavile predvsem zaradi spreminjajočih se arhitekturnih modnih trendov, subjektivnih mnenj o estetiki v sodobni arhitekturi ter velikega upada teorije in prakse konservatorstva v slovenskem prostoru v zadnjih dveh desetletjih. Za razbistritev pogledov na problematiko aktualnih gradbenih del na ostalinah cerkve v Žički kartuziji se je smiselno ozreti na doslej opravljena dela in na njihova teoretska izhodišča.

¹ Jože CURK, Žiče, *Varstvo spomenikov*, 7, 1960, str. 261–262; Jože CURK, Žiče, *Varstvo spomenikov*, 8, 1962, str. 178–180; Marijan ZADNIKAR, Žičko kartuzijo rešujemo, *Varstvo spomenikov*, 9, 1965, str. 12–22; Marijan ZADNIKAR, Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 9, 1967, str. 30–33; Marijan ZADNIKAR, Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 15, 1972, str. 211–213; Marijan ZADNIKAR, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*, Ljubljana 1972, str. 176; Marijan ZADNIKAR, Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 17–19/2, 1975, str. 157–159; Marijan ZADNIKAR, *Z mojih poti. Spomini slovenskega umetnostnega zgodovinarja in konservatorja*, Ljubljana 1991, str. 207–211; Bogdan BADOVINAC, Stare Slemene – Kartuzija Žiče, *Kulturna dediščina meniških redov*, Ljubljana 1996, str. 120; Ivan STOPAR, Paralipomena k *ecclesie maior* Žičke kartuzije. Prispevek k romanski podobi Žičke kartuzije ob njeni predvideni predstavitvi, *Šumijev zbornik. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem*, Ljubljana 1999, str. 495–517; Jože CURK, Polona VIDMAR, Sašo RADOVANOVIČ, *Samostani na Slovenskem do leta 1780*, Maribor 2008, str. 428; Matija PLEVNİK, Danijela BRIŠNIK, Lucija ČAKŠ ORAČ, *Konservatorski načrt Špitalič pri Slovenskih Konjicah – Zgornji samostan Žičke kartuzije. Mapa 1*, Ljubljana 2018, str. 43.

Spomeniškovarstvena problematika Žičke kartuzije se je začela po njeni razpustitvi v obdobju reform cesarja Jožefa II. leta 1782, ko je postala last verskega sklada. Že leta 1783 je graški gubernij upravitelju pisal, naj ohrani strehe le tistih poslopij, ki jih bo potreboval novi lastnik. Po velikem požaru v (Slovenskih) Konjicah leta 1786 so tržani z dovoljenjem oskrbnika, ki je za verski sklad upravljal posest nekdanje kartuzije, začeli podirati zapuščeni veliki križni hodnik z meniškimi hišicami in gradbeni material odvažati ter ga uporabljati za nove gradnje.² Najverjetneje so med letoma 1782 in 1808, ko je imela nekdanja samostanska cerkev funkcijo župnijske cerkve, podrli tudi manjši obokani baročni stranski kapeli, ki sta bili od leta 1640 naslonjeni na južno fasadno steno cerkve. Ločna prehoda v kapeli so z notranje strani cerkve zazidali, a sta ostala vidna.³ Gotovo so takrat podrli tudi severozahodni del severozahodne stranice poznosrednjeveškega obrambnega obzidja in s tem omogočili neovirano odvažanje ruševinskega materiala. Najbrž so razstavili in odpeljali tudi kamnite sklede velike fontane iz 17. stoletja zahodno od velikega križnega hodnika, ki se je do leta 1789 napajala preko posebne vodovodne napeljave s Konjiške gore in od katere je do leta 1835 ostal samo še bazen s kamnitimi ploščami. Vse kaže, da so do leta 1825 poslopja na severni, zahodni in vzhodni strani velikega križnega hodnika skoraj povsem porušili, saj je v mapi franciscejskega katastra na tistem območju označena travnata površina in tudi prof. Johann Gabriel Seidl (1804–1875) je leta 1835 tam videl samo še sledove nekdanjih meniških hišic z vrtovi. Najverjetneje so pred letom 1810 razkrili tudi vzhodni del malega križnega hodnika s kapiteljsko dvorano, trakt s prelaturu in knjižnico ter poslopje nekdanje pripravjalnice zdravil oziroma samostanske apoteke ob posloplju s kaščo oziroma žitnico, delavnicami in nekdanjim skriptorijem v zahodnem delu kompleksa.⁴ V mapi

² Joh.(ann) Gabr.(iel) SEIDL, Deutschlands erste Karthause, *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*, 95–97, 8.–13. 8. 1835, str. 763–765, 769–774, 778–782; Joh.(ann) Gabriel SEIDL, *Wanderungen durch Tyrol und Steiermark. Zweiter Band. Steiermark*, Leipzig [1835], str. 87–89; Avguštin STEGENŠEK, *Konjiška dekanija*, Maribor 1909 (Umetniški spomeniki Lavantinske škofije, 2), str. 197; ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 12; Ivan ZELKO, *Žička kartuzija*, Ljubljana 1984, str. 45; Jože MLINARIČ, *Kartuziji Žiče in Jurkloster*, Maribor 1991, str. 456; BADOVINAC 1996 (op. 1), str. 119–120.

³ Po opisu v PUFF, Die Trümmer der Karthause Seiz in Steiermark, *Österreichisches Morgenblatt*, 2, 1837, str. 169, in na osnovi Wachtlove upodobitve iz okoli leta 1830, ki kapel ne kaže (gl. repr. na str. 7), je mogoče sklepati, da sta bili kapeli takrat že porušeni. S tem v zvezi glej opombo 5. Kapeli sta bili do tal podrti vsekakor že pred letom 1849, ko je arhitekt Janez Pečnik (Hans Petschnig) (1821–1897) izdelal upodobitev južne fasade razvaljene cerkve (gl. repr. na str. 54; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 206, tabl. 53). Prehoda v kapeli sta bila zazidana pred letom 1867, ko je ostanke samostanske cerkve upodobil slikar Johann Ludwig Passini (1798–1876). Prim. repr. na str. 41. Zazidana prehoda obeh kapel kaže tudi fotografija razvaljene cerkve z začetka 20. stoletja, objavljena v Johannes GRAUS, Kartause Seizkloster und Prior Stephan Macone, *Der Kirchenschmuck*, 35, 1904, str. 131 (gl. repr. na str. 54). Podoba kapel je dokumentirana na upodobitvah iz 17. in 18. stoletja; gl. Bogdan BADOVINAC, Sporočilnost malo znane vedute Zgornjega samostana Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov*, 44, 2008, str. 118, 123–127.

⁴ Prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 778; PUFF 1837 (op. 3), str. 161, 168–169, 177, 188–189; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 180, 195–196, 199–200; BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 118, 119, 124. Prim. tudi nekoliko korigirani tlorisni načrt samostanskega kompleksa v Ivan STOPAR, *Hrami tišine. Življenje v srednjeveških samostanih na Slovenskem*, Ljubljana 2009, str. 53. Najverjetneje so mali križni hodnik podrli že pred letom 1796. Prim. MLINARIČ 1991 (op. 2), str. 456.

Žička kartuzija
na grafični upodobitvi
Georga Matthäusa
Vischerja iz okoli leta
1681 (zasebna zbirka)

franciscejskega katastra iz leta 1825 so tista poslopja označena kot razvaljena. Najverjetneje so še pred časom okoli leta 1830, ko je celjski slikar Johann Wachtl (1778–1839) za t. i. Staro Kaiserjevo suito ustvaril dokaj natančno upodobitev opuščene samostana,⁵ razkrili tudi manjši peterokotni obrambni stolp na severovzhodnem vogalu obzidja in večji polvaljasti stolp, ki je bil prislonjen na zunanjo stran vzhodne obzidne stranice. Malo pred letom 1830 je propadel tudi zastekljeni baročni rastlinjak iz leta 1735 ob vrtu vzhodno od samostana.⁶ Leta 1828 je propadajočo nekdanjo kartuzijo od verskega sklada, skupaj z dvorcema Trebnik in Oplotnica ter razvaljenim gradom Konjice, na dražbi kupil knez Werian Windischgrätz (1790–1867). V lasti njegovih potomcev je opuščeni samostan ostal do konca druge svetovne vojne. Propad nekdanjih samostanskih poslopij se je v tistem obdobju nadaljeval. Leta 1838 so s strehe nekdanje samostanske cerkve, ki je po izgubi funkcije župnijske cerkve leta 1808 naglo propadala in ki je izgubila skoraj vso svojo opremo ter leta 1827 še baročni nagrobnik štajerskega mejnega grofa

⁵ Repr. na str. 7; objavljena tudi v STOPAR 2009 (op. 3), str. 47. Samostanski kompleks je bil v tistem obdobju sicer že v slabem gradbenem stanju in deloma zelo razdejan. Prim. Johann Ritter von KALCHBERG, Gründung der ersten Carthause in Deutschland, *Steiermärkische Zeitschrift*, 3, 1821, str. 65–70; Carl SCHMUTZ, *Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark. Dritter Theil*, Gratz 1822, str. 584; Joh.(ann) Gabr.(iel) SEIDL, Die Karthäuser zu Seiz, *Steiermärkische Zeitschrift*, 2/1, 1835, str. 1–2; MLINARIČ 1991 (op. 2), str. 458; Nataša GOLOB, *Kulturna dediščina Žičke kartuzije*, Slovenske Konjice 2007, str. 26.

⁶ Prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 781; Josef Andreas JANISCH, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen. III. Band*, Graz 1885, str. 896; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202–203; CURK 1960 (op. 1), str. 262; MLINARIČ 1991 (op. 2), str. 427; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 120. V mapi franciscejskega katastra je poslopje označeno kot še ohranjeno, na Wachtlovi upodobitvi pa so vidne samo njegove razkrite zidane stene. Ostanke sten so propadli po letu 1909. Sedaj je na tisti lokaciji zeliščni vrt. Prim. fotografijo v Matevž LENARČIČ, *Slovenija izpod neba*, Ljubljana 2010, str. 242.

Žička kartuzija
na grafični upodobitvi
Johanna Wachtla
iz okoli leta 1830
(zasebna zbirka)

Otokarja III. (1129–1164), odstranili razpadajoči razkriti in nevarni strešni zvonik iz leta 1733, ki ga v obliki tik pred uničenjem nazorno dokumentira Wachtlova upodobitev.⁷ Malo pred tem, pred letom 1835, so iz cerkve iztrgali tudi baročni tlak, ki so ga sestavljale črne in bele kvadratne marmorne plošče.⁸ Leta 1840 se je na cerkvi sesula nevzdrževana strma skrilasta streha in za seboj potegnila tudi vzhodni del gotske križnorebraste obočne konstrukcije, ki so jo krasile freske.⁹ Propadla je tudi streha baročne zakristije iz časa po letu 1682 na južni strani t. i. Otokarjeve

⁷ PUFF 1837 (op. 3), str. 169; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 187, 191; STOPAR 2009 (op. 3), str. 47; prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 779; SEIDL, *Wanderungen*, 1835 (op. 2), str. 88; MLINARIČ 1991 (op. 2), str. 456, 458; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 118; *Revitalization of the Carthusian Monastery at Žiče* (ur. Mateja Golež), Ljubljana 2009, str. 29.

⁸ Hanns PETSCHNIG, Über einige Kirchen in Steiermark, *Mittheilungen der Kaiserlich-Königlichen Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 10, Wien 1865, str. 197–198. Pretežni del marmornih talnih plošč so prenesli v Windischgrätzov dvorec Trebnik v Slovenskih Konjicah in jih tam uporabili za tlakovanje vež; prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 779.

⁹ PETSCHNIG 1865 (op. 8), str. 198; JANISCH 1885 (op. 6), str. 896; Ivan SOMREK, Zajčki samostan pri Konjicah, *Dom in svet*, 8, 1895, str. 118; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 206; ZELKO 1984 (op. 2), str. 52; CURK, VIDMAR, RADOVANOVIČ 2008 (op. 1), str. 428. Za freske na oboku cerkve, ki so bile leta 1837 deloma še dobro ohranjene: SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 779; PUFF 1837 (op. 3), str. 169. Prof. Johann Gabriel Seidl je leta 1835 freske v cerkvi, ki je bila takrat že brez glavnega oltarja, prižnice in tlaka, a je še imela s ploščevino pokrit zvonik in korne klopi, opisal: *S pevskega kora, ki ima na desni strani še povsem ohranjeno marmorno [balustradno] ograjo, je mogoče opazovati stropno poslikavo. Ta izpolnjuje posamezna polja obočnih pol, katerih sklepniki so oblikovani kot okrogli ščitki s skrivnostnimi podobami v visokem reliefu (krilati konji in drugo). Vse slikarije nosijo ostre poteze staronemške šole in v mističnih kompozicijah prikazujejo skupine kerubov, serafov, kneževstev, prerokov, spoznavalcev, mučnikov, apostolov itd.* (prevedel Igor Sapač). Utemeljena je domneva, da so freske na oboku cerkve nastale v obdobju baroka; prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 187. Pogled na cerkev z južne strani po sesutju pretežnega dela strehe kaže oljna slika, ki jo je leta 1849 naslikal arhitekt Janez Pečnik (repr. na str. 54; objava v STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 206, tabl. 53). Pogleda v notranjščino cerkve po sesutju vzhodnega dela obočne konstrukcije in pred sesutjem vzhodnega dela severne

Žička kartuzija z vzhodne strani na oljni sliki Janeza Pečnika iz leta 1849 (zasebna zbirka); na upodobitvi sta poleg propadajoče strehe t. i. Otokarjeve kapele dobro vidni strešni konstrukciji obeh vzhodnih oglatih stolpov, ki sta pozneje propadli in so ju po letu 1994 nadomestili z avtentičnima rekonstrukcijama.

Žička kartuzija z vzhodne strani leta 2020 (foto: Igor Sapač)

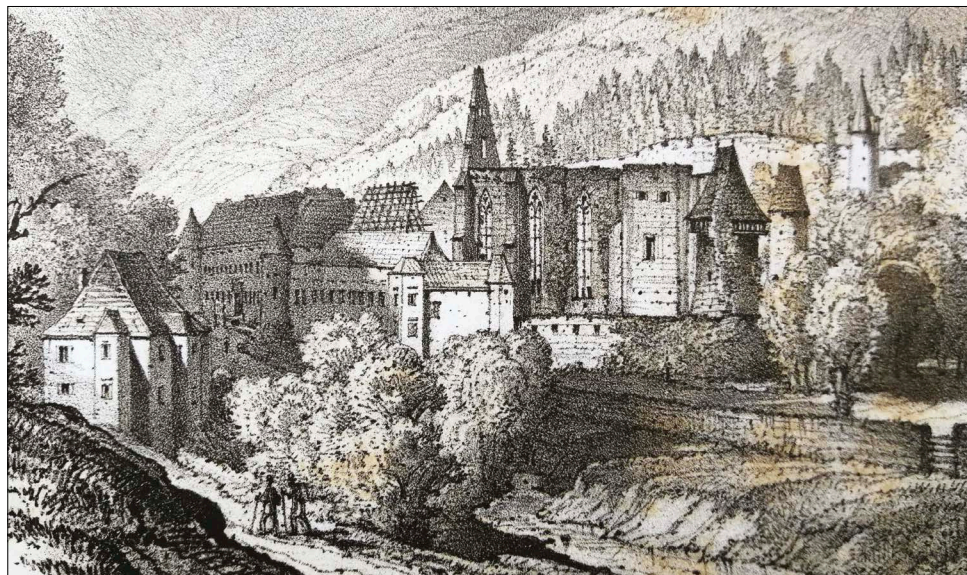
kapele, ki je prislonjena na jugovzhodni vogal cerkve. Najverjetneje je med letoma 1830 in 1852 propadla tudi streha poslopja z visokima šilastoločnima gotskima oknoma ob severozahodnem vogalu cerkve.¹⁰ Med letoma 1852 in 1865 so iz zahodne fasade cerkve iztrgali renesančno oblikovani pravokotni glavni portal iz leta 1640, ki je bil izdelan iz belega pohorskega marmorja in je imel profilirano ravno čelo.¹¹ Zdi se, da je kmalu po letu 1852 izginil še gotski svetilnik pred glavno fasado cerkve.¹² Med letoma 1852 in 1865 je propadla streha na dvonadstropnem gotskem veznem poslopju ob severni strani dvorišča pred zahodno fasado cerkve.¹³ Po letu 1856 so se sesuli še zadnji ostanki strehe na t. i. Otokarjevi kapele.¹⁴ Kmalu zatem se je zaradi posledic pritiskov plazovito drseče ruševinske groblje nekdanjega malega križnega hodnika sesul spodnji

stene kažeta upodobitvi arhitekta Josefa Lipperta (1826–1902) iz leta 1852, ki ju hrani Pokrajinski muzej Celje (repr. na str. 52). Takrat so bile zahodne tri obočne pole oboka še ohranjene. Prim. Milena MOŠKON, Josef Lippert v muzejski zbirki celjskih vedut, *Celjski zbornik*, 1987, str. 235–240; Mateja GOLEŽ, *Revitalisation of ruins and the impact on conservation policies in Slovenia. Case study of the carthusian monastery at Žiče*, Slovenia, Nova Gorica 2019 (tipkopijska doktorska disertacija), str. 99 (z zmotno navedbo, da je avtor risb Carl Haas).

- ¹⁰ Leta 1835 so bili prostori v tistem poslopju še dokaj dobro ohranjeni. V prvem nadstropju je bila poleg več sob nizko obokana dvorana, ki je bila napol sesuta, a je imela v eni steni še ohranjen lep umivalnik iz belega marmorja; prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 779. Prim. tudi risbi Carla Haasa iz leta 1852 v ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 163, 166. V visokem prvem nadstropju tistega poslopja, ki je v osnovi nastalo v 12. stoletju, je bila reprezentativna gotska samostanska obednica oziroma refektorij, ki so jo v obdobju baroka prenovili. Stegenšek se je najbrž motil, ko je zapisal, da so v 18. stoletju uredili nov refektorij v poslopju ob stolpu nad vodo (STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 196). Za baročno zakristijo oziroma kapelo na južni strani t. i. Otokarjeve kapele prim. GOLOB 2007 (op. 5), str. 2–3 (z objavljeno upodobitvijo iz 18. stoletja); Nataša GOLOB, *Žička kartuzija v rokopisih in listinah Zgodovinskega arhiva Celje*, Celje 2007, str. 9 (z objavljeno upodobitvijo iz 18. stoletja); BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 119, 120, 125 (z objavljeno upodobitvijo iz časa med letoma 1682 in 1687); *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 29, op. 30.
- ¹¹ PETSCHNIG 1865 (op. 8), str. 198. Prim. navedbe in upodobitve v SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 779; PUFF 1837 (op. 3), str. 169; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 187, 191, tabl. 52; CURK 1960 (op. 1), str. 261; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 163, 166; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 128; CURK, VIDMAR, RADOVANOVIČ 2008 (op. 1), str. 432. Za problematiko domnevnega starejšega vhoda na zahodni fasadi cerkve prim. STOPAR 1999 (op. 1), str. 501.
- ¹² Prim. risbo Carla Haasa iz leta 1852, repr. na str. 35; gl. tudi ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 163.
- ¹³ Na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (objava v ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 166) je tisto poslopje upodobljeno še s streho. Na upodobitvi Carla Reicherta, ki je nastala okoli leta 1863 (repr. na str. 10), je tisto poslopje brez strešne kritine, a ima deloma še ohranjeno leseno strešno konstrukcijo. Najverjetneje je streha propadla okoli leta 1859, ko je datirana obnova strešne konstrukcije nekdanje samostanske kašče oziroma žitnice, ki je še ohranjena; prim. Bogdan BADOVINAC, Špitalič pri Slovenskih Konjicah. Zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 44, 2008, str. 279.
- ¹⁴ Še dokaj celovito ohranjena streha t. i. Otokarjeve kapele je upodobljena na risbi arhitekta Josefa Lipperta z napisom Seitz Kloster, datirani z 11. Juny (1)852 (repr. na str. 10). Risba s svinčnikom iz popotne skicirke je shranjena v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Leta 1852 je ostanke strehe t. i. Otokarjeve kapele upodobil tudi Carl Haas (objava v ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 165; Doroteja KOTNIK, *Umetnostni spomeniki na spodnjem Štajerskem na skicah in risbah Carla Haasa kot vir za umetnostno zgodovino*, Maribor 2018 (tipkopijska magistrskega dela), str. 111). Ostanke strehe nad t. i. Otokarjevo kapelo so zadnjič dokumentirani na signirani akvarelirani risbi Josefa Lipperta, ki je datirana z 28. Juny (1)856 (repr. na str. 16; Pokrajinski muzej Celje, inv. št. S/309). Na vseh treh upodobitvah je dokumentirana tudi oblika strehe t. i. Ribjega stolpa.

Žička kartuzija na risbi Josefa Lipperta iz leta 1852 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

Žička kartuzija na izrezu iz tonirane litografske grafične upodobitve Carla Reicherta iz okoli leta 1863 (zasebna zbirka)

del vzhodnega dela severne stene cerkve, do leta 1867 pa sta se porušili tudi druga in tretja pola oboka cerkve.¹⁵ Med letoma 1849 in 1865 so na jugovzhodnem obzidnem obrambnem stolpu, katerega pritličje so v 17. stoletju preuredili v t. i. zunanjo kapelo Kristusovega trpljenja, zaradi dotrajanosti odstranili strmo skrilasto streho in leseno obrambno poletažo ter stolp pokrili z utilitarno oblikovano provizorično nizko opečno streho, ki je zelo zabilasala njegov nekdanji obrambni značaj.¹⁶

Propadanje Žičke kartuzije kot pomembnega spomenika srednjega veka v 19. stoletju ni ostalo neopaženo in zato ne preseneča, da je v času okoli sredine 19. stoletja nastala vrsta dokumentarnih risb in slik, ki nazorno kažejo tedanjo podobo opuščene samostanskega kompleksa. Leta 1849 je kompleks z dvema oljnima slikama dokumentiral akademsko izobraženi arhitekt Janez Pečnik (Hans Petschnig) (1821–1897), domačin iz Šentjurja pri Celju.¹⁷ Med letoma 1852 in 1856 sta ostanke nekdanje kartuzije dokumentirala še štajerski deželni arheolog Carl Haas (1825–1880) in arhitekt Josef Lippert (1826–1902).¹⁸ Leta 1867 je ostanke samostanske cerkve z dvema akvareliranima risbama dokumentiral še slikar Johann Ludwig Passini (1798–1876).¹⁹ Po letu 1850 so na propadanje Žičke kartuzije v 19. stoletju brezuspešno opazovali omenjena Carl Haas in Janez Pečnik ter teolog, kulturni zgodovinar in konservator dr. Johannes Graus (1836–1921), pozneje, v zgodnjem 20. stoletju, pa še šolana umetnostna zgodovinarja in konservatorja prof. dr. Avguštin Stegenšek (1875–1920) in prof. dr. Max Dvořak (1874–1921) ter arhitekt-konservator prof. Johann Wist (1841–1916).²⁰ Leta 1873 je knez

¹⁵ Pogled v notranjščino cerkve po sesutju pretežnega dela severne stene in druge ter tretje obočne pole kaže upodobitev slikarja Johanna Ludwiga Passinija iz leta 1867, ki jo hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu (*Ortsbildersammlung*) in ki je objavljena v STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 207, tabl. 55; CURK, VIDMAR, RADOVANOVIČ 2008 (op. 1), str. 428.

¹⁶ Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 185, 202, 207, tabl. 49, in repr. v tem prispevku na str. 7, 8. Streho so nadomestili z novo pred nastankom Reichertove upodobitve opuščene Žičke kartuzije (repr. na str. 10), ki je nastala okoli leta 1863 oziroma najpozneje leta 1865. Prim. tudi jeklorezno upodobitev Žičke kartuzije (Gebr. C. & N. Benziger), v J.(akob) M.(aximilian) STEPISCHNEGG, *Das Karthäuser-Kloster Seiz*, Marburg 1884. Gl. repr. na str. 8. Objavljeni sta tudi v STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 206, tabl. 53, 59; Vinko ZDOVC, *Žička kartuzija. Kratka zgodovina bogate preteklosti kartuzije 1165–1782*, Slovenske Konjice 1999, str. 19; PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 42. Prim. tudi PETSCHNIG 1865 (op. 8), str. 197–198.

¹⁷ STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 206, tabl. 53, 59; Vinko ZDOVC, *Žička kartuzija. Kratka zgodovina bogate preteklosti kartuzije 1165–1782*, Slovenske Konjice 1999, str. 19; PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 42. Prim. PETSCHNIG 1865 (op. 8), str. 197–198 (gl. repr. na str. 8, 54).

¹⁸ Carl Haas je leta 1856 začel tudi izkopavati območje nekdanjega malega križnega hodnika; gl. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 196, 206–207, tabl. 51, 52; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 163–167; MOŠKON 1987 (op. 9), str. 235–240; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 128; CURK, VIDMAR, RADOVANOVIČ 2008 (op. 1), str. 428; Monika KÜTTNER, *Carl Haas und Karl Haas. „Verschmelzung“ und „Entflechtung“ zweier gleichnamiger Künstlerpersönlichkeiten des 19. Jahrhunderts*, Graz 2017, str. 48, 54, 55, 58, 122, 134, 182; KOTNIK 2018 (op. 14), str. 37–39, 110–113; PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 42.

¹⁹ Za eno od Passinijevih risb gl. repr. na str. 41, za drugo gl. op. 15.

²⁰ PETSCHNIG 1865 (op. 8), str. 197–198; Johannes GRAUS, *Seiz, die älteste Karthause Deutschlands*, *Der Kirchenschmuck*, 3, 1872, str. 25–27, 41–44; J(ohannes) GRAUS, *Die Restauration der Ruine des Karthäuserklosters Seiz*, *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, 18,

Žička kartuzija na fotografiji iz okoli leta 1895 (vir: SOMREK 1895)

Žička kartuzija na fotografiji Johannesa Grausa iz leta 1904 (vir: GRAUS 1904); t. i. Ribji stolp je bil takrat že brez strehe, ki jo še kaže fotografija iz okoli leta 1895. Stolp nad vodo je bil še pokrit.

Hugo Windischgrätz (1823–1904) razmišljal o izvedbi obnovitvenih del na razvalinah Žičke kartuzije in konservator dr. Johannes Graus je takrat predlagal izvedbo najnujnejših zavarovalnih del, ki bi obsegala predvsem očiščevanje razvalin, prekrivanje poškodovanih visokih zidov z deskami, sanacijo razpok v zidovju, zbiranje ostankov odpadlih krogovičij, reber in drugih arhitekturnih elementov ter njihovo deponiranje v notranjščini cerkve. Posebej je opozoril na velik pomen ohranitve t. i. Ribjega obzidnega stolpa z ohranjeno leseno konzolno podstrešno obrambno poletažo, kakršne so bile že takrat v širšem prostoru monarhije zelo redko ohranjene. Iz nepojasnjenih vzrokov načrtovanih obnovitvenih del niso izpeljali.²¹

V zadnji tretjini 19. stoletja in v zgodnjem 20. stoletju se je propad Žičke kartuzije nezadržno stopnjeval. Med letoma 1867 in 1909 so se sesuli rebrasti gotski oboki v notranjščini t. i. Otokarjeve kapele.²² Med letoma 1865 in 1895 se je porušil pretežni del fasade dvonadstropnega gotskega poslopja na severni strani dvorišča pred zahodno fasado cerkve.²³ Sočasno se je do

1873, str. 49; GRAUS 1904 (op. 3), str. 121–127, 129, 131; Johann WIST, Seiz, Ruine des Kartäuser-Klosters, *Mittheilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, Dritte Folge*, 7, 1908, str. 62; Avguštin STEGENŠEK, Kirchliche Einrichtungsstücke aus der Kartause Seiz, *Der Kirchenschmuck*, 36, 1905, str. 7–8, 13–14; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 179–259, tabl. 49–59; Max DVOŘÁK, *Katechismus der Denkmalpflege*, Wien 1918², str. 17, repr. 14; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 171; KÜTTNER 2017 (op. 18), str. 48; KOTNIK 2018 (op. 14), str. 113.

²¹ GRAUS 1873 (op. 20), str. 49; GRAUS 1904 (op. 3), str. 121; prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 781; Franjo BAŠ, Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti, *Varstvo spomenikov*, 5, 1955, str. 25; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 172. Podobno leseno konzolno podstrešno obrambno poletažo je imel do druge polovice 19. stoletja tudi oglati obrambni stolp na jugovzhodnem vogalu obzidja nekdanje kartuzije Jurkloster; vidna je na upodobitvah iz okoli leta 1830 in 1865. Prim. STOPAR 2009 (op. 3), str. 59, 61.

²² Na upodobitvi Johanna Ludwiga Passinija iz leta 1867 (gl. repr. na str. 41) je viden ohranjeni obok spodnje etaže t. i. Otokarjeve kapele. Prim. GRAUS 1872 (op. 20), str. 42; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 191–192. Oblika vzhodnega dela obočne konstrukcije spodnje etaže t. i. Otokarjeve kapele je dobro dokumentirana na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (gl. repr. na str. 51 desno; objava tudi v Polona VIDMAR, *Das Grabmal des ersten Herzogs der Steiermark. Zu Ikonographie, architektonischem Kontext und Rezeption des Otakar-Grabmals aus der ehemaligen Kartause Seitz*, Graz 2014, str. 32). Po opisu v Janischevem leksikonu je mogoče sklepati, da so se oboki sesuli po letu 1885 (JANISCH 1885 (op. 6), str. 896). Vsekakor so bili oboki leta 1835 še dobro ohranjeni; prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 779. Seidl navaja, da je kapela zgrajena v gotskem slogu ter da je na sklepnikih reliefno upodobljeno Jagnje Božje, Kristus in podobno. S to navedbo se ne sklada navedba Avgušтина Stegenška, da so gotski rebrasti obok v pritličju t. i. Otokarjeve kapele med baročnimi predelavami cerkve nadomestili s širokim in plitkim kupolastim obokom. Prim. STEGENŠEK 1905 (op. 20), str. 14. Stegenškova navedba je najverjetneje zmotna in se domnevno nanaša na zakristijo, ki so jo v 17. stoletju zgradili na južni strani t. i. Otokarjeve kapele. Morda so gotski rebrasti obok v zahodnem delu kapele v 17. stoletju nadomestili z novim opečnim obokom, ohranili pa so vzhodni del rebrastega oboka. Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 191–194.

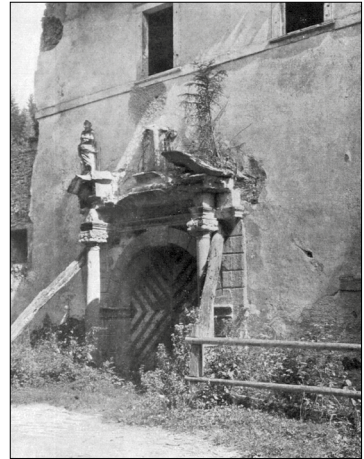
²³ Leta 1872 sta obe visoki gotski okni nekdanjega gotskega refektorija še stali in ob fasadni steni refektorija je bila pod nekdanjimi celicami za brate konverze ohranjena nekdanja obokana vinska klet z arkadnimi loki na gladkih okroglih stebrih. Prim. GRAUS 1872 (op. 20), str. 42; SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 778; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 180, 196. Po Reichertovi upodobitvi iz okoli leta 1863 (gl. repr. na str. 10) je mogoče sklepati, da je bilo zidovje gotskega poslopja še v celoti ohranjeno. Do leta 1867, ko je nastala Passinijeva upodobitev (gl. repr. na str. 41), je bil precejšen del južne fasade tistega poslopja že razrušen. Na fotografiji, objavljeni leta 1895 (repr. na str. 12), je južna fasada tistega poslopja že povsem razrušena; prim. SOMREK 1895 (op. 9), str. 84, 120; JANISCH 1885 (op. 6), str. 895; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 118, 124.

Stolp nad vodo in zgodnjebaročno vhodno poslopje iz leta 1687 s skulpturami pred samostanskim glavnim portalom in valjastim zahodnim vogalnim stolpom na Mayrjevem prisu risbe iz leta 1802 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

Pogled na jugovzhodni del Žičke kartuzije po razglednici iz okoli leta 1905 (zasebna zbirka); t. i. Ribji stolp je bil takrat brez strehe, stolp nad vodo pa je bil še pokrit.

Razkrito zgodnjebaročno vhodno poslopje iz leta 1687 s samostanskim glavnim portalom okoli leta 1895 (vir: SOMREK 1895) in propadajoči glavni portal na fotografiji G. W. Gessmanna iz leta 1903 (vir: DVORÁK 1918²)

Pogleda na jugovzhodni del Žičke kartuzije in napol podrti zgodnjebaročno vhodno poslopje iz leta 1687 s samostanskim glavnim portalom po razglednici konjiškega založnika Antona Prettnerja iz okoli leta 1900 (Osrednja knjižnica Celje)

Pogled na propadajočo t. i. Otokarjevo kapelo z napol sesuto streho s severne strani na risbi Josefa Lipperta iz leta 1856 (Pokrajinski muzej Celje)

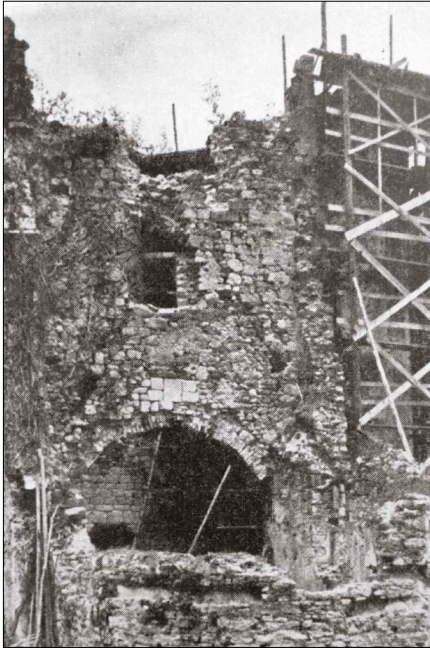

T. i. Otokarjeva kapela z južne strani na fotografiji Avgušтина Stegenška iz leta 1904 (vir: STEGENŠEK 1909)

leta 1872 sesul ostanek vzhodnega dela severne stene cerkve in kmalu po letu 1872 je propadla tudi prva oziroma zahodna pola cerkvenega oboka.²⁴ Med letoma 1865 in 1895 so razkrili dolgo enonadstropno zgodnjebaročno poslopje iz leta 1687 ob potoku Žičnica oziroma Soješka voda, ki je na Reichertovi upodobitvi iz okoli leta 1863 še v celoti ohranjeno in v katerem so bile pred letom 1782 sobe za goste samostana. Hkrati so do tal podrli valjasti zahodni vogalni stolp, ki se je navezoval na tisto poslopje.²⁵ Do leta 1909 se je fasadna stena omenjenega poslopja zahodno

²⁴ Prim. GRAUS 1872 (op. 20), str. 44; GRAUS 1904 (op. 3), str. 122.

²⁵ STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 199, 201, 206, tabl. 50, 58; ZDOVC 1999 (op. 17), str. 31; prim. MLINARIČ 1991 (op. 2), str. 400–402. Leta 1837 je bilo poslopje še dokaj dobro ohranjeno in v njem je živel gozdarski uradnik, tam pa so bile deponirane tudi propadajoče oljne slike. Gl. PUFF 1837 (op. 3), str. 169; prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 773. Na fotografiji, objavljeni leta 1895 (repr. na str. 15), je sprednja fasada tistega poslopja še skoraj povsem ohranjena, a zaradi nagibanja proti potoku podprta s tramovi. Strehe takrat gotovo že vsaj desetletje ni bilo več, saj fotografija kaže že dokaj razkrojeni vrh zidovja; prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 119, 124). Za stolpom so med letoma 1895 in 1904 razkrili in podrli z njim povezano krajše enonadstropno severozahodno poslopje, v katerem je bila pred letom 1782 v nadstropju soba za pomočnika, ki je skrbel za goste samostana, in v pritličju skupna (družinska) kuhinja, po letu 1782 in do leta 1810 pa župnišče.

T. i. Otokarjeva kapela z južne strani na fotografijah Marijana Zadnikarja pred in po obnovi v letih 1963 in 1964 (vir: ZADNIKAR 1965)

od monumentalnega baročnega glavnega vhoda v samostan zaradi izpodjedenih temeljev povsem sesula.²⁶ Med letoma 1895 in 1900 sta propadli tudi strma skrilasta streha in lesena konzolna obrambna poletaža t. i. Ribjega stolpa.²⁷ Stolp je brez teh kulturnozgodovinsko izjemno pomembnih sestavin najverjetneje ostal že kmalu po letu 1895, saj razglednice Žičke kartuzije iz

²⁶ STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 201. Prim. tudi repr. na str. 15, objavljeno v DVOŘÁK 1918² (op. 20), str. 17, repr. 14.

²⁷ Prim. obe repr. na str. 12; fotografijo v SOMREK 1895 (op. 9), str. 120; razglednico iz leta 1900, založil: Ant. Prettner, Gonobitz, hrani Osrednja knjižnica Celje (repr. na str. 15); STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202, tabl. 49; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 175. V tistem obdobju pa so uspeli ohraniti ter sanirati skrilasti strehi velikega valjastega obrambnega stolpa in pokopališke kapele. Stožčasto streho velikega valjastega stolpa so obnovili leta 1894 in znova 1910, streho pokopališke kapele pa leta 1905; gl. Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene, Varstvo spomenikov*, 34, 1992, str. 303; prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202. Leta 1908 so obnovili pazduhasto oblikovani poznogotski portal na t. i. Ribjem stolpu (Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, Varstvo spomenikov. Poročila*, 39–41, 2006, str. 192). Leta 1908 so sanirali tudi strešno konstrukcijo nekdanje samostanske kašče oziroma žitnice na zahodni strani nekdanjega samostanskega kompleksa, ki so jo sanirali že prej, leta 1859, in pozneje, v letih 1985 in 2005; gl. BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279. Zdi se, da so v drugi polovici 19. stoletja in/ali okoli leta 1900 sanirali tudi streho oglatega zahodnega stolpa nad potokom Žičnica oziroma Soješka voda. Prim. repr. na str. 12 spodaj. Prim. tudi jeklorezno upodobitev Žičke kartuzije v STEPISCHNEGG 1884 (op. 16). V ohranjenih poslopih so bila že takrat zasilna stanovanja revnih ljudi; gl. GRAUS 1904 (op. 3), str. 121.

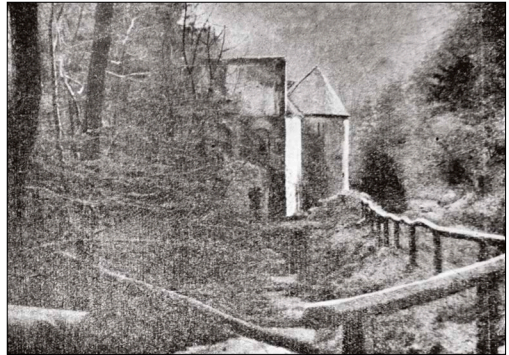
Zgodnjebaročno vhodno poslopje iz leta 1687 s samostanskim glavnim portalom in stolpom nad vodo na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

okoli leta 1905 vrh njegovega razkritega kamnitega zidovja kažejo že v dokaj razkrojeni obliki. Po letu 1895 so se vse do leta 1964 čedalje hitreje razkrajali tudi vrhnji deli zidovja razkrite t. i. Otokarjeve kapele.²⁸

Tudi v obdobju med svetovnima vojnoma propada Žičke kartuzije ni bilo mogoče ustaviti. Leta 1926 je stavbni kompleks obiskal konservator prof. dr. France Stele (1886–1972) in v objavljenem konservatorskem poročilu med drugim zapisal, da se stanje razvaline v obdobju po prvi svetovni vojni ni bistveno spremenilo in da najhitreje propada baročni glavni samostanski portal na zahodni strani kompleksa nekdanje kartuzije.²⁹ Portal, ki je bil datiran z letnico 1688 in je

²⁸ Prim. repr. na str. 16–17. Gl. tudi STEGENŠEK 1909 (op. 2), tabl. 54 levo; ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 15.

²⁹ France STELE, Varstvo spomenikov. Žički samostan, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 6, 1926, str. 115. Na propadanje portala je leta 1916 med navajanjem opozorilnih primerov brezpietetnega odnosa do kulturnih spomenikov na območju Avstro-Ogrske monarhije opozoril že Steletov konservatorski predstojnik in univerzitetni mentor prof. dr. Max Dvořák: DVOŘÁK 1918² (op. 20), str. 17, repr. 14. Prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 773; PUFF 1837 (op. 3), str. 169; Carl GRODER, Die Klosterruine „Sajc“, *Der Aufmerksame. Ein vaterländisches Volksblatt*, 56, 6. 10. 1855, str. 222; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 200. Portal, ki je imel vklesane letnice 1084, 1165 in 1444, je opisan tudi v JANISCH 1885 (op. 6), str. 895. Pred letom 1895 je portal izgubil desno skulpturo sv. Bruna, med letoma 1909 in 1909 pa še sredinsko skulpturo Marije z Detetom. Levo skulpturo sv. Janeza Krstnika so odstranili med letoma 1913 in 1929. Prim. STEGENŠEK 1905 (op. 20), str. 14; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 200–201; *Ilustrirani Slovenec*, 5/40, 6. 10. 1929, str. 317; Sergej VRIŠER, *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1992, str. 31, 32, 227; VIDMAR 2014 (op. 22), str. 87–100; Polona VIDMAR, Kamnite skulpture Franca Krištofa Reissa za samostana Žiče in Marenberk, *Acta historiae artis Slovenica*, 20/2, 2015, str. 71–94, 156–157.

Propadajoči ostanek zgodnjebaročnega vhodnega poslopja s samostanskim glavnim portalom in stolpom nad vodo okoli leta 1928 (vir: *Ilustrirani Slovenec*, 5/40, 6. 10. 1929) in isti pogled po porušenju portala in večjega dela stolpa nad vodo na fotografiji Franza Weissensteinerja med drugo svetovno vojno (vir: KELLER 1944)

bil ena od najbolj kakovostnih tovrstnih arhitekturno-kiparskih stvaritev iz obdobja baroka na Slovenskem, se je kmalu po letu 1929 povsem sesul.³⁰ Pred izbruhom druge svetovne vojne se je sesul tudi kulturnozgodovinsko izjemno zanimivi barokizirani poznogotski pravokotni obrambni stolp, ki je desno oziroma jugovzhodno od glavnega samostanskega portala stal na obokani kamniti premostitveni konstrukciji nad potokom Žičnica oziroma Soješka voda in na katerem je bila še leta 1909 vzidana kamnita napisna plošča iz leta 1467.³¹ Po letu 1928 se je sesul tudi baročni hodnik s slopastimi arkadami, ki so ga v 17. stoletju prislonili na notranjo stran jugozahodne stranice poznosrednjeveškega obrambnega obzidja.³² Južno fasado razvaljene samostanske

³⁰ Prim. repr. na str. 19 in zapis v *Ilustrirani 1929* (op. 29), str. 317. Prim. tudi WIST 1908 (op. 20), str. 62; CURK 1960 (op. 1), str. 261; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 119. Fotografija portala, ki jo je leta 1926 posnel prof. dr. France Stele in ki jo sedaj hrani Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino Ministrstva za kulturo v Ljubljani, je objavljena v VIDMAR 2014 (op. 22), str. 90; VIDMAR 2015 (op. 29), str. 80.

³¹ Prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 773; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 201, 204, tabl. 58; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 174, 220, 222; Robert PEŠKAR, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji*, Ljubljana 2005 (tipkopis doktorske disertacije), str. 283; BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 120. Na fotografiji, ki jo je mariborski fotograf Franz Weissensteiner posnel med drugo svetovno vojno oziroma pred letom 1945 (repr. na str. 19), je vidna samo še jugovzhodna stena tistega stolpa, ki je takrat še segala do prvotne višine. Objava v Paul Anton KELLER, Seitz, *Märchen des Unterlandes, Untersteirischer Kalender*, 3, 1944, str. 97. Stena se je najverjetneje sesula kmalu po drugi svetovni vojni. Prim. ZDOVC 1999 (op. 17), str. 35.

³² Na fotografiji iz tistega časa (*Ilustrirani 1929* (op. 29), str. 317) je arkadni hodnik še v celoti ohranjen. Morda se je sesul šele po letu 1945, skupaj z zadnjim ostankom pravokotnega obrambnega stolpa z obokano premostitveno konstrukcijo nad potokom Žičnica oziroma Soješka voda. Razmajani jugovzhodni ostanek arkadnega hodnika, ki je obsegal eno arkado in je bil zgrajen iz opečnih zidakov ter ometan, so podrli po obnovi obzidja ob polvaljastem jugozahodnem obzidnem stolpu, po letu 1996 in pred letom 2002. Prim. BADOVINAC, *Špitalič*, 2008 (op. 13), str. 278; BADOVINAC, *Sporočilnost*, 2008 (op. 3), str. 119. Za tloris gl. *Redovništvo na Slovenskem. 1. Benediktinci, Cistercijani, Kartuzijani*, Ljubljana 1984, slika 47; za fotografijo ZDOVC 1999 (op. 17), str. 35.

cerkve je skoraj v celoti prerastel bršljan.³³ Pred letom 1929 so t. i. Ribji stolp, ki je bil vsaj eno desetletje brez strehe in razvaljen, pokrili z utilitarno oblikovano provizorično nizko opečno štirikapno streho, ki je precej zabrisala nekdanji obrambni značaj stolpa, a je zavarovala njegovo zidovje pred nadaljnjim razkrajanjem.³⁴ Po letu 1929 je tudi polvaljasti jugozahodni stolp, ki je do takrat imel razmeroma strmo skodlasto streho, dobil novo utilitarno oblikovano položnejšo opečno streho, ki je prav tako precej zabrisala nekdanji obrambni značaj stolpa.³⁵ Okoli leta 1928 so odstranili tudi dotrajano strmo streho na poslopju t. i. gastuža in jo nadomestili s položnejšo opečno streho z daljšimi napuščmi. Obenem so na tistem poslopju podrli vrhnji del zidovja obeh stolpičastih izzidkov in ju pokrili s provizoričnima enokapnima strešnicama.³⁶

Takoj po drugi svetovni vojni je nekdanja kartuzija z zaplembo celotnega premoženja ple-miške rodovine Windischgrätz na območju Jugoslavije postala t. i. splošno ljudsko premože-nje, njen propad pa se je nezadržno nadaljeval do leta 1957. V tistem obdobju se je sesul osta-nek obrambnega stolpa z obokano premostitveno konstrukcijo nad potokom Žičnica oziroma Soješka voda in skupaj z njim tudi baročni kamniti ločni mostič iz leta 1687 čez isti potok pred nekdanjim glavnim vhodom v samostan.³⁷ Posledično so stanovalci ohranjenih nekdanjih samostanskih poslopj z brezobzirnim utilitarnim prebojem nekdanjega obrambnega obzidja na jugovzhodni strani ustvarili nov dostop do samostanskega kompleksa in pri tem odstranili preprosti pravokotni stranski oziroma vrtni baročni portal in del obzidja, v katerega je bil tisti portal vstavljen.³⁸ Stanovalci so izpeljali tudi nekatere utilitarne gradbene posege na pokritih poslopih. Na dvoriščni fasadi poznosrednjeveškega poslopja ob jugozahodni stranici obzidja so v nadstropju predelali in razširili okenske odprtine iz 17. stoletja ter pri tem odstranili pra-vokotne kamnite okenske okvire, ki so bili okoli leta 1929 še v celoti ohranjeni.³⁹ V treh soba-nah vzhodnega dela prvega nadstropja jugovzhodnega poslopja so postavili predelne stene in

³³ Prim. repr. na str. 55 (*Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317).

³⁴ Prim. fotografijo v *Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317. Provizorična streha t. i. Ribjega stolpa je dokumentirana tudi na fotografiji kompleksa nekdanje kartuzije z jugovzhodne strani, ki jo je okoli leta 1930 oziroma med letoma 1928 in 1941 posnel Vekoslav Kramarič ter je bila objavljena na razglednici, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej v Ljubljani (657 F0038782 / Žiče). Gl. repr. št. 1 na str. 99 v prispevku Roka Žnidaršiča.

³⁵ Prim. fotografije v *Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317; Matjaž KMECL, *Slovenija iz zraka*, Ljubljana 1993, str. 205; LENARČIČ 2010 (op. 6), str. 242.

³⁶ Prim. fotografiji v *Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317. Fotografiji kažeta poslopje t. i. gastuža pred in po nado-mestitvi stare strehe z novo. Prim. tudi fotografijo v ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 177.

³⁷ Mostič je še viden na Weissensteinerjevi fotografiji iz časa pred letom 1945; gl. repr. na str. 19.

³⁸ Stranski oziroma vrtni portal, ki je bil še leta 1835 zaprt z mrežastimi vrati, je dokumentiran na fotografiji nekdanje kartuzije, ki jo je okoli leta 1930 oziroma med letoma 1928 in 1941 posnel Vekoslav Kramarič (gl. op. 34). Fotografija kaže jugovzhodno stranico obzidja že v znižani obliki, ki je najverjetneje nastala s poruši-tvijo zgornjega dela razkritega obzidja med letoma 1852 in 1895. Prim. risbo Josefa Lipperta z 11. junija 1852 (repr. na str. 10) in fotografijo iz leta 1895 (repr. na str. 12 zgoraj). Prim. tudi SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 780–781; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202.

³⁹ Prim. fotografijo v *Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317; ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 21.

Izkopavanja v notranjščini nekdanje samostanske cerkve leta 1957 na fotografiji Jožeta Curka (iz zapuščine Jožeta Curka, zasebna zbirka)

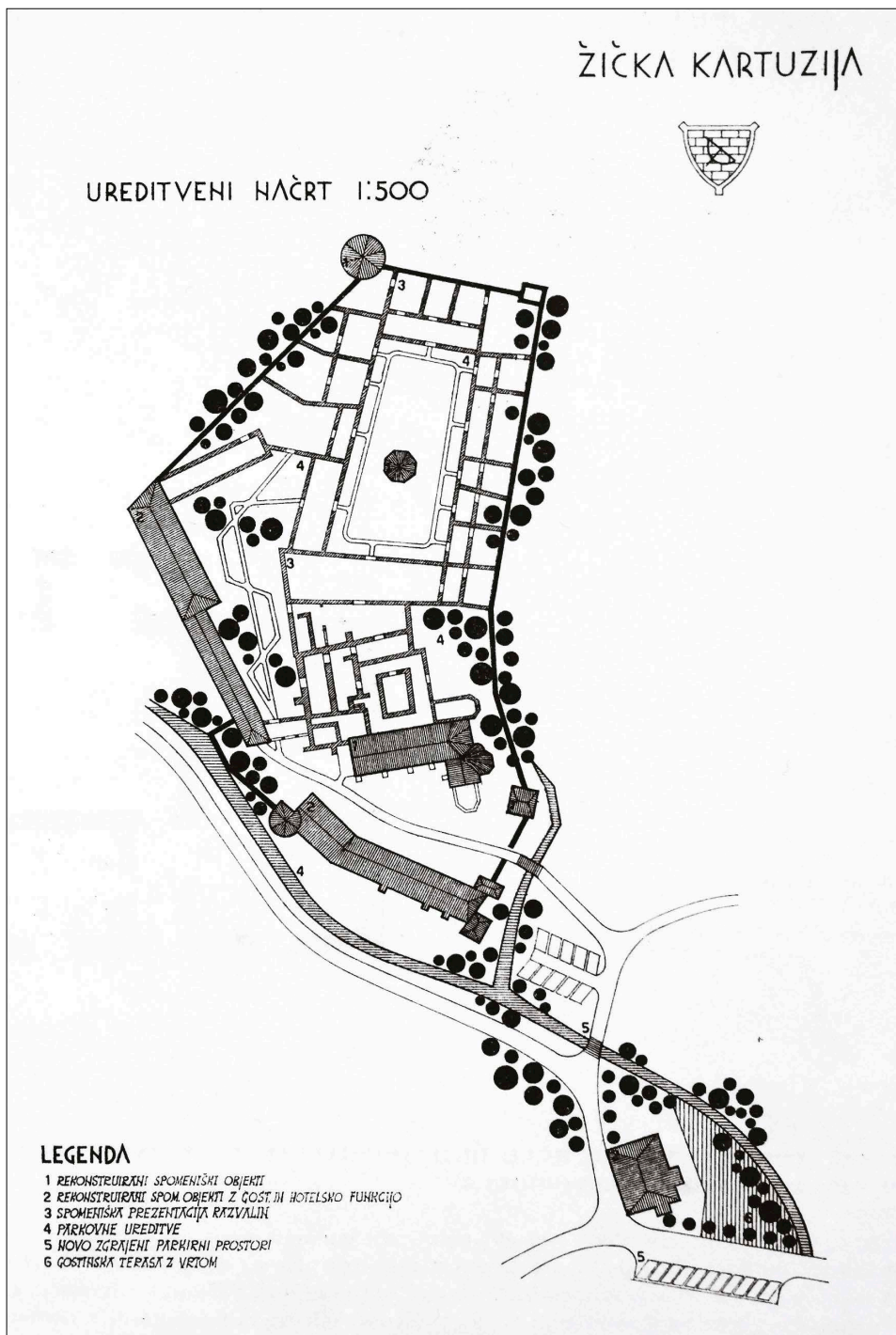

Izkopavanja na območju Žičke kartuzije leta 1957 ali 1958 na fotografiji Jožeta Curka (iz zapuščine Jožeta Curka, zasebna zbirka)

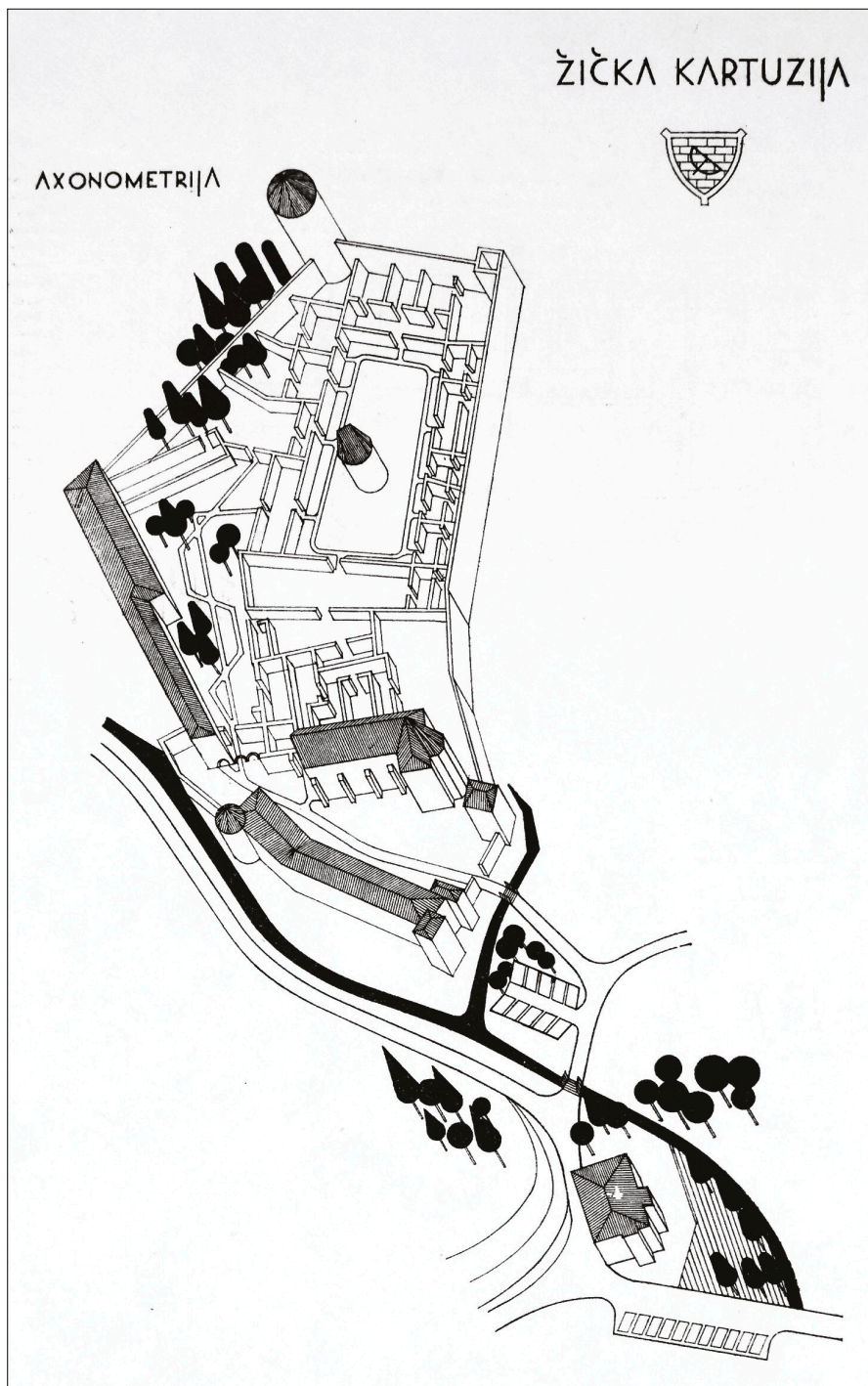

pri tem v eni sobani odbili polovico površine kakovostnega stropnega štukaturnega okrasja iz leta 1682.⁴⁰

⁴⁰ Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 200; CURK 1960 (op. 1), str. 261; BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192; Bogdan BADOVINAC, Špitalič pri Slovenskih Konjicah. Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 45, 2009, str. 194. Do leta 1999 se je v celoti ohranila samo štukatura na polovici stropa severozahodne sobane.

Nataša Štupar Šumi: Projekt za ureditev Žičke kartuzije, situacija (vir: ŠTUPAR ŠUMI 1970)

Nataša Štupar Šumi: Projekt za ureditev Žičke kartuzije, aksonometrija celote (vir: ŠTUPAR ŠUMI 1970)

Slovenska spomeniškovarstvena služba se v prvem desetletju po drugi svetovni vojni problematiki Žičke kartuzije zaradi drugih zelo ogroženih stavbnih spomenikov, zlasti tistih, ki so bili prizadeti med vojno, ni mogla posvetiti.⁴¹ Na njen izjemni pomen za romansko arhitekturo je v leta 1955 dokončani in leta 1959 objavljeni doktorski disertaciji opozoril umetnostni zgodovinar in konservator ter poznejši član Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Marijan Zadnikar (1921–2005), ki je ostaline samostanske cerkve po drugi svetovni vojni tudi prvi dokaj natančno dokumentiral s fotografijami in opisom.⁴² Tudi na podlagi te dokumentacije so v avgustu in septembru 1957 začeli izvajati prva očiščevalna, raziskovalna in sanacijska dela, ki jih je vodil umetnostni zgodovinar prof. Jože Curk (1924–2017), konservator takratnega spomeniškega referata Okrajnega ljudskega odbora Celje. V letu 1957 opravljena dela so se omejila na čiščenje razvalin v cerkvi in njenih kapelah. Pri tem so med drugim odkrili tudi prvotne srednjeveške talne estrihe, temelje nosilcev pevskega kora iz leta 1640, nastavke gotskega lektorija, sledove diagonalno položenih kamnitih tlakovcev iz 17. stoletja v zahodni polovici cerkve in njenih obeh v obdobju baroka prizidanih južnih kapelah ter lokacijo nekdanjega groba mejnega grofa Otokarja III. v t. i. Otokarjevi kapeli. Leta 1958 so se dela pod vodstvom prof. Curka nadaljevala z odstranjevanjem do 5 m visokih ruševinskih nasutij na območju nekdanjega malega križnega hodnika na severni strani cerkve, kjer je leta 1856 izkopal že Carl Haas. Takrat so poleg nekdanjega malega križnega hodnika odkrili ostanke pritličnih prostorov pod nekdanjim gotskim refektorijem in ostanke severne kapele ob cerkvi oziroma kapiteljske dvorane. Pri tem so našli na številne kamnoseško obdelane arhitekturne elemente, zlasti na obočna rebra in sklepnike, ter na veliko količino skrilastih strešnikov. Očiščevalna dela so prinesla pomembna nova spoznanja v zvezi s stavbno zgodovino nekdanje kartuzije. Obenem so v notranjščini in deloma tudi na zunanjščini cerkve odstranili gost bršljan ter sanirali streho gotske pokopališke kapele in v njeni notranjščini očistili prazno grobnico, v katero so nato deponirali najdene skrilaste strešnike. Leta 1961 so pod vodstvom konservatorja prof. Curka s skromnimi finančnimi sredstvi izpeljali najnujnejša gradbena dela za zaščito ostalin cerkve in stavb na območju nekdanjega malega križnega hodnika. Pri tem so s pozidavo utrdili tisto zidovje, ki je bilo dostopno s tal ali z nizkih gradbenih odrov. Zaradi težnje po statični stabilizaciji so na južni fasadni steni cerkve z zunanje strani stene zazidali baročni arkadni odprtini, ki sta od leta 1640 omogočali prehod v takrat zgrajeni južni baročni kapeli. Obenem so odprli v obdobju gotike zazidano romansko okno na ostanku severne stene cerkve in odstranili baročne zazidave spodnjega dela dveh zahodnih gotskih oken na južni fasadi cerkve. Odkopano zidovje na območju malega križnega hodnika so

⁴¹ Prim. ZADNIKAR 1991 (op. 1), str. 109–110, 121–211.

⁴² Marijan ZADNIKAR, *Romanska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana 1959, str. 74–78.

utrtili s pozidavo in cementno prevleko. Dovolj temeljito poročilo v zvezi s takrat opravljenimi deli ni bilo nikoli pripravljeno.⁴³

Prvi opravljeni sanacijski posegi na ostalinah Žičke kartuzije so se omejili na najnujnejša zavarovalna dela in so bili opravljeni brez posebnega konservatorskega koncepta oziroma brez vizije, kakšen naj bi bil spomenik po opravljenih sanacijskih posegih.⁴⁴ To se je spremenilo po letu 1963, ko je vodenje raziskovalnih, obnovitvenih in prezentacijskih posegov prevzel tedanji republiški Zavod za spomeniško varstvo Socialistične republike Slovenije in k delu pritegnil svoja uslužbenca, konservatorja-umetnostnega zgodovinarja dr. Marijana Zadnikarja in konservatorko-arhitektko ter projektantko dr. Natašo Štupar Šumi, roj. Suhadolc (1927–2018), ki je leta 1954 diplomirala pri prof. Jožetu Plečniku. Pri načrtovanju obnovitvenih in prezentacijskih posegov sta bila kot konservatorska sodelavca vključena še gradbeni tehnik Zvonko Juretin ter diplomirani inženir gradbeništva Stojan Ribnikar (1918–2004), ki je bil več desetletij po drugi svetovni vojni skoraj edini zares strokovno priznani statik v spomeniškovarstveni dejavnosti na Slovenskem.⁴⁵ Dr. Marijan Zadnikar in dr. Nataša Štupar Šumi sta med letoma 1963 in 1966, v obdobju, ko so se v Sloveniji razmahnile obnove najbolj ogroženih pomembnih arhitekturnih spomenikov in ko so se v Evropi začela uveljavljati načela t. i. aktivne zaščite stavbne dediščine,⁴⁶ na osnovi temeljne valorizacije izoblikovala celovito vizijo oziroma koncept za ohranitev, sanacijo, spomeniško prezentacijo in revitalizacijo stavbnega kompleksa celotne nekdanje zgornje hiše kartuzijanskega samostana.⁴⁷ Programski elaborat je – tudi pod vplivom uspešnih praktičnih izkušenj pri obnovi med drugo svetovno vojno razdejanega nekdanjega cistercijanskega samostana v Kostanjevici na Dolenjskem po letu 1956, ki jo je usmerjala ista ustanova⁴⁸ –

⁴³ CURK 1960 (op. 1), str. 261–262; CURK 1962 (op. 1), str. 178–180. Prim. ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 12; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 176–178; Ivan STOPAR, *Obnova spomenikov med teorijo in prakso, Umetnostna zgodovina in spomeniško varstvo*, Ljubljana 1997, str. 45–46; STOPAR 1999 (op. 1), str. 498–499, 504. Ločna prehoda v nekdanji baročni kapeli na južni fasadni steni cerkve so z notranje strani najverjetneje zazidali med letoma 1782 in 1808, ko je imela nekdanja samostanska cerkev funkcijo župnijske cerkve; prim. repr. na str. 52 (GRAUS 1904 (op. 3), str. 131). Za grobnico v gotski pokopališki kapeli, ki je bila po letu 1782 oskrunjena in izpraznjena, prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 778.

⁴⁴ STOPAR 1997 (op. 43), str. 46.

⁴⁵ Ivan KOMELJ, Vida FATUR, Delavci Zavoda SR Slovenije za spomeniško varstvo v letih 1945–1975, *Varstvo spomenikov*, 20, 1975 (1976), str. 141–158; Marjan SLABE, In memoriam dipl. gradb. inž. Stojan Ribnikar, *Varstvo spomenikov*, 41, 2006, str. 180–181; prim. ZADNIKAR 1991 (op. 1), str. 207–211.

⁴⁶ Prim. Tomislav MARASOVIČ, *Zaščita graditeljskog nasljeđa. Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenta*, Zagreb–Split 1983, str. 77–98, 130–150; Tomislav MARASOVIČ, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, Split 1985; Igor SAPAČ, *Rekonstrukcijski posegi v historičnih urbanih naselbinah na Slovenskem*, Ljubljana 2008 (tipkopis doktorske disertacije), str. 299–391.

⁴⁷ Marijan ZADNIKAR, *Žička kartuzija – Program*, Ljubljana 1966 (elaborat z oznako: NB 122/1975, Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana). Prim. ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 20–21; ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 32; Nataša ŠTUPAR ŠUMI, O delu arhitekta v spomeniškovarstveni službi, *Varstvo spomenikov*, 13–14, 1970, str. 64–66, 90–92 (z objavljenimi risbami iz arhitekturnega projekta za celovito spomeniško prezentacijo in revitalizacijo Žičke kartuzije).

⁴⁸ Prim. Ivan KOMELJ, Kostanjevica, *Varstvo spomenikov*, 6, 1959, str. 82–83; Milka ČANAK, Konsolidacija

Pogled na deloma sanirano zidovje nekdanje samostanske cerkve pred ponovno gradnjo podrtega dela severne stene, 1965 (foto: Irena Sapač)

predvidel, da se ostanki cerkve v obsegu porušenega obodnega zidovja dopolnijo s ponovno gradnjo kamnitega zidovja ter v celoti pokrijejo z novo streho, ki bi bila zasnovana po vzoru nekdanje, dokumentirane s trikotnim čelom na zahodni fasadi in s starimi upodobitvami, ter pokrita s skrilom. Dela na cerkvi naj bi potekala po naslednjem vrstnem redu: osnovna statična sanacija zidovja, utrditev ohranjenega zidovja z injiciranjem, zastrešitev celotne cerkve in t. i. Otokarjeve kapele, restavriranje okenskih ostenij s krogovičji, zasteklitev oken in restavriranje notranjščine. V tako restavrirani nekdanji cerkvi naj bi uredili lapidarij z zbranimi kamnitimi elementi z območja nekdanje kartuzije. Poleg tega je programski elaborat predvidel ohranitev in prenovo vseh še pokritih poslopij nekdanje kartuzije ter popolno obnovo obrambnega obzidja s stolpi. Območji malega in velikega križnega hodnika bi po ustreznih arheoloških raziskavah prezentirali kot urejeni zazelenjeni površini z utrjenimi razvaljenimi zidovi. Ohranjena samostanska poslopja naj bi po prenovi služila za gostinsko in turistično dejavnost.⁴⁹ Celovito zasnovani predlog za ohranitev, sanacijo, spomeniško prezentacijo in revitalizacijo stavbnega kompleksa je izhajal iz aktualnih znanstvenih spoznanj ter je bil usklajen z določili mednarodne listine o ohranjanju in obnovi spomenikov in spomeniških območij oziroma t. i. Beneške listine

samostanske cerkve v Kostanjevici na Krki, *Varstvo spomenikov*, 7, 1960, str. 37–48; Ivan KOMELJ, Cistercijanski samostan v Kostanjevici na Krki – njegova usoda in konservatorski posegi, *Varstvo spomenikov*, 7, 1960, str. 21–36; Ivan KOMELJ, Kostanjevica, *Varstvo spomenikov*, 8, 1962, str. 112–114; Ivan KOMELJ, Kostanjevica, *Varstvo spomenikov*, 9, 1965, str. 225; ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 15; Ivan KOMELJ, Kostanjevica, *Varstvo spomenikov*, 10, 1966, str. 226.

⁴⁹ Prim. načrte v ŠTUPAR ŠUMI 1970 (op. 47), str. 64–66, 90–92; prim. tudi ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 18; ZADNIKAR 1966 (op. 47).

Pogled na zidovje nekdanje samostanske cerkve med aktualnimi obnovitvenimi deli s severne strani, 2020 (foto: Igor Sapač)

ali Beneške karte, sprejete na drugem mednarodnem kongresu arhitektov in drugih tehničnih strokovnjakov za stavbne spomenike med 25. in 31. majem 1964 v Benetkah, ki se ga je udeležila tudi dr. Nataša Štupar Šumi.⁵⁰

V skladu z opisanim celovitim konceptom so najprej začeli izvajati sanacijo obodnega zidovja nekdanje cerkve. V letih 1963 in 1964 so očistili in sanirali že zelo razkrojeno zidovje t. i. Otokarjeve kapele. Pri tem so s ciljem postavitve nove strehe porušene dele zidov ponovno zgradili do dokumentirane prvotne višine, vse nove elemente, ki so nadomestili uničene kamnoseško obdelane gotske elemente, pa so oblikovali brez profilacije oziroma pretežno slogovno nevtrarno. Zaradi preperelosti veziva so morali razvaljene zidove deloma porušiti in jih nato ponovno zgraditi z originalnim gradivom, po rekonstrukcijski metodi anastiloze.⁵¹ Z obnovo je kapela izgubila podobo romantično zaraščene razvaline, kakršno je sicer imela celo stoletje, pridobila pa je statično stabilnost in možnost za prekritje, ki bi zidovje zavarovalo pred nadaljnjim propadom. Veliko baročno ločno odprtino na njeni južni steni, ki je bila povezana z nekdanjo baročno zakristijo oziroma stransko kapelo, so zaradi težnje po statični stabilizaciji in prezentaciji gotske zasnove t. i. Otokarjeve kapele zazidali. Pri obnovitvenih delih so zaradi omejenih finančnih sredstev namesto kamna deloma uporabili armirani beton. Uničeni venčni zidec na vrhu sten t. i. Otokarjeve kapele so zato nadomestili z venčnim zidcem, ki so ga odlili v betonu in oblikovali kot grobi približek nekdanjega kamnitega gotskega profiliranega venčnega zidca. Obenem

⁵⁰ Besedilo listine je v slovenskem prevodu objavljeno v *Varstvo spomenikov*, 12, 1969, str. 153–154.

⁵¹ ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 13. Za metodo anastiloze prim. SAPAČ 2008 (op. 46), str. 24–25. Zidovje konzolnega pomola t. i. Otokarjeve kapele z okroglim okencem je bilo zaradi agresivnega bršljana zelo poškodovano že v prvi polovici 19. stoletja; prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 780.

so dokončali leta 1961 začeto sanacijo južne stene cerkve in tudi na njenem vrhu postavili nov betonski venčni zidec, ki so ga oblikovali po vzoru uničenega gotskega kamnitega zidca.⁵² Dr. Marijan Zadnikar je po zaključku teh del leta 1964 zapisal:

Tako popravljeno stavbo gotske Otokarjeve kapele, ki je žal brez obokov in so v njenih stenah ohranjeni le še sledovi rebraste obočne konstrukcije v dvoje nadstropij, bo treba seveda skupaj s cerkvijo čimprej prekriti s stalno streho, da ne bi bila vsa s tolikim trudom opravljena dela – zaman. [...] Streha bi namreč morala biti v okviru sedanje restavracije postavljena takoj, ko bo pozidana porušena severna cerkvena stena. Z njo so računala že vsa dosedanja dela, saj so vrhovi izravnanih sten že pripravljeni za dokončno prekritje. Streha bo imela prvotni s čelom zahodne fasade dani naklon, pa tudi kritina naj bi bila prvotna, to je skril, ki se je na nekaterih mestih vrhu zidov še ohranil in ki ne le dokumentarno in estetsko, temveč zaradi izredno strmega naklona tudi tehnično edini prihaja v poštev. Streha je potrebna zlasti zato, ker se v naših podnebnih razmerah nepokritih arhitektur ne da uspešno vzdrževati in ohranjati, ali pa je tako vzdrževanje zvezano z nesorazmernimi stroški (poleg tega naj bi se v restavrirani cerkvi zbrala vsa dokumentacija o zgodovini kartuzijskega reda v Sloveniji in Žičke kartuzije posebej, vse od kopij arhivalnih virov preko slikovnega gradiva do lapidarija), pa tudi iz netehničnih razlogov, saj bo v okviru konserviranega samostanskega kompleksa ravno z njo celota dobila osrednji poudarek.⁵³

Do problematike nekaterih posebnih manjkajočih delov nekdanje cerkve, zlasti obokov in strešnega stolpiča oziroma zvonika, se dr. Zadnikar pri tem ni opredelil. Vse kaže, da se je zavzemal predvsem za osnovno zaščito ohranjenega zidovja s streho in za revitalizacijo nekdanje cerkve. A postavitev nove strehe, ki bi bila zasnovana po vzoru nekdanje gotske strehe, ni zagovarjal zgolj zaradi težnje po zanesljivi trajni zaščiti ohranjenega srednjeveškega zidovja, ampak tudi zaradi težnje po večanju spomeniške povednosti celotne nekdanje kartuzije. S to težnjo je presegel osnovno dokumentarno varstvo in se približal načelom t. i. aktivne zaščite stavbne dediščine.⁵⁴

Zaradi predvidene postavitve nove strehe nad celotno cerkvijo so leta 1965 začeli po načrtih arhitektke-konservatorke dr. Nataše Štupar Šumi ponovno graditi podrti vzhodni del severne stene cerkve.⁵⁵ Nova pozidava je bistveno spremenila ruševinsko podobo, ki je bila do takrat takšna več kakor eno stoletje in utrjena v zavesti obiskovalcev ostankov kartuzije. Dr. Marijan Zadnikar je s tem v zvezi zapisal:

Pozidati je bilo treba delno porušeno severno steno, če naj bi nekoč cerkev prekrili s stalno streho po vzoru prvotne, ki bo v naših podnebnih razmerah edino lahko zagotovila spomeniku nadaljnji obstoj.⁵⁶

⁵² ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 14–19.

⁵³ ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 15, 18–19.

⁵⁴ Prim. SAPAČ 2008 (op. 46), str. 376–378.

⁵⁵ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 30; prim. GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 114–115.

⁵⁶ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 30.

Porušenega dela stene niso mogli ponovno zgraditi z originalnim gradivom po rekonstrukcijski metodi anastilozne, ker so okoličani v dobrem stoletju odpeljali vse romanske klesance. Prav tako niso mogli rekonstruirati drugega romanskega okna, ki so ga med gotško prezidavo skupaj s prvim oziroma zahodnim romanskim oknom zazidali in ki ga je v petdesetih letih 19. stoletja opazil Carl Haas. Nadomestni kamen – lomljenec – za ponovno gradnjo porušenega dela stene so do leta 1970 pridobivali zlasti z odkopanim ruševinskim gradivom poslopij, ki so stala severozahodno od cerkve oziroma na zahodni strani malega križnega hodnika. Po odkopu gradiva so ostanke tistih poslopij provizorično zaščitili s plastmi gline in ruše.⁵⁷ Del nadomestnega kamna so pridobili tudi iz takrat povsem odstranjenih ostankov baročne zakristije oziroma kapele na južni strani, t. i. Otokarjeve kapele. Ostanke baročne zakristije oziroma kapele so podrli na podlagi konservatorske usmeritve, da je treba prezentirati zlasti gotško obliko kartuzije.⁵⁸ Manjkajoči del severne stene je bil ponovno zgrajen po rekonstrukcijski metodi retroverzije,⁵⁹ pri tem pa so upoštevali tloris, volumen in dimenzije prehodov uničenega originalnega dela. Ponovna gradnja manjkajočega dela severne stene cerkve je omogočila nove raziskave in posledično pomembna nova spoznanja v zvezi z romansko zasnovano cerkve. Ponovna gradnja manjkajočega dela severne stene se je nadaljevala leta 1966 in takrat so jo dogradili malo nad polovico celotne višine.⁶⁰ Dr. Marijan Zadnikar je takrat konec leta zapisal:

*Tako mora delno rekonstruirana stena že drugo zimo čakati, prekrita s strešno lepenko, na ugodnejše finančne možnosti za nadaljevanje njene rekonstrukcije, ki je prvi pogoj za predvideno prekritje objekta z definitivno streho, ki bi edina lahko zagotovila njegov nadaljnji obstoj.*⁶¹

Zaradi pomanjkanja denarja so se obnovitvena dela na ostalinah Žičke kartuzije po letu 1966 zelo upočasnila. Leta 1966 so znova provizorično prekrili t. i. Ribji stolp. Pri tem so odstranili strešno konstrukcijo iz okoli leta 1920, vrh poškodovanega zidovja vgradili armiranobetonsko vez in postavili novo strešno konstrukcijo, ki so jo oblikovali po vzoru tiste iz okoli leta 1920.⁶² Leta 1964 odkopano zidovje poslopij severozahodno od cerkve, ki ga niso prekrili, je naglo propadalo in je bilo leta 1966 že zelo poškodovano.⁶³ Dela so nadaljevali leta 1968. Takrat so zasilno sanirali že zelo nagnjeni ostanek stene z gotskim oknom nekdanjega gotskega refektorija

⁵⁷ ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 19–20; ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 32. Za zazidani romanski okni v severni steni cerkve prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 196. Pomisliti je mogoče, da je bilo drugo zazidano romansko okno pozicionirano v osi tretje obočne pole cerkve. Prim. fotografijo v ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 221; Marijan ZADNIKAR, *Die Kartäuser. Der Orden der schweigenden Mönche*, Köln 1983, str. 100.

⁵⁸ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 30–33; ZADNIKAR, *Žička*, 1972 (op. 1), str. 212–213. Dr. Marijan Zadnikar je v zvezi z odstranitvijo ostankov baročne kapele leta 1970 zapisal: *Na ta način je vsa južna fasada cerkve in »Otokarjeve kapele«, to je stare zakristije, ki sta bili doslej že temeljito konsolidirani in restavrirani, vsaj do neke stopnje urejena*. Gl. ZADNIKAR, *Žička*, 1972 (op. 1), str. 213.

⁵⁹ Prim. SAPAČ 2008 (op. 46), str. 27–28.

⁶⁰ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 30–33.

⁶¹ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 32.

⁶² ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 32.

⁶³ ZADNIKAR 1967 (op. 1), str. 32.

ob severozahodnem vogalu cerkve in pri tem na njeni dvoriščni oziroma južni strani ponovno zgradili razrušeni kamniti opornik, ki je preprečil njeno porušitev. Hkrati so zazidali dve večji razrušeni odprtini v originalnem delu severne stene cerkve, kjer je bil nekoč prehod na baročni pevski kor, porušen po letu 1835. Odkopali so zasute spodnje dele gotskega tristranega zaključka nekdanje kapiteljske dvorane na severovzhodni strani cerkve in jih utrdili z novo pozidavo. Sanirali so tudi del samostanskega obzidja na vzhodni strani cerkve.⁶⁴ Dela so se znova nadaljevala leta 1970. Takrat so po načrtih inženirja Stojana Ribnikarja, ki je deloval kot zunanji sodelavec konservatorske službe, statično sanirali in utrdili že zelo poškodovano trikotno strešno čelo nad zahodno fasado cerkve. Na čelu, ki je s sanacijo ohranilo gotsko obliko, se je do takrat ohranilo nekaj skrilastih strešnikov, ki so kazali, da je bila cerkvena streha vse do porušitve pokrita s skrilom. Nadaljevali so tudi ponovno gradnjo manjkajočega dela severne stene cerkve, v katerega so vgradili železobetonske vezi, a ga zaradi pomanjkanja denarja niso pozidali do vrha.⁶⁵ Pozidava vrhnjega dela tistega dela stene je bila opravljena šele pet desetletij pozneje, leta 2020.

Leta 1971 so obnovitvena dela na Žički kartuziji zadnjič potekala pod konservatorskim nadzorom dr. Marijana Zadnikarja. Tistega leta so sanirali in deloma na novo pozidali izkopano zidovje poslopij na zahodni strani malega križnega hodnika, ki je pripadalo srednjeveški skupni meniški obednici in kuhinji in ki je po izkopu nezastrešeno več let naglo propadalo. Obenem so odstranili ruševinsko zasutje v celotnem zahodnem in severnem delu nekdanjega malega križnega hodnika in pri tem odkrili veliko srednjeveških kamnoseško obdelanih arhitekturnih elementov, zlasti reber iz gotskih križnih obokov malega križnega hodnika, pa tudi fragmente lončenih peči iz 17. stoletja, ki so nekoč stale v prostorih prvega nadstropja. Med temi deli so ugotovili, da so bile strehe poslopij na območju malega križnega hodnika vse do njihovega propada pokrite s skrilom. Hkrati so ob severni steni cerkve odkopali in konservatorsko prezentirali del romanske talne površine južnega dela malega križnega hodnika ter odkrite plasti zavarovali z nadstreškom, oprtim na lesene sohe in pokritim z enokapno opečno streho, ki so jo naslonili na severno steno cerkve. Na gotski pokopališki kapeli so sanirali skrilasto streho in v njeni notranjščini obnovili opečni obok grobnice ter vhodno odprtino grobnice pokrili z betonsko ploščo. V prazni grobnici je ostala deponija skrila za popravilo starih skrilastih streh. Na zahodni fasadi ohranjenega gotskega zahodnega samostanskega poslopja, ki je na dvoriščni strani v pritličju arkadirano in ki je imelo nekoč v prvem nadstropju funkcijo samostanskega urada oziroma prokuratora z arhivom, so v prvem nadstropju v bližini prehoda odkrili in restavrirali kakovostno veliko gotsko fresko z motivom Kristusovega križanja iz okoli leta 1395. Da bi fresko zavarovali pred padavinami, so nad njo nekoliko podaljšali strešni napušč.⁶⁶

⁶⁴ ZADNIKAR 1972, Žička, (op. 1), str. 212.

⁶⁵ ZADNIKAR 1972, Žička, (op. 1), str. 212–213. Za baročni pevski kor gl. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 779.

⁶⁶ ZADNIKAR 1975 (op. 1), str. 157–159. Nevzdrževani nadstrešek nad južnim delom malega križnega hodnika je pred letom 1991 propadel. Prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 118, 119, 124.

Dr. Marijan Zadnikar je ob zaključku obnovitvenih del in svojega sodelovanja pri ohranitvi Žičke kartuzije leta 1971 zapisal:

*Ker niti pomisliti ne upamo na to, da bi kdaj dobili toliko denarja, kolikor bi ga v eni sami delovni sezoni potrebovali za napravo strehe na cerkvi, ki bi ji edina lahko zagotovila obstoj, ali za kakšne druge večje gradbene posege, bomo tudi prihodnja leta z denarjem, ki nam ga bodo namenili, nadaljevali tam, kjer smo zadnjo jesen morali prenehati z delom.*⁶⁷ Obnovitvena dela na Žički kartuziji so bila zatem zaradi pomanjkanja denarja med jugoslovansko gospodarsko krizo v sedemdesetih letih 20. stoletja prekinjena za več let. V poznih sedemdesetih letih je skrb za ohranitev in obnovo Žičke kartuzije od slovenskega republiškega zavoda za spomeniško varstvo prevzel Zavod za spomeniško varstvo Celje. Konservator dr. Marijan Zadnikar se je leta 1982 upokojil.⁶⁸

Sodelavci Zavoda za spomeniško varstvo Celje so upoštevali koncept za ohranitev, sanacijo, spomeniško prezentacijo in revitalizacijo stavbnega kompleksa celotne nekdanje zgornje hiše žičkega kartuzijanskega samostana, ki sta ga med letoma 1963 in 1966 izoblikovala dr. Marijan Zadnikar in dr. Nataša Štupar Šumi. Leta 1979 je celjski konservator in umetnostni zgodovinar prof. dr. Ivan Stopar (1929–2018) s sodelavci na osnovi tega koncepta pripravil elaborat z naslovom *Programska izhodišča za sanacijo Žičke kartuzije*, v katerem je povzel že oblikovana temeljna konservatorska izhodišča za sanacijo in prezentacijo nekdanje kartuzije in jih deloma natančneje opredelil. Prva točka izhodišč je narekovala pokritje samostanske cerkve in t. i. Otokarjeve kapele s streho.⁶⁹ V nadaljevanju so izhodišča določila, da se objekti, ki so v okviru obodnih zidov ohranjeni do prvotne višine, zastrešijo, arheološko odkopani deli pa prezentirajo v višini odkopanega zidovja, obnovi se prvotni dostop v samostanski kompleks na zahodni strani, nekdanje obrambno obzidje s stolpi se obnovi v celoti, na vzhodnih stolpih se, upošteva je stare upodobitve in fotografije, rekonstruirajo prvotne oblike ostrešij, na celotnem obzidju se ponovno postavijo leseni povezovalni hodniki. Od leta 1980 do leta 2013 so sanacijski in obnovitveni posegi na ostalinah Žičke kartuzije v skladu s temi usmeritvami potekali pod vodstvom umetnostnega zgodovinarja in konservatorja Bogdana Badovinca ter po načrtih gradbenega

⁶⁷ ZADNIKAR 1975 (op. 1), str. 158–159.

⁶⁸ Prim. ZADNIKAR 1991 (op. 1), str. 248–250, 255.

⁶⁹ IVAN STOPAR, *Programska izhodišča za sanacijo Žičke kartuzije*. Št. ZSV: 8-11/79, Celje 1979 (elaborat z oznako: NC 66/79, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Celje). Prim. STOPAR 1997 (op. 43), str. 46; BOGDAN BADOVINAC, Špitalič pri Slovenskih Konjicah. Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 48, 2013, str. 271–272; PLEVNİK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 73.

tehnika in konservatorskega sodelavca Iva Gričarja (1951–2019), med letoma 1990 in 2006 pa tudi po načrtih arhitekta in konservatorja Andreja Malgaja.⁷⁰

V osemdesetih letih 20. stoletja so na območju Žičke kartuzije zaradi političnih in gospodarskih težav v Jugoslaviji in posledičnega pomanjkanja denarja opravili le manjša obnovitvena dela. Leta 1983 so začeli sanirati v osnovi gotško poslopje samostanskega hospica oziroma t. i. gastuža, za katero je bilo določeno, da dobi gostinsko funkcijo. V njem so statično sanirali večino sten in odkrili ostanke prvotnega poznogotskega lesenega stropa. Leta 1984 so v dokumentiranih prvotnih oblikah ponovno zgradili vrhnje dele stolpičastih izzidkov, ki so bili podrti okoli leta 1928.⁷¹ Leta 1988 so streho na novo prekrili z opeko in v nadstropju rekonstruirali manjkajoče renesančno oblikovane kamnite okenske okvirje.⁷² Zaradi pomanjkanja denarja niso obnovili nekdanje oblike strešne konstrukcije in so ohranili položnejši naklon strehe s širokimi napušči iz okoli leta 1928. Leta 1989 so na osnovi originalnih fragmentov rekonstruirali še tri manjkajoče gotško oblikovane kamnite okenske okvirje za pritlični del stavbe.⁷³ Sanacijo in prenovo tega poslopja so dokončali med letoma 1996 in 2002, ko so po vzoru fragmentarno ohranjenih starih ometov v notranjščini in na zunanjščini izdelali nove apnene omete, streho znova na novo prekrili z opečnim bobrovcem, v notranjščini izdelali nove kamnite stopnice, rekonstruirali manjkajoče lesene stropne ter namestili novo opremo, ki je omogočila sodobno funkcionalno izrabo poslopja za gostinsko-turistične potrebe.⁷⁴ V letih od 1985 do 1989 so na zahodnih stanovanjsko-gospodarskih poslopih nekdanje kartuzije izpeljali najnujnejša zavarovalna dela, ki so obsegala zlasti zamenjavo najbolj dotrajanih delov strešne konstrukcije, statično sanacijo vzhodne stene nad gotskim arkadnim hodnikom in odstranjevanje nasutij v notranjščini.⁷⁵ Leta 1990 oziroma 1991 so odstranili podrast na celotnem območju nekdanje samostanske zgornje hiše in nato leta 1991 sanirali skrilasto strešno kritino velikega valjastega severnega obrambnega stolpa in pokopališke kapele. Pri tem so na stožčasti strehi stolpa rekonstruirali eno manjkajoče pomolno okno.⁷⁶ Krogovičij gotskih oken pokopališke kapele, ki so bila odstranjena po letu 1865, jim ni uspelo rekonstruirati.

Obsežnejše obnovitvene posege na območju nekdanje samostanske zgornje hiše so v skladu s konservatorskim konceptom iz šestdesetih let 20. stoletja znova začeli izvajati po letu 1991, ko je Slovenija postala samostojna država in se je povečala skrb za kulturno dediščino.

⁷⁰ Prim. BADOVINAC 1996 (op. 1), str. 116–122; Milan VOGEL, *Obnova kartuzije Žiče*. Vse še ne bo kmalu pod streho, *Delo*, 49/10, 13. 1. 2007, str. 19; *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 30.

⁷¹ Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene, Varstvo spomenikov*, 27, 1985, str. 350; *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 30. Prim. fotografije v *Ilustrirani* 1929 (op. 29), str. 317; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 228.

⁷² Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene, Varstvo spomenikov*, 31, 1989, str. 333.

⁷³ Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene, Varstvo spomenikov*, 32, 1990, str. 257.

⁷⁴ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 193; VOGEL 2007 (op. 70), str. 19; prim. ZDOVC 1999 (op. 17), str. 21.

⁷⁵ Bogdan BADOVINAC, *Stare Slemene, Varstvo spomenikov*, 28, 1986, str. 334; BADOVINAC 1990 (op. 73), str. 257; prim. BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279.

⁷⁶ BADOVINAC 1992 (op. 27), str. 303; prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 778.

Leta 1990 je umetnostni zgodovinar in konservator prof. dr. Nace Šumi (1924–2006) v zvezi s konservatorsko problematiko razvaljene cerkve Žičke kartuzije zapisal: *Pred leti opravljena zavarovalna dela so se ustavila pred potrebno rekonstrukcijo gotizirane cerkve, ki bi spričo svoje plemenite zasnove z ostanki oboka in zunanjimi oporniki to vsekakor zaslužila.*⁷⁷ Najprej so se lotili sanacije nekdanjega obrambnega obzidja in tako omogočili nadzor oziroma zapiranje območja nekdanje samostanske zgornje hiše ter s tem preprečevanje nelegalnega odvažanja gradbenega materiala. Leta 1992 so na osnovi koncepta za celovito obnovo obrambnega obzidja ob potoku Žičnica oziroma Soješka voda na prvotni lokaciji ponovno zgradili spodnji del masivnega kamnitega fasadnega zidu dolgega zgodnjebaročnega poslopja iz leta 1687, ki se je sesulo okoli leta 1900. S tem rekonstrukcijskim posegom so učinkovito zavarovali in uredili nabrežje potoka ob samostanu ter obenem prezentirali nekdanji potek obzidja in dopustili možnost za ponovno gradnjo nekdanjega poslopja z baročnim glavnim vhodom v samostan. Hkrati so z vključitvijo ostankov originalnih zidov in z uporabo originalnega ruševinskega materiala ponovno zgradili ter s skrilnato streho pokrili polvaljasti vzhodni stolp, ki stoji tik ob strugi hudourniškega potoka Kumenske vode. Od tistega stolpa je bila v celoti ohranjena njegova zahodna stena, zidovje polvaljastega dela pa je bilo skoraj do tal porušeno. Načrt za ponovno gradnjo stolpa so izdelali na podlagi analize ohranjenega zidovja in z upoštevanjem drugih primerljivih elementov v obrambnem sistemu kartuzije. Medetažne konstrukcije so zgradili iz armiranega betona in jih dopolnili z obešenimi lesenimi stropi. Z obnovo stolpa, ki je primerljiva z okoli leta 1959 po načrtih arhitekta Vlasta Kopača izpeljano ponovno gradnjo porušenega izpostavljenega stolpa v kompleksu nekdanje kartuzije Bistra pri Vrhniku, so ohranili njegove originalne ostanke in obenem primerno uredili nabrežje potoka.⁷⁸ V letih 1993 in 1994 so v skladu z določenim celovitim konceptom nadaljevali sanacijo dolge vzhodne stranice nekdanjega obrambnega obzidja ter v sklopu teh del z vključitvijo razvaljenih originalnih ostankov ponovno zgradili in s skrilasto streho zastrešili manjši peterkotni severovzhodni vogalni obrambni stolp. Avtentično izvedbo tistega rekonstrukcijskega posega so omogočili odkopani originalni zidovi in tramovnice v ohranjenem zidovju, ki so dokumentirale nekdanje etažne višine. Višino povsem porušenega drugega nadstropja in obliko strehe so določili na podlagi starih vedutnih upodobitev in primerjalnih študij. Porušene dele stolpa so deloma na novo zgradili z uporabo originalnega ruševinskega gradiva. Hkrati so že zelo poškodovano vzhodno obzidje temeljito sanirali in njegove podrte dele ponovno zgradili do dokumentirane

⁷⁷ Nace ŠUMI, *Slovenija – umetnostni vodnik*, Ljubljana 1990, str. 88. Podoba nekdanje kartuzije v tistem obdobju nazorno kažeta dve fotografiji iz zraka, ki sta objavljeni v Nace ŠUMI, *Naselbinska kultura na Slovenskem. Urbana naselja*, Ljubljana 1994, str. 21; KMECL 1993 (op. 35), str. 205. Prva fotografija je bila posneta pred sanacijo strehe t. i. gastuža leta 1984, druga pa okoli leta 1992.

⁷⁸ Bogdan BADOVINAC, Stare Slemene. Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 35, 1995, str. 154; prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202; ZDOVC 1999 (op. 17), str. 35.

T. i. Ribji stolp na risbi neznanega avtorja iz leta 1878, izrez (Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije)

T. i. Ribji stolp po avtentični rekonstrukciji strešne konstrukcije, 1996 (foto: Igor Sapač)

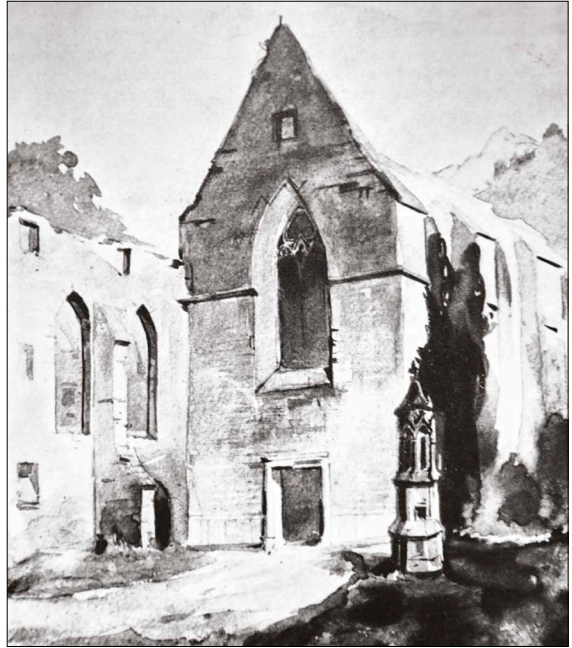
prvotne višine.⁷⁹ Leta 1994 so očistili in sanirali severno stranico obrambnega obzidja do velikega valjastega severnega obrambnega stolpa ter segment vzhodne obzidne stranice med polvaljastim in t. i. Ribjim stolpom. Predvideno je bilo, da obzidje znova dobi tudi apnene omete, ki bi kamnito zidovje učinkovito varovali pred razpadanjem.⁸⁰ Leta 1995 so na podlagi starih vedutnih upodobitev, risb in fotografije s konca 19. stoletja rekonstruirali ostrešje t. i. Ribjega stolpa, ki je sestavni del vzhodne obzidne stranice. Takrat so odstranili dotrajano provizorično streho iz leta 1966, ki ni imela spomeniškega pomena. Obenem so sanirali poškodovano kamnito zidovje stolpa in v njegovi notranjščini nad pritličjem postavili armiranobetonsko medetažno konstrukcijo, ki je nadomestila nekdanjo leseno in poznejši banjasti opečni obok.

⁷⁹ Bogdan BADOVINAC, Stare Slemene. Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 36, 1997, str. 202–203; prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 202; ZDOVC 1999 (op. 17), str. 33; BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 120, 123.

⁸⁰ Bogdan BADOVINAC, Stare Slemene. Kartuzija Žiče, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 37, 1998, str. 114.

Zahodna fasada gotskega zahodnega samostanskega poslopja po snetju gotske freske (1995), 1996 (foto: Igor Sapač)

Zahodna fasada cerkve z gotskim svetilnikom na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

Nad prvim in drugim nadstropjem stolpa so ohranili stare tramovnice in vanje vstavili nove stropnike, ki so omogočili namestitvev nadomestnih lesenih stropov oziroma podnic. Sanirali so tudi poznogotski pazduhasti portal, ki je bil obnovljen že leta 1908. Leta 1996 so stolp prekrili s skrilom, leta 1997 pa so ga, upošteva je originalne fragmente, na fasadi ometali z apnenim ometom in opremili z odprtimi lesenim dvoriščnim hodnikom, ki ga je na lokaciji nekdanjega obrambnega hodnika povezal z obnovljenim polvaljastim vzhodnim stolpom. Hodnik so leta 1999 pokrili s skodlami.⁸¹

Rekonstrukcija ostrešja oziroma posebne lesene konzolne podstrešne obrambne poletaže t. i. Ribjega stolpa v letih 1995 in 1996 je sprožila nekatere kritike iz arhitekturnih, umetnostnozgodovinskih in arheoloških krogov, ki pa so bile izražene samo v obliki neformalne ustne komunikacije. Posamezni kritiki so menili, da gre pri tej rekonstrukciji za potvarjanje zgodovinskih dejstev, ponaredek oziroma »Disneyland«.⁸² Pri tem so prezrli, da je nova strešna

⁸¹ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 191–193. Prim. ZDOVC 1999 (op. 17), str. 36, 38.

⁸² Prim. tudi Mija OTER GORENČIČ, Kje je meja?, *Umetnostna kronika*, 30, 2011, str. 1. Za razlago terminov »ponaredek« in »Disneyland« v okviru konservatorstva oziroma problematike rekonstrukcijskih posegov prim. SAPAČ 2008 (op. 46), str. 47–52.

konstrukcija nastala kot avtentičen nadomestek za dovolj zanesljivo dokumentirano originalno strešno konstrukcijo, ki je imela do uničenja konec 19. stoletja kot poznosrednjeveška gradbena rariteta izjemen kulturnozgodovinski pomen, na katerega je že leta 1873 opozoril konservator Johannes Graus. On je takrat posebej poudaril, da bi bilo treba strešno konstrukcijo ohraniti, a je njegova pobuda ostala prezrta.⁸³ V okviru znanstveno utemeljene javne spomeniškovarstvene dejavnosti so leta 1995 poskusili napako s konca 19. stoletja v prizadevanju za korektno celovito spomeniško prezentacijo območja nekdanje kartuzije popraviti z rekonstrukcijskim posegom, ki naj bi ublažil izgubo zelo pričevalnega originala. Pri tem so se odločili za rekonstrukcijski poseg s kopijo, ki je kot metoda uveljavljena že od obdobja antike in so jo uporabljali v vseh zgodovinskih obdobjih. Dokumentirani izgubljeni original je nadomestila kopija, ki ga dosledno posnema in interpretira z oblikami, materiali, gradbeno konstrukcijo, postavitvijo v prostor in funkcijo. Tako izpeljani rekonstrukcijski poseg poudarja pomen izgubljenega originala in tistim, ki ga niso mogli več doživeti, posreduje njegova glavna sporočila. Ker primerljivih originalov v slovenskem prostoru ni več, ima avtentična kopija izjemno kulturnozgodovinsko dokumentarno vrednost, čeprav izgubljenega originala seveda ne more polnovredno nadomestiti. Na osnovi primerjave kopije z dokumentiranim originalom je mogoče ugotoviti, da je bil rekonstrukcijski poseg v tem primeru vsekakor dobro utemeljen, upravičen in korektno izveden ter da so bile kritike na njegov račun osnovane skoraj izključno na banalnem subjektivnem dojemanju obnovljenih oblik oziroma na všečnosti ali nevršečnosti rekonstruirane izolirane forme. Če bi po vzoru nekdanje ponovno postavljeno streho t. i. Ribjega stolpa označili za ponaredek ali »Disneyland« in ne za strokovno izvedeno rekonstrukcijo zaradi prostorskih, zgodovinskih, didaktičnih, muzeoloških in funkcionalnih razlogov, bi bilo enako oznako treba npr. uporabiti tudi za ponovno postavitev leta 2007 uničenih lesenih barak Partizanske bolnice Franja.

Po začetku obnove t. i. Ribjega stolpa so leta 1995 do temeljev podrli zelo slabo ohranjene in razrušeni ostanek južnega dela vzhodne obzidne stranice med t. i. Ribjim stolpom in manjšim t. i. Malim stolpom iz 17. stoletja ter ga z originalnim gradivom ponovno zgradili do dokumentirane prvotne višine. Pri tem so v osrednjem delu zidu, na lokaciji po drugi svetovni vojni brezobzirno podrtega pravokotnega stranskega oziroma vrtnega portala, začasno pustili odprtino v obliki škrbine, ki je bila potrebna za dovoz gradbenega materiala in mehanizacije v zvezi z načrtovano nadaljnjo obnovo nekdanjega samostanskega kompleksa. Leta 1995 so sanirali tudi ostanek jugozahodne stranice obzidja na severozahodni strani jugozahodnega polvaljastega stolpa in pri tem s podbetoniranjem utrdili temelje obzidja, ki so bili spodjedeni zaradi potoka Žičnica oziroma Soješka voda.⁸⁴

Leta 1995 so opravili tudi restavratorsko snetje velike propadajoče gotske freske z motivom Kristusovega križanja, ki je bila od okoli leta 1395 naslikana na zahodni fasadi ohranjenega

⁸³ GRAUS 1873 (op. 20), str. 49.

⁸⁴ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192.

gotskega zahodnega samostanskega poslopja in ki so jo leta 1971 odkrili pod mlajšimi beleži. Fresko so po snetju s stene leta 1996 restavratorsko konservirali in jo začasno shranili v Mestni galeriji Riemer v Slovenskih Konjicah.⁸⁵

Leta 1996 so začeli v skladu z izbranim konceptom za celovito konservatorsko obravnavo nekdanjega samostana prenavljati enonadstropno jugovzhodno gospodarsko in stanovanjsko poslopje – t. i. baročno hišo – in pri tem so najprej sanirali poškodovane obočne konstrukcije iz 17. stoletja v njegovem pritličju. Dela na tistem posloplju so nadaljevali leta 1997 in takrat so začeli sanirati tudi z njim povezani poznosrednjeveški jugovzhodni obzidni obrambni stolp iz leta 1497 z nekdanjo zunanjo kapelo Kristusovega trpljenja iz 17. stoletja. Leta 1998 so v treh sobanah v nadstropju poslopja raziskali in dokumentirali ostanke kakovostne zgodnjebaročne stropne štukature iz leta 1682. Ta je v slovenskem prostoru primerljiva s stropno štukaturo v nekdanji sejni oziroma sedanji poročni dvorani rotovža v Mariboru, ki jo je okoli leta 1681 najverjetneje izdelal štukater Peter Bettini. Leta 1999 so ostanke štukatur restavratorsko sneli z nepopravljivo poškodovane lesene stropne konstrukcije, ki so jo zatem leta 2000 nadomestili z novo armiranobetonsko stropno konstrukcijo. Prav tako so leta 1999 na jugovzhodnem obzidnem stolpu odstranili dotrajano utilitarno oblikovano nizko opečno streho iz obdobja med letoma 1849 in 1865 ter jo nadomestili z avtentično rekonstrukcijo dokumentirane poznosrednjeveške strme skrilaste strehe z leseno podstrešno konzolno obrambno poletažo, ki je bila odstranjena po letu 1849, s čimer je bil zelo zabrisan nekdanji obrambni značaj stolpa in jugovzhodnega vogala samostanskega obzidnega sistema. Hkrati so na tistem stolpu pod mlajšim ometom odkrili naslikano poznosrednjeveško sončno uro ter strelne line in pravokotna okenca poznogotskih oblik v nekdanjih dveh nadstropjih. Obenem so na t. i. Malem stolpu, ki je baročni sanitarni prizidek k vzhodnemu obzidju, dotrajano strmo štirikapno opečno streho nadomestili z novo opečno streho približno enakih oblik. Leta 2000 so na baročnem jugovzhodnem posloplju dokončali statično sanacijo zidovja, obokov in stropnih konstrukcij ter dotrajano staro leseno strešno konstrukcijo nadomestili z novo leseno strešno konstrukcijo enakih oblik, ki so jo po vzoru stare kritine pokrili z novo opečno strešno kritino. Hkrati so dotrajani stari opečni podstrešni konzolni venec nadomestili z novim enakih oblik.⁸⁶ V letih 2002 in 2003 so na jugovzhodnem posloplju in t. i. Malem stolpu po vzoru med statično sanacijo odstranjenih starih fasadnih ometov iz 17. stoletja izdelali nove ter pri tem do leta 2004 deloma restavrirali in deloma rekonstruirali kamnite okvirje oken iz 17. stoletja. Dela na vzhodnem delu tistega poslopja so dokončali v letih 2006 in 2007. Takrat so konservirali in restavrirali kamnite stopnice z baročno

⁸⁵ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192.

⁸⁶ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192–193; prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 120. Leta 1999 so začeli na območju nekdanje kartuzije izvajati tudi arheološke raziskave; prim. Danijela BRIŠNIK, Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 39–41, 2006, str. 191. Za nekdanjo štukaturo prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 200. Prim. tudi Barbara JAKI MOZETIČ, *Vtis obilja. Štukatura 17. stoletja v Sloveniji*, Ljubljana 1995, str. 60–73.

leseno ograjo ter portale iz 17. stoletja, prezentirali nekdanjo zunanjo fasado jugovzhodnega stolpa, na katero se je pozneje naslonil baročni trakt, ni pa jim uspelo izdelati kopije oziroma rekonstrukcije originalne snete kakovostne stropne štukature, ki je bila dokumentirana v treh vzhodnih sobanah. Prav tako jim ni uspelo obnoviti razrušenih kamnitih kontraforov na južni fasadi.⁸⁷ Junija 2007 so v nadstropju vzhodnega dela prenovljenega baročnega poslopja postavili stalno razstavo z naslovom *Kulturna dediščina Žičke kartuzije*, ki jo je zasnovala prof. ddr. Nataša Golob.⁸⁸ Prenovo zahodnega dela baročnega poslopja so dokončali leta 2008 in takrat so v nadstropju obnovili t. i. veliko obokano baročno sobo ter ob njej umestili nove sanitarije.⁸⁹ Leta 2009 so dokončali še prenovno z baročnim poslopjem povezanega jugovzhodnega stolpa iz leta 1497 in na njegovi zunanjščini so takrat zaradi velike spomeniške pričevalnosti prezentirali elemente iz poznogotske in baročne stavbne faze. Pri tem celovitost stavbne zasnove stolpa ni bila bistveno okrnjena, ohranili in restavrirali pa so vse stare poznogotske kamnite okenske okvirje ter sončni uri iz obdobja gotike in baroka.⁹⁰ Leta 2012 so skrbno restavriranje sončnih ur dokončali.⁹¹ Čeprav so bili pri sanaciji in celoviti prenovi jugovzhodnega poslopja z jugovzhodnim stolpom zaradi dotrajanosti materialov in konstrukcij iz 17. stoletja – kot posledice slabega vzdrževanja in stilskih predelav v 19. in 20. stoletju – potrebni nekateri obsežnejši rekonstrukcijski posegi, je mogoče ugotoviti, da je poslopje po prenovi ohranilo velik del kakovostne originalne substance in svoje avtentičnosti, po drugi strani pa dobilo tudi možnost za sodobno funkcionalno uporabo in dostojanstveno nadaljnje staranje. Odločitev za odkritje in prezentacijo poznogotskih elementov na jugovzhodnem stolpu je bila tvegana in je deloma spremenila celovito barokizirano podobo fasad stolpa, a je ohranila in primerno prezentirala kulturnozgodovinsko izjemno pričevalne stavbne elemente, ki so pomembni tudi za celovito dojetje nekdanjega obrambnega sistema kartuzije iz poznega 15. stoletja in prve tretjine 16. stoletja.

Po začetku prenove jugovzhodnega gospodarskega in stanovanjskega poslopja oziroma t. i. baročne hiše so začeli prenavljati še z njo povezano t. i. gotsko hišo, ki je bila v 17. stoletju deloma preoblikovana in je od takrat predstavljala zahodno tretjino jugovzhodnega samostanskega poslopja. Leta 2002 so na t. i. gotski hiši opravili konservatorske sondažne raziskave ometov na zunanjščini in v notranjščini ter izdelali načrte za novo strmo skrilasto streho gotskih oblik, ki naj bi nadomestila nepopravljivo poškodovano mlajšo nižjo streho. Leta 2003 je štiričlanska

⁸⁷ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 278, 279; BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 194–197. Prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 119, op. 33.

⁸⁸ GOLOB 2007 (op. 5); BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 119, op. 32.

⁸⁹ BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 195.

⁹⁰ Bogdan BADOVINAC, Špitalič pri Slovenskih Konjicah. Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 46, 2010, str. 370, 372.

⁹¹ Bogdan BADOVINAC, Špitalič pri Slovenskih Konjicah. Stare Slemene – zgornji samostan Žičke kartuzije, *Varstvo spomenikov. Poročila*, 49, 2014, str. 259–260.

konservatorska strokovna komisija za Žičko kartuzijo v sestavi dr. Marijan Slabe, prof. dr. Ivan Stopar, prof. Janez Mikuž in dr. Robert Peskar odločila, da se v pritličju t. i. gotske hiše odstrani opečni obok iz 17. stoletja ter da se na osnovi načrtov, ki jih je v okviru dejavnosti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Celje (v nadaljevanju ZVKDS OE Celje) izdelal Ivo Gričar, celovito prezentira avtentična podoba gotskega poslopja iz zadnje četrtine 15. stoletja, vključno s strmo skrilasto streho na traktu in z njim povezanim polvaljastim južnim stolpom. Komisija je tudi odločila, da je na gotskih kamnitih zidovih treba ohraniti in restavrirati originalne gotske omete. V skladu s temi odločitvami so leta 2003 na poslojpu postavili strmo dvokapno strešno konstrukcijo, ki so jo zasnovali v skladu z dokumentiranim naklonom nekdanje gotske strehe samostanske cerkve in z upoštevanjem značilnih gotskih strešnih konstrukcij. Leta 2004 so kot nadomestek za neustrezno položnejšo opečno streho iz časa po letu 1929 postavili še strmo strešno konstrukcijo na polvaljastem južnem obrambnem stolpu. Konec leta 2006 in v začetku leta 2007 so strešni konstrukciji pokrili s skrilom. V letih 2007 in 2008 so v t. i. gotski hiši restavrirali in deloma rekonstruirali gotske portale in kamnite okenske okvirje ter renesančni profilirani leseni strop. V notranjščini in na zunanjščini so v veliki meri ohranili originalne gotske stenske omete ter jih smiselno dopolnili z novimi.⁹² Obnovitvena dela na t. i. gotski hiši in na polvaljastem južnem stolpu so dokončali leta 2009. Pri tem so v stolpu odstranili mlajši opečni obok in v dveh etažah rekonstruirali lesene tramovne stropne konstrukcije.⁹³ Leta 2010 je ZVKDS OE Celje v eni od dveh sob v nadstropju t. i. gotske hiše postavil razstavo o obnovi zgornjega samostana Žičke kartuzije, ki je do takrat več kot štiri desetletja kontinuirano potekala na osnovi konservatorskih izhodišč iz šestdesetih let 20. stoletja.⁹⁴ Pri celoviti sanaciji in prenovi t. i. gotske hiše s polvaljastim južnim stolpom so bili opravljeni dokaj obsežni in tvegani rekonstrukcijski posegi, ki so jih deloma izvedli na račun odstranitve mlajših gradbenih elementov oziroma plasti. Rekonstrukcijski posegi so bili strokovno opravičljivi, ker so bili opravljeni na osnovi poglobljene valorizacije in strokovne komisijske odločitve in ker so omogočili primerno ohranitev, prezentacijo in interpretacijo kulturnozgodovinsko zelo pomembnih originalnih srednjeveških grajenih prvin. Izpeljana obnova je poleg ohranitve in prezentacije srednjeveških prvin prinesla strokovno dobro utemeljeno interpretacijo bivalne stavbe iz obdobja poznega srednjega veka, ki je kot edini primer te vrste v Sloveniji pomembna tudi za razumevanje arhitekture meščanskih hiš, plemiških dvorov in kmečkih domačij tistega obdobja v slovenskem prostoru.

Izbrani koncept za celovito konservatorsko obravnavo nekdanjega samostana je predvidel tudi rekonstrukcijo nekdanjega glavnega vhoda v samostan z zahodne strani in zato so leta 1999 z arheološkimi sondami raziskali niveleto nekdanjega mosta čez potok Žičnica oziroma

⁹² BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 278, 280; BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 195–197; *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 31.

⁹³ BADOVINAC 2010 (op. 90), str. 369–372.

⁹⁴ BADOVINAC 2013 (op. 69), str. 271–272.

Soješka voda.⁹⁵ Iz razpoložljive dokumentacije ni razvidno, ali so načrtovali tudi rekonstrukcijo dokumentiranega monumentalnega baročnega portala, s katerega so se ohranile originalne baročne skulpture Franca Krištofa Reissa iz okoli leta 1687. Zaradi pomanjkanja denarja gradbenih del na tistem delu nekdanjega samostana niso nadaljevali in med letoma 2004 in 2012 se je sesul del razvaljenega ostanka dvoriščnega zidu dolgega enonadstropnega zgodnjebaročnega poslopja iz 17. stoletja ob potoku Žičnica oziroma Soješka voda, ki je bilo razkrito v zadnji tretjini 19. stoletja. V sklopu prizadevanj za celovito prezentacijo površin nekdanjega samostana pa jim je uspelo, da so vzhodno od samostanskega obzidja do leta 2008 na podlagi leta 2000 in 2001 opravljenih arheoloških raziskav ter leta 2001 izdelanih konservatorskih izhodišč izpeljali oblikovno in funkcionalno rekonstrukcijo nekdanjega samostanskega zeliščnega vrta.⁹⁶

Leta 2001 so se začela prva dela za celovito prenovu dveh ohranjenih poslopij na zahodnem delu nekdanjega samostanskega kompleksa. Tistega leta so z originalnim kamnitim gradivom po rekonstrukcijski metodi anastilozne na območju nekdanjega veznega poslopja, postavljenega med stavbnim sklopom okoli malega križnega hodnika in prokuraturo, ponovno zgradili po letu 1835 podrti sredinski polkrožni lok v bivši vinski kleti pod nekdanjimi celicami za brate konverze.⁹⁷ V letih 2001 in 2002 so na poslopiju nekdanje prokurate z gotskim arkadnim hodnikom v pritličju opravili konservatorske sondažne raziskave in pri tem med drugim odkrili sledove dveh nekdanjih pomolnih strešnih oken, ki sta bili ohranjeni še v 18. stoletju.⁹⁸ Leta 2001 so v prostore nekdanje kašče oziroma žitnice v zgornjem gospodarskem poslopiju iz gotške pokopališke kapele prenesli deponirane arhitekturne spolije, zlasti rebra in sklepnike porušeni obokov malega križnega hodnika, ter rebra sortirali po obliki profilov.⁹⁹ Leta 2005 so izpeljali obnovo strešne konstrukcije kašče oziroma žitnice. Takrat so pri pregledu lesene strešne konstrukcije na starejših špirovcih dokumentirali letnice 1859, 1908 in 1985. Staro strešno konstrukcijo so zaradi dotrajanosti v celoti odstranili in jo nadomestili z novo, ki so jo oblikovali po vzoru stare ter pokrili z novo opečno strešno kritino.¹⁰⁰

Vzporedno z začetkom temeljitih sanacijskih in prenovitvenih del na ohranjenih poslopijih na jugozahodnem delu nekdanje kartuzije so znova začeli razmišljati tudi o nadaljevanju obnovitvenih del na nekdanji samostanski cerkvi. V letih 1997 in 1998 so začeli načrtovati celovito

⁹⁵ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192.

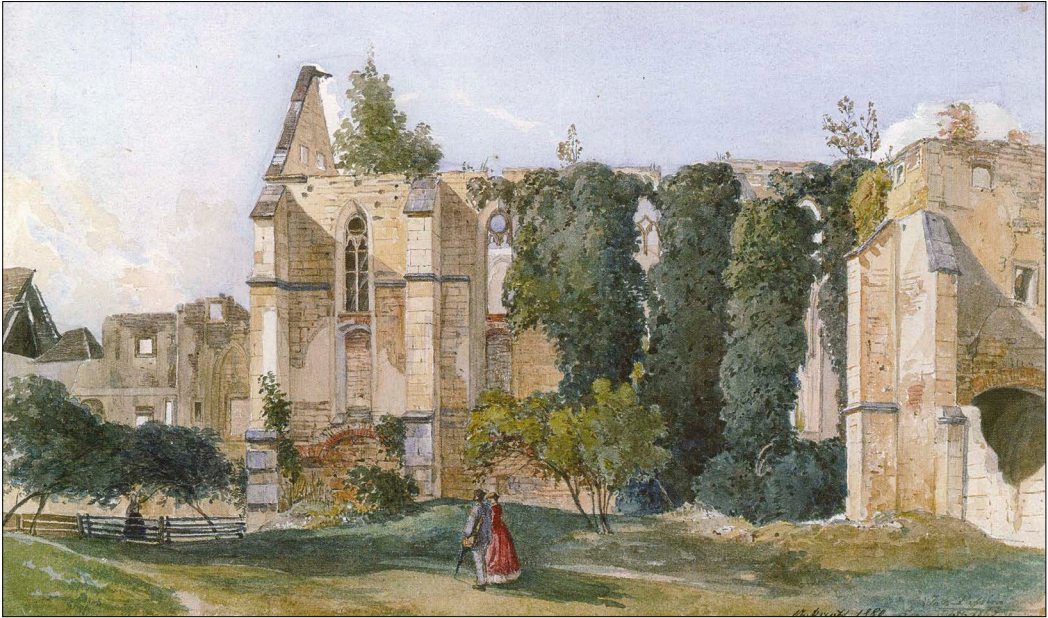
⁹⁶ Prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 120. Za Reissove skulpture gl. VRIŠER 1992 (op. 29), str. 31, 32, 227; VIDMAR 2014 (op. 22), str. 86–100; VIDMAR 2015 (op. 29), str. 71–94, 156–157.

⁹⁷ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 277–278. Prim. BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 118, 124. Pod tremi kletnimi loki, ki so bili leta 1835 še v celoti ohranjeni in so opirali oboke, so nekoč stali trije veliki vinski sodi; gl. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 778.

⁹⁸ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 277; BADOVINAC, Sporočilnost, 2008 (op. 3), str. 118, 119, 124; BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 195. Za arhitekturnozgodovinsko opredelitev tistega poslopja gl. PESKAR 2005 (op. 31), str. 282–284, repr. 149.

⁹⁹ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 277; prim. PESKAR 2005 (op. 31), str. 276–282, repr. 151–158.

¹⁰⁰ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279.

Pogled na južno stran razkrite propadajoče nekdanje samostanske cerkve na akvarelirani risbi Johanna Ludwiga Passinija iz leta 1867 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

statično sanacijo njenega zidovja in pri tem med sondažnimi raziskavami v ostankih nekdanjega stopniščenega stolpa na severni strani naleteli na temelje gotskega polžastega stopnišča z nekaj stopnicami ter na spolijo rimskega nagrobnika. Stene cerkve so takrat ponovno očistili vegetacije.¹⁰¹ Po skoraj tridesetih letih so znova začeli aktivno razmišljati o pokritju cerkve z novo streho, ki naj bi bila zasnovana po vzoru nekdanje strme skrilaste strehe. Konservator Bogdan Badovinac je s tem v zvezi nekaj let pozneje zapisal:

*Ta poseg ni sporen. Varovanje in ohranjanje cerkve kot razvaline je nesmiselno, saj je objekt valoriziran kot ključni objekt v arhitekturni zgodovini kartuzijanskega reda in kot ključni objekt same Žičke kartuzije. Doslej se je izkazalo, da so objekti s streho v naših klimatskih razmerah najbolje zavarovani pred nadaljnjim propadanjem.*¹⁰²

Tudi prof. dr. Ivan Stopar se je znova zavzel za zastrešitev cerkve in je leta 1999 zapisal:

Zastavljajo se vprašanja v zvezi z nekdanjim strešnim stolpičem, zahodno emporo, dostopom na podstrežje, različnimi zidavami in ometi pa še o tem in onem, denimo, kako ob upoštevanju pričevalnih sestavin različnih dob ustvariti neko novo enotnost, novo sintezo, da se ta zares

¹⁰¹ BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192.

¹⁰² VOGEL (op. 70), str. 19. Prim. *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 31–32; GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 107.

*evropsko pomembna samostanska arhitektura ne bo spremenila v kakofonijo, neuravnovešen in neubran skupek raznoterih, pogosto med seboj izključujočih se prvin.*¹⁰³

Zastrešitev cerkve je predvidel tudi dolgoročni program revitalizacije samostana, ki je nastal leta 2003 v okviru dejavnosti ZVKDS OE Celje in ki je smiselno dopolnil oziroma natančneje definiral izbrani koncept za celovito konservatorsko obravnavo nekdanjega samostana iz šestdesetih let 20. stoletja ter iz njega izhajajoča programska izhodišča za sanacijo Žičke kartuzije iz leta 1979.¹⁰⁴

Leta 2004 je konservatorska strokovna komisija za Žičko kartuzijo v sestavi dr. Marijan Slabe, prof. dr. Ivan Stopar, prof. Janez Mikuž in dr. Robert Peskar soglasno sprejela sklep,

*da se izvede streha nad cerkvijo sv. Janeza Krstnika v zgornjem samostanu Žičke kartuzije, ki je edina logična in praktična rešitev za zavarovanje cerkve pred nadaljnjim propadanjem. Za program obnove v letih 2004 in 2005 se naroči projekt zastrešitve cerkve s statičnim preizkusom trdnosti in predlogom ojačitve obodnih zidov, ki bo upošteval obremenitev strehe, krite s skrilom. Statična presoja upošteva tudi hipotetično obremenitev obočnega sistema na zidove. Naročijo se tudi raziskave, potrebne za izdelavo konservatorsko-restavratorske naloge. Konservatorji ZVKDS, Območna enota Celje, izdelajo projektno nalogo s predlogom izvedbe idealne rekonstrukcije zadnje gotske faze cerkve. Pokrit in zavarovan prostor samostanske cerkve je kakor celoten kompleks zgornjega samostana Žičke kartuzije namenjen javnosti, z omejitvami, ki jih pogojuje varovanje in zaščita spomenika.*¹⁰⁵

Leta 2005 so člani konservatorske strokovne komisije na svoji tretji seji soglasno sprejeli odločitev za izvedbo koncepta historičnega pristopa za prekritje cerkve s historično streho, krito s skrilom, gotskim strešnim zvoničkom, strešnimi okni, odprtim ostrešjem s sodobno strešno konstrukcijo. Dokončna odločitev o obliki strešne konstrukcije ni bila podana. Odločeno je bilo, da se izvede rekonstrukcija manjkajočih kamnitih členov gotskih oken z namenom, da se onemogoči njihovo nadaljnje propadanje.¹⁰⁶ Konservator Bogdan Badovinac je v zvezi s temi odločitvami leta 2005 zapisal:

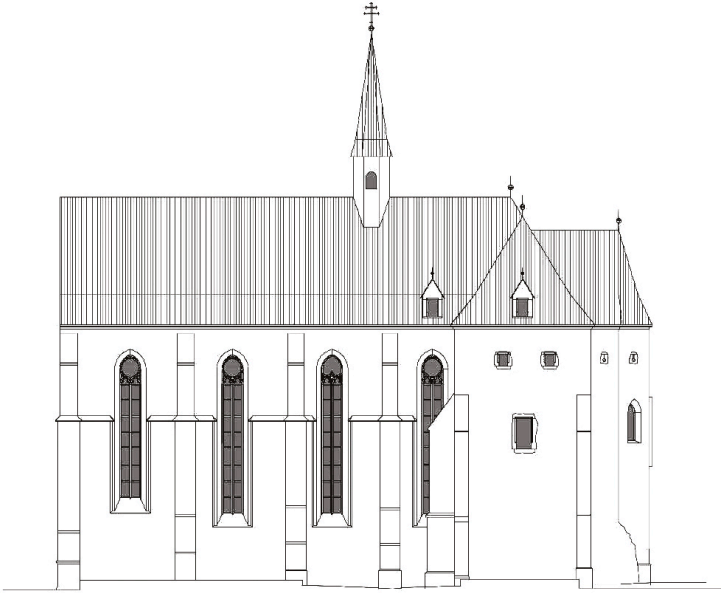
Odločitev temelji na načelih ohranjanja in poudarjanja historičnih značilnosti cerkve, ki je vključena v kompleks historično prenovljenega zgornjega dela kartuzije. Historični pristop h konservaciji

¹⁰³ STOPAR 1999 (op. 1), str. 498–499.

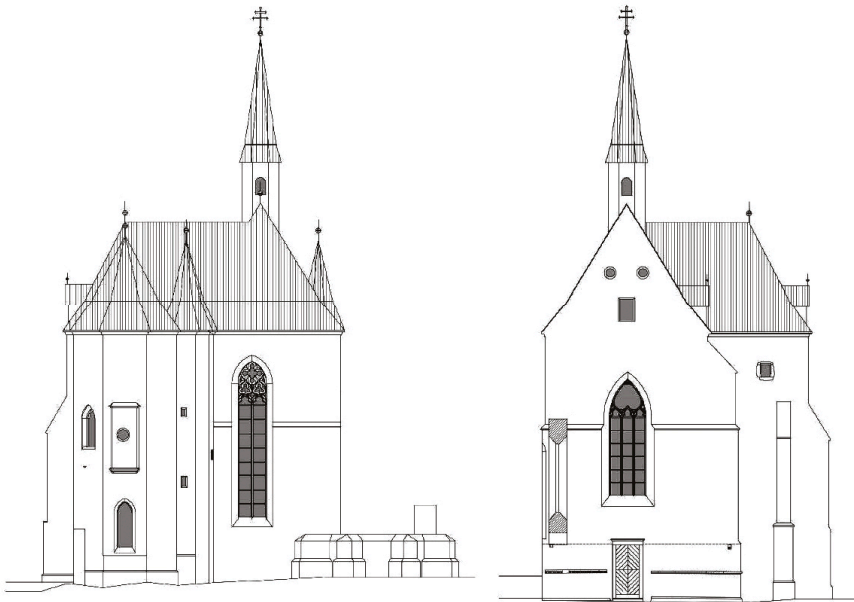
¹⁰⁴ *Žička kartuzija, Stare Slemene-Dolina sv. Janeza-Špitalič. Projektna naloga: Revitalizacija Žičke kartuzije-opredelitev raziskav za izdelavo konservatorsko restavratorskega programa in konservatorsko restavratorskih projektov*, Celje 2003 (avtorji Bogdan Badovinac, Danijela Brišnik, Ivo Gričar, Tanja Hohnec, Alenka Kolšek, Andrej Malgaj, Janez Mikuž; elaborat z oznako: NC 654/03, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Celje); BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 278.

¹⁰⁵ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 278–279. Prim. *Žička kartuzija 2003* (op. 104), str. 1–29; Bogdan BADOVINAC, *Žička kartuzija, Cerkev sv. Janeza Krstnika. Konservatorska izhodišča za izdelavo projektne dokumentacije z elementi konservatorskega programa*, Celje 2005 (elaborat z oznako: NC 725/05, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije – Območna enota Celje); *Revitalization 2009* (op. 7), str. 31.

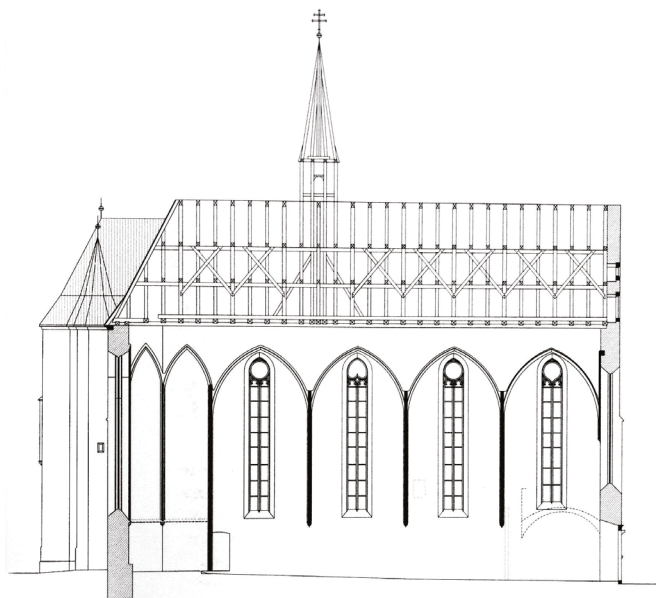
¹⁰⁶ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279.

Projekt za zastrešitev cerkve s streho po vzoru nekdanje gotske strehe.
Južna fasada (ZVKDS OE Celje; risal: Ivo Gričar, 2005)

Projekt za zastrešitev cerkve s streho po vzoru nekdanje gotske strehe.
Vzhodna in zahodna fasada (ZVKDS OE Celje; risal: Ivo Gričar, 2005)

Projekt za zastrešitev cerkve s streho po vzoru nekdanje gotske strehe.
Prerez proti jugu (ZVKDS OE Celje; risal: Ivo Gričar, 2005)

in prezentaciji cerkve sv. Janeza Krstnika temelji na načelu rekonstrukcije, vendar ne presega našega vedenja o manjkajočih delih. Ta metoda omogoča ohranitev vseh strukturnih elementov in cerkve v celoti. Na novo zgrajene strukture bodo oblikovane po vzoru ohranjenih originalnih stavb na tej lokaciji in uporabljeni materiali bodo podobni obstoječim materialom. Načrti za nove stavbne elemente bodo predmet predhodnih preizkusov vseh ustreznih lastnosti. Načrt za izvedbo prezentacije bo upošteval morebitne prihodnje spremembe v načinih konserviranja in prezentiranja. Glavni namen je obnoviti cerkev, kakršna je bila okoli leta 1400, v času njene najobsežnejše obnove.¹⁰⁷

V skladu s temi odločitvami je leta 2005 Ivo Gričar v okviru dejavnosti ZVKDS OE Celje izdelal projekt za novo ostrejšje cerkve.¹⁰⁸

Na začetku 21. stoletja zaradi pomanjkanja denarja ni prišlo do izvedbe načrtovanih obsežnejših obnovitvenih del na cerkvi. Leta 2004 je razkrito zidovje vse bolj ogrožalo obiskovalce kartuzije in zato so gasilci v sodelovanju s konservatorsko službo odstranili nepovezано kamenje iz severne stene cerkve in dele nastavkov porušenih obokov na južni steni.¹⁰⁹ Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije leta 2005 ni odobrilo interventnih finančnih sredstev za nujno zavarovanje

¹⁰⁷ BADOVINAC 2005 (op. 105), str. 46; *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 31–32.

¹⁰⁸ Objava v *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 33; PLEVNİK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 106–107; GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 154–155.

¹⁰⁹ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 278.

razpadajočega zidovja cerkve, dovolilo pa je prenos sredstev, ki so bila namenjena za načrtovano statično sanacijo in dozidavo podrtega dela severozahodne stranice obrambnega obzidja ob velikem valjastem severnem obrambnem stolpu. S tem denarjem so leta 2005 zidove cerkve deloma sanirali in jih interventno utrdili, pri tem pa srednjeveško zidovje zaradi poškodb v vrhnjem delu deloma razstavili ter ga z originalnim gradivom znova zgradili oziroma rekonstruirali po metodi anastilozne. Ponovno so zgradili tudi razrušeni zgornji del severovzhodnega vogala nekdanjega polžastega stopnišča na severni strani cerkve oziroma ob nekdanji kapiteljski dvorani. Med izpeljanimi gradbenimi deli so odkrili pomembne nadrobnosti, ki so povečale vedenje o romanski in gotski podobi cerkve. Na južni steni so v krogovičju okna tretje pole odkrili vitrajno stekelce, ki dokumentira gotško zasteklitev cerkve.¹¹⁰ Leta 2006 so zidovje cerkve temeljito analizirali z vidika materialov in konstrukcij in pri tem raziskali tudi ohranjene zidne omete. Zaradi statično pomanjkljivih povezav s srednjeveškim zidovjem in ker ni bila ugotovljena zadostna količina vezivne malte, se je takrat pojavil predlog za odstranitev med letoma 1965 in 1970 zgrajenega nadomestnega dela severne stene ter za njegovo zamenjavo z novim nadomestkom, ki naj bi bil zgrajen s klesanci.¹¹¹ Tistega leta so v razkriti cerkvi izvedli tudi delne arheološke raziskave z jedrnimi vrtninami, ki so sledile rezultatom nedestruktivnih geofizikalnih raziskav z georadarjem leta 2001.¹¹² Leta 2007 so iz zidovja cerkve restavratorsko odstranili celotno gotško krogovičje zahodnega okna in srednji del krogovičja tretjega okna v južni steni.¹¹³ Leta 2008 so na zidovju cerkve nastale nove razpoke in člani omenjene konservatorske strokovne komisije so sprejeli sklep, da se mora sanacija cerkve začeti takoj.¹¹⁴ Istega leta so z začasnimi kovinskimi elementi zavarovali glavni vhod v cerkev na zahodni fasadi in posamezne kamnite arhitekturne člene gotških oken.¹¹⁵ Zaradi pomanjkanja denarja po izbruhu finančne krize leta 2007 ni prišlo do izvedbe obsežnejših sanacijskih posegov. Konservator Bogdan Badovinac je na zaključnem panoju razstave o obnovi zgornjega samostana Žičke kartuzije, ki so jo leta 2010 postavili v t. i. gotski hiši, zapisal:

Seveda bosta pri vseh nadaljnjih postopkih potrebna preudarnost in razmislek, da ne bodo le-ti spomeniku v škodo. Z nedestruktivnimi arheološkimi metodami bo potrebno raziskati kulturne

¹¹⁰ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279. Prim. *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 32; GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 107. Prim. tudi fotografiji v PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 57.

¹¹¹ BADOVINAC, Špitalič, 2008 (op. 13), str. 279; *Revitalization* 2009 (op. 7), str. 32. Prim. Mateja GOLEŽ, Ana MLADENOVIC, Alenka MAUKO, Raziskave samostanskega kompleksa Žičke kartuzije, *Gradbenik*, 10/7–8, 2006, str. 18–19; Vlatko BOSILJKOV, *Report Research into Structures - On - site investigation and structural modelling of the Church of St. John the Baptist at Carthusian Monastery at Žiče, Slovenia*, Ljubljana 2007 (elaborat Katedre za preskušanje materialov in konstrukcij Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani); Mateja GOLEŽ, Aleš HLADNIK, Ugotavljanje stavbnega razvoja cerkve sv. Janeza Krstnika v Žički kartuziji z naravoslovnimi raziskavami historičnih materialov, *Arhitekturna zgodovina*, Ljubljana 2008, str. 186–197; PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 73–74.

¹¹² PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 73–74. Prim. GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 117–119.

¹¹³ BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 195.

¹¹⁴ BADOVINAC 2009 (op. 40), str. 196. Prim. BADOVINAC 2010 (op. 90), str. 372.

¹¹⁵ Prim. GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 107.

Predlog za preoblikovanje in dozidavo ostalin zgornje hiše Žičke kartuzije na razstavi študentskih del na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani junija 2018
(iz dokumentacije Igorja Sapača)

Predlog za preoblikovanje in dopolnitev ostalin zgornje hiše Žičke kartuzije na razstavi študentskih del na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani junija 2018. Za cerkev je bilo predlagano injektiranje srednjeveških zidov s cementnim mlekom in pokritje z masivno armiranobetonsko dvokapno streho, ostaline malega križnega hodnika pa bi dopolnila armiranobetonska konstrukcija.

*plasti celotnega območja poselitve Zgornjega in Spodnjega samostana ter sedaj zasutih ribnikov. Čimprej bo potrebno s historično streho prekriti tudi cerkev sv. Janeza Krstnika, saj so za izvedbo projekta dani vsi elementi. Cerkev brez strehe je manjkajoči element v dojemaju celotnega kompleksa Zgornjega samostana, ki bo tako pridobil na prvotni pričevalnosti. Cerkev bo samo tako lahko kljubovala vremenskim razmeram in ohranjala pomemben del našega zgodovinskega spomina prihodnjim generacijam.*¹¹⁶

V letih 2010 in 2011 se je ob praznovanju 850. obletnice prihoda kartuzijanov v slovenski prostor zvrstilo več dogodkov, na katerih so predstavili tudi idejne načrte za prenovo celotnega območja nekdanje kartuzije oziroma Doline sv. Janeza Krstnika.¹¹⁷ Načrti so zaradi predlagane obsežne revitalizacije in izrabe nekdanjega samostanskega kompleksa za potrebe sodobnega turističnega gospodarstva sprožili utemeljene strokovne kritike.¹¹⁸ Načrti niso upoštevali v šestdesetih letih 20. stoletja definiranega koncepta za celovito konservatorsko obravnavo nekdanjega samostana in z njimi so bile prvič izražene arhitekturne težnje za nadgradnjo spomenika srednjega veka in kartuzijanske kulture z novimi stavbami za potrebe sodobnega turističnega gospodarstva. Te težnje so bile v nekoliko spremenjeni obliki znova izražene leta 2018, ko so študentke in študentje arhitekture na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani pod mentorstvom prof. Maruše Zorec izdelali in javno razstavili vrsto predlogov, ki so brez ustrezno poglobljene predhodne analize originalne substance pomembnega kulturnega spomenika predvideli dopolnjevanje ostalin kartuzije z obsežnimi kontrastno zasnovanimi novimi stavbnimi deli in posledično njihovo degradacijo oziroma prevrednotenje spomeniškega pomena.¹¹⁹

¹¹⁶ Prim. BADOVINAC 2013 (op. 69), str. 271–272.

¹¹⁷ Prim. Tadej ŽUGMAN, Peter FISTER, Joseph RAKOTORAHALAHY, Roman RENER, *Žička kartuzija. Konservatorski načrt za prostor in prenovo celotnega območja*, Ljubljana 2009 (Fakulteta za arhitekturo, Institut Villa Sancti, Geodetski inštitut Slovenije); *Žička kartuzija. Evropski kulturni in politični epicenter v svojem času na naših tleh. Programska knjižica. Mednarodna konferenca o zgodovinskem pomenu in viziji za prihodnost kulturnega spomenika, Žička kartuzija, 18. 6. 2010, Žiče 2010*; Peter FISTER, Samostani – iz preteklosti v prihodnost. Ob predlogu za prenovo območja kulturne dediščine nekdanje Žičke kartuzije, *Ampak*, 5/6, 2010, str. 40–41; PLEVNİK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 74.

¹¹⁸ Mija OTER GORENČIČ, *Žička kartuzija. Evropski kulturni in politični epicenter v svojem času na naših tleh. Mednarodna konferenca o zgodovinskem pomenu in viziji za prihodnost kulturnega spomenika. Žička kartuzija, 18. junij 2010, Umetnostna kronika*, 28, 2010, str. 12–18; Mija OTER GORENČIČ, *Žička kartuzija, Umetnostna kronika*, 32, 2011, str. 77–78; Mija OTER GORENČIČ, *Dolina sv. Janeza Krstnika v evropskem kontekstu, Historia artis magistra. Amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata*, Ljubljana 2012, str. 53–60.

¹¹⁹ Prim. *Žička Kartuzija – stat Seitz dum volvitur orbis*, <https://www.facebook.com/uniljfa/photos/%C5%BEi%C4%8Dka-kartuzija-stat-seitz-dum-volvitur-orbis-razstava-%C5%A1tudentov-pri-predmetu-pr/1200598003425768/> (9. 12. 2020).

Pretirano ambiciozni predlogi za revitalizacijo območja nekdanje kartuzije so povzročili zaskrbljenost, ki je bila izražena zlasti v umetnostnozgodovinskih vrstah. Med 9. in 14. majem 2011 je na Univerzi v Mariboru v organizaciji Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva ter pod pokroviteljstvom Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino (Comité International d'Histoire de l'Art – CIHA) potekal znanstveni simpozij *Umetnost okrog 1400. Globalni in regionalni pogledi*. Simpozija so se udeležili tudi predsednica CIHA prof. dr. Jaynie Anderson (The University of Melbourne) in pet članov ožjega vodstva CIHA: prof. dr. Ulrich Großmann (Germanisches Nationalmuseum Nürnberg), prof. dr. Peter Krieger (Universidad Nacional Autónoma de México), prof. dr. Hellmut Lorenz (Universität Wien), prof. dr. Peter Schneemann (Institut für Kunstgeschichte Bern) in prof. dr. Toshio Watanabe (Chelsea College of Art and Design, London). V okviru simpozija so si udeleženci 9. maja 2011 na organizirani ekskurziji ogledali tudi Žičko kartuzijo. Zatem so se člani ožjega vodstva CIHA 13. maja 2011 sestali na ločeni seji in med drugim razpravljali o vtisih z organiziranih simpozijских ekskurzij ter na podlagi soočenja z opravljenimi konservatorskimi posegi zapisali Priporočilo CIHA, v katerem so izrazili zaskrbljenost glede restavratorskih praks:

*Vsak poseg predpostavlja interpretacijo. [...] Vsaka rekonstrukcija vsebuje moderno interpretacijo preteklosti. Vedno je najbolje biti konservativen. V primeru dragocenih spomenikov, kot sta kartuzija Žiče in romarska cerkev na Ptujski Gori, priporočamo, naj se daje prednost arheološki prezentaciji trenutnega stanja spomenika v izvirnem materialu, kolikor je to le mogoče. Rekonstrukcije naj bi bile izvedene le v izjemnih primerih ob polni podpori mednarodne strokovne skupnosti.*¹²⁰

Zaskrbljenost uglednih mednarodnih strokovnjakov je bila razumljiva, saj so si ogledali pred nedavnim temeljito prenovljena poslopja nekdanjega samostana, na katerih ni bilo mogoče videti prav dosti historične patine, po drugi strani pa različne rezultate sodobnih rekonstrukcijskih posegov. A zapisano priporočilo ni izhajalo tudi iz vpogleda v arhivirano konservatorsko dokumentarno gradivo in ni upoštevalo obsega poškodb pred izpeljanimi konservatorskimi posegi ter je nastalo zgolj na osnovi dokaj bežnega ogleda kompleksnega spomenika z več kot dvestoletno zgodovino propadanja in petdesetletno zgodovino obnavljanja. Zato je zapisano mnenje mogoče obravnavati zgolj kot dobronamerno pavšalno priporočilo in nikakor ne kot objektivno ovrednotenje rezultatov konservatorskih del, izvedenih med letoma 1957 in 2011, in kot usmeritev za radikalno spremembo definiranega konservatorskega koncepta za Žičko kartuzijo. Do takšnega zaključka je mogoče priti tudi zato, ker ugledni

¹²⁰ Priporočila Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino (CIHA) za spomeniško varstvo v Sloveniji, *Umetnostna kronika*, 31, 2011, str. 53–54. Prim. Živa KLEINDIENST, Simon ŽLAHTIČ, Luka RUČIGAJ, Žiga DOBNIKAR, *Umetnost okrog 1400. Globalni in regionalni pogledi*, <http://www.suzd.si/bilten/arhiv/bilten-suzd-12-13-2011/331-drutvena-kronika/300-iva-kleindienst-simon-lahti-luka-ruigaj-iga-dobnikar-umetnost-okrog-1400-globalni-in-regionalni-pogledi> (9. 12. 2020).

mednarodni strokovnjaki v istem priporočilu npr. niso kritično omenili tudi rotunde v Selu, ki so jo obiskali 12. maja 2011 in ki je sedanjo podobo dobila z dokaj obsežnimi in tveganimi rekonstrukcijskimi posegi pod vodstvom dr. Marijana Zadnikarja in po načrtih dr. Nataše Štupar Šumi med letoma 1976 in 1983.¹²¹

Po letu 2011 so se prizadevanja za obnovo ostalin nekdanje samostanske cerkve nadaljevala, a do leta 2020 niso rezultirala v gradbenih delih. Leta 2013 oziroma 2014 so v razkriti cerkvi izvedli delne arheološke raziskave z izkopom testnih sond, ki so sledile rezultatom nedestruktivnih geofizikalnih raziskav z georadarjem leta 2001.¹²² V tistem obdobju se je upokojil Bogdan Badovinac, ki je več kakor tri desetletja strokovno koordiniral spomeniškovarstvena dela na območju nekdanje kartuzije.¹²³ V vlogi odgovornega konservatorja za Žičko kartuzijo ga je nasledil umetnostni zgodovinar in prav tako uslužbenec ZVKDS OE Celje Matija Plevnik. Med letoma 2014 in 2019 so na območju Žičke kartuzije opravili razmeroma malo konservatorskih posegov. Dela so se omejila na t. i. zgornje gospodarsko poslopje oziroma na nekdanjo prokuraturo in kaščo z delavnicami. V letih 2017 in 2018 so na posloplju nekdanje prokurate staro opečno strešno kritino v celoti nadomestili z novo, zamenjali so stavbno pohištvo in obnovili beljene apnene fasadne omete. Do leta 2020 so obnovili tudi fasadne omete na nekdanji kašči z delavnicami. V sklopu teh del so na fasadah prezentirali nekatera zazidana gotska okna in rekonstruirali nekaj okenskih okvirjev iz 17. stoletja. Pri tem pa so izvedli tudi nekaj gradbenih posegov, ki so s konservatorskih in umetnostnozgodovinskih vidikov sporni.¹²⁴ Tako niso v skladu s konservatorskimi usmeritvami iz leta 1995 nad prehodom prokurate zgoraj desno na fasadi namestili kopije takrat snete velike freske z motivom Kristusovega križanja iz okoli leta 1395, ki so jo odkrili leta 1971, marveč so njeno lokacijo do nerazpoznavnosti zakrili z novim ometom.¹²⁵ Z ometom so zavajajoče zakrili tudi ruševinske nastavke zidovja nekdanjega pravokotnega obrambnega stolpa nad potokom Žičnica oziroma Soješka voda in veznega poslopja z nekdanjo vinsko kletjo in celicami za brate konverze. Fragmente gotske dekorativne fasadne poslikave na jugozahodni fasadi nekdanje prokurate so zakrili z novim beležem. S tem so pričevalnost spomenika, ki je leta 2015 dobil status kulturnega spomenika državnega pomena, po nepotrebnem okrnili. Zaradi tega je mogoče sklepati, da je po upokojitvi konservatorja Bogdana Badovinca kakovostni nivo sanacijskih in obnovitvenih posegov na območju

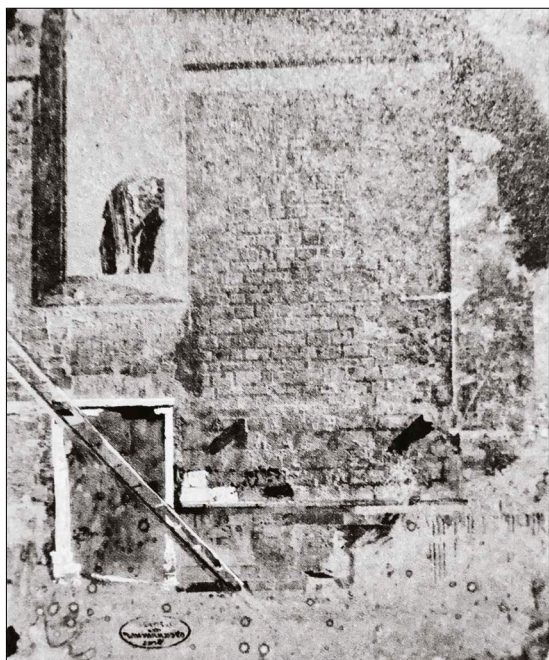
¹²¹ SAPAČ 2008 (op. 46), str. 371–374.

¹²² PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 74–76.

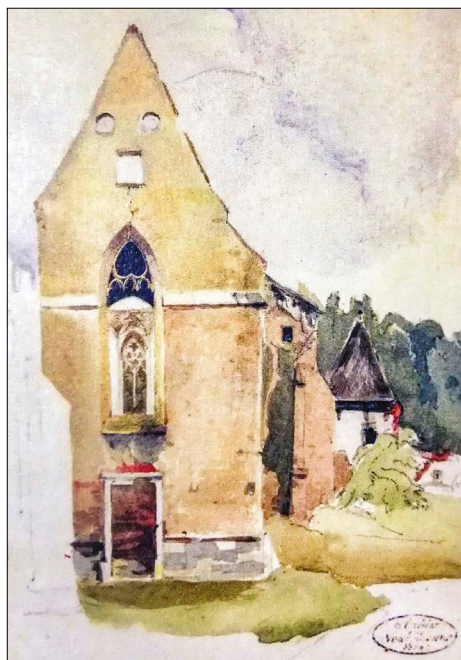
¹²³ Prim. BADOVINAC 2014 (op. 91), str. 259–260.

¹²⁴ O konservatorskih posegih na območju Žičke kartuzije med letoma 2014 in 2019 doslej sicer še ni bilo objavljenih konservatorskih poročil, na osnovi katerih bi bilo mogoče sklepati o razlogih oziroma izhodiščih za opravljena dela in o okoliščinah, v katerih so potekala.

¹²⁵ Prim. ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 223–224; Marijan ZADNIKAR, *Žička kartuzija*, Ljubljana 1973, str. 18–19 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 34); BADOVINAC 1996 (op. 1), str. 121–122; Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. IV. knjiga, Vzhodna Slovenija*, Ljubljana 2004, str. 24, 258–260; BADOVINAC 2006 (op. 27), str. 192.

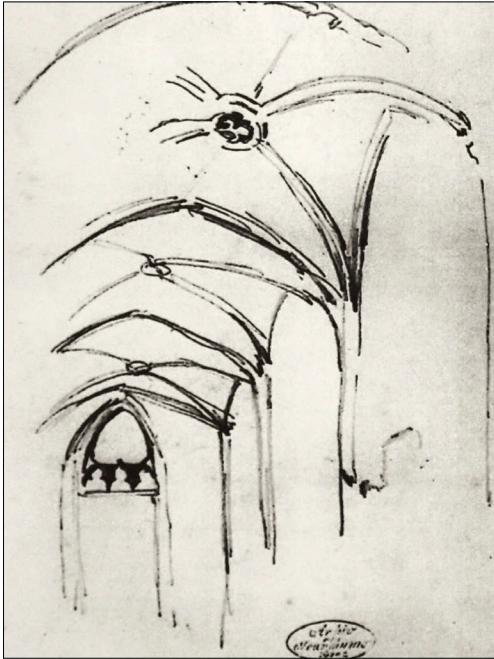
Zahodna fasada cerkve z glavnim portalom na negativu neznanega fotografa iz obdobja med letoma 1852 in 1856 (vir: KÜTTNER 2017)

Zahodna fasada cerkve in t. i. Ribji stolp na akvarelirani risbi Carla Haasa iz obdobja med letoma 1852 in 1856 (vir: KÜTTNER 2017)

Žičke kartuzije začel upadati, in pa tudi, da je bila v okviru delovanja Javnega zavoda Republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine (ZVKDS) v zvezi s konservatorskimi usmeritvami za Žičko kartuzijo prisotna vse večja dezorientiranost.

Dne 13. oktobra 2017 je generalni konservator ZVKDS doc. dr. Robert Peskar s ciljem preverbe do takrat veljavnih konservatorskih izhodišč oziroma oblikovanja novih usmeritev za prezentacijo nekdanje žičke samostanske cerkve sklical novo štiričlansko konservatorsko strokovno komisijo v sestavi: prof. dr. Waltraud Kofler Engl, umetnostna zgodovinarica in direktorica spomeniškega urada v Bolzanu na Južnem Tirolskem, prof. dr. Bernd Euler-Rolle, umetnostni zgodovinar in strokovni direktor avstrijskega spomeniškega urada na Dunaju, prof. dr. Miljenko Domjan, umetnostni zgodovinar in nekdanji dolgoletni generalni konservator Republike Hrvaške, in mag. Gorazd Živkovič, umetnostni zgodovinar in vodja oddelka avstrijskega spomeniškega urada za Koroško v Celovcu. Komisija si je ogledala nekdanji zgornji samostan Žičke kartuzije in poskusila oblikovati nove usmeritve za prezentacijo nekdanje žičke samostanske cerkve, vendar za razliko od prejšnje strokovne komisije, ki je svoje sklepe oblikovala med letoma 2003 in 2008, svojih stališč ni poenotila. Tako se je prof. dr. Miljenko Domjan, ki se je do takrat kot edini od članov komisije v lastni konservatorski praksi že soočil s podobnimi primeri obnov razrušenih srednjeveških cerkva, zavzel za zastrešitev zidovja nekdanje cerkve s streho

Pogled v notranjščino obokane cerkve proti zahodu na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

Pogled v notranjščino obokane spodnje etaže t. i. Otokarjeve kapele proti vzhodu na risbi Carla Haasa iz leta 1852 (Štajerski deželni arhiv v Gradcu)

po vzoru njene gotske strehe, drugi trije člani komisije pa so se zavzeli za ohranjanje nekdanje cerkve v obstoječem stanju brez ponovne zastrešitve.¹²⁶

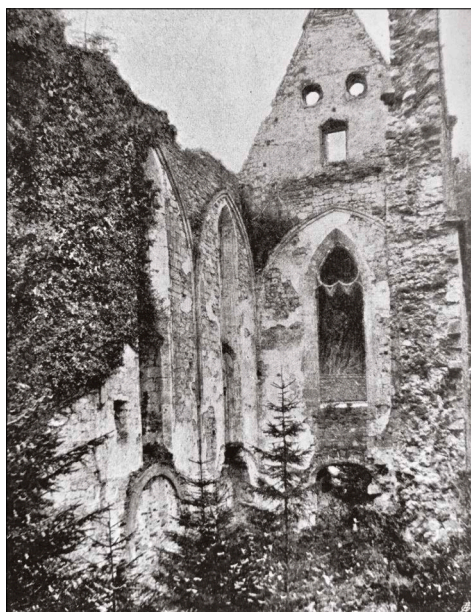
Leta 2018 je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije po naročilu Ministrstva za kulturo Republike Slovenije izdelal konservatorski načrt, ki obravnava nekdanjo samostansko cerkev sv. Janeza Krstnika s t. i. Otokarjevo kapelo in delom kapiteljske dvorane.¹²⁷ Konservatorski načrt so pripravili uslužbenci ZVKDS, pri tem pa preseneča, da k delu ni bil pritegnjen tudi upokojeni dolgoletni konservator za Žičko kartuzijo in njen izvrsten poznavalec Bogdan Badovinac. Konservatorski načrt je dokaj obsežen ter na prvi pogled učinkuje kot zanesljiv in vsestransko uporaben strokovni izdelek, a nadrobnejši pregled kaže, da je v nekaterih segmentih precej površen in pomanjkljiv oziroma nedosleden ter da vključuje tudi strokovno sporne

¹²⁶ Prim. PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 77.

¹²⁷ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1).

Pogleda proti zahodu in vzhodu v napol razrušeni notranjščini cerkve Žičke kartuzije na risbah Josefa Lipperta iz leta 1852 (Pokrajinski muzej Celje)

Pogled proti zahodnemu delu notranjščine cerkve Žičke kartuzije na fotografiji Johanna Grausa iz leta 1904 (vir: GRAUS 1904)

Pogled proti vzhodnemu delu notranjščine cerkve Žičke kartuzije, 3. 1. 1991 (foto: Igor Sapač)

usmeritve. Drobni spodrsaljki tu in tam – denimo, ime že omenjenega arhitekta in konservatorja Janeza Pečnika (Hans Petschnig) je popačeno v Joh. M. Ceschinig, znana upodobitev Carla Haasa iz leta 1852 pa je datirana v leto 1867¹²⁸ – kažejo, da se avtorji konservatorskega načrta niso poglobili v historiat doslej opravljenih raziskav in konservatorskih del v Žički kartuziji ter da slabo poznajo razpoložljivo historično dokumentarno gradivo. Neobhodna sistematična analiza starih vedutnih upodobitev in arhiviranih fotografij iz druge polovice 19. stoletja v konservatorskem načrtu manjka. Zato ni posebno presenetljivo, da je posledično problematična tudi opredelitev pomena posameznih delov spomenika. Denimo, zgornji del južne stene t. i. Otokarjeve kapele, ki je nastal kot ponovna gradnja med obnovitvenimi deli v letih 1963 in 1964, je opredeljen kot izjemno pomemben, vzhodni del severne stene, ki je nastal kot obnovitvena ponovna gradnja med letoma 1965 in 1970, pa je opredeljen kot brez pomena. Kot sestavina brez pomena je označeno tudi ostenje glavnega vhoda v cerkev iz 17. stoletja, ki je sicer v 19. stoletju izgubilo kamniti portalni okvir, dokumentiran na starih upodobitvah in na fotografiji iz petdesetih let 19. stoletja.¹²⁹ Zelo problematično je tudi, da konservatorski načrt vključuje zgolj analizo razkritega zidovja cerkve, ne pa tudi analize arhitekturnih elementov iz nekdanje cerkve, ki so sedaj deponirani na drugih lokacijah. Tako, denimo, neobhodne analize reber in sklepnikov iz nekdanje cerkve in t. i. Otokarjeve kapele, ki jih je načeloma mogoče vrniti v prezentirane ostaline, v konservatorskem načrtu ni mogoče zaslediti. Manjka tudi analiza nekdanjega strešnega stolpiča oziroma zvonika, ki jo je mogoče opraviti zlasti na podlagi starih vedutnih upodobitev in ustreznih analogij.¹³⁰ Vse kaže, da je konservatorski načrt povsem prezrl tudi nekdanjo opremo cerkve, katere ostanki so raztreseni na različnih lokacijah.¹³¹

V zvezi z vprašanjem nadaljevanja obnovitvenih in prezentacijskih del na nekdanji cerkvi leta 2018 izdelani konservatorski načrt ne upošteva dejstva, da so bili vsi dosedanji gradbeni posegi na ostalinah nekdanje cerkve opravljeni v skladu s celovitim konservatorskim konceptom za ohranitev, sanacijo, prezentacijo in revitalizacijo stavbnega kompleksa nekdanje zgornje hiše žičkega kartuzijanskega samostana in v skladu s konservatorsko odločitvijo, da se zidovje pokrije s streho po vzoru nekdanje. Prav tako ne upošteva dejstva, da je bil leta 2005 na podlagi soglasno sprejete odločitve konservatorske strokovne komisije v okviru dejavnosti ZVKDS in z javnim denarjem izdelan projekt za novo ostrežje cerkve, ki je bil zasnovan tudi na analizi vseh

¹²⁸ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 42.

¹²⁹ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 84, 85, 86, 87, 103, 115, 128. Prim. repr. na str. 50; KÜTTNER 2017 (op. 18), str. 54–55.

¹³⁰ Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 184, 186–187, 191; ZADNIKAR, *Srednjeveška*, 1972 (op. 1), str. 197; STOPAR 1999 (op. 1), str. 498–499.

¹³¹ Prim. STEGENŠEK 1905 (op. 20), str. 7–8, 13–14; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 184, 190–191, 200–201, tabl. 12, 56; VRIŠER 1992 (op. 29), str. 31, 32, 95, 98, 100, 226, 227, 236; Blaž RESMAN, *Žička kartuzija*, *Enciklopedija Slovenije*, 15, Ljubljana 2001, str. 329–330; VIDMAR 2015 (op. 29), str. 72–84. Precejšen del marmornih kamnoseških izdelkov iz nekdanje kartuzije se je ohranil na poslopju dvorca Trebnik v Slovenskih Konjicah; prim. SEIDL, *Deutschlands*, 1835 (op. 2), str. 779; STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 191.

Propadajoča cerkev Žičke kartuzije z južne strani na oljni sliki Janeza Pečnika iz leta 1849 (vir: STEGENŠEK 1909)

Propadajoča cerkev Žičke kartuzije z južne strani na fotografiji Johanna Grausa iz leta 1904 (vir: GRAUS 1904)

Propadajoča in zaraščena cerkev Žičke kartuzije z južne strani na fotografiji iz okoli leta 1928 (vir: *Ilustrirani Slovenec*, 5/40, 6. 10. 1929)

Pogled na sanirano zidovje južnega dela nekdanje samostanske cerkve in na propadajoči t. i. Ribji stolp v ospredju, 1965 (foto: Ljuba Kokal Kukovec)

Pogled na sanirano zidovje južnega dela nekdanje samostanske cerkve, 1991 (foto: Igor Sapač)

Pogled na zidovje južnega dela nekdanje samostanske cerkve med aktualnimi gradbenimi deli, 2020 (foto: Igor Sapač)

razpoložljivih historičnih vedutnih upodobitev. Konservatorski načrt tako vzbuja napačen vtis, da pred letom 2018 na ostalinah cerkve ni bilo opravljenih nobenih posebnih konservatorskih gradbenih del ter da je sedaj mogoče povsem suvereno izbrati nov strokovno legitimni koncept oziroma pristop za zaščito in prezentacijo. Konservatorski načrt tako vključuje štiri enakovredno obravnavane možne usmeritve za zaščito in prezentacijo: koncept popolne rekonstrukcije cerkve v obliki iz okoli leta 1400, koncept za pokritje cerkve s historično kritino, koncept za pokritje cerkve s *sodobno oziroma moderno streho*, ki bi se zlasti s steklom in železom strogo ločila od izvirne stavbne substance, in koncept za vzdrževanje nekdanje cerkve v obstoječem stanju – kot *ruševino*.¹³² V konservatorskem načrtu so dokaj korektno opisane prednosti in

¹³² PLEVNİK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 105–109.

Carl Haas: poskus rekonstrukcije podobe nekdanje samostanske cerkve na aksonometrični študiji podobe samostanskega kompleksa pred propadom (vir: GRAUS 1872)

slabosti vsake od predlaganih štirih rešitev, vendar pa pri tem v glavnem ostaja prezrto dejstvo, da cerkev v sedanji podobi ni več nedotaknjena romantično učinkujoča razvalina, kakršno kažejo vedute in fotografije iz druge polovice 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja,¹³³ marveč v pretežni meri napol dokončana obnovitvena gradnja, ki izhaja iz konservatorskega koncepta iz šestdesetih let 20. stoletja. Gre torej tudi za vprašanje odnosa do konservatorskega avtorskega koncepta iz polpretekle zgodovine in ne zgolj za vprašanje odnosa do razvaljenih srednjeveških zidov. Ker konservatorski načrt obravnava nekdanjo cerkev izrazito parcialno oziroma skoraj povsem iztrgano iz konteksta nekdanje samostanske celote, v njem ni mogoče zaslediti dovolj poglobljene prostorske analize, ki bi pokazala, da so ostaline cerkve v sedanjem obsegu po rekon-

¹³³ Prim. GRAUS 1904 (op. 3), str. 121–122, 129, 131; Gottfried BIEDERMANN, Monsignore Dr. theol. h. c. Johann Graus (1836–1921). Theologe – Kunsthistoriker – Denkmalpfleger – Fotograf, *Studia Historica Slovenica*, 7/3–4, 2007, str. 558, 559.

strukciji visokih streh stolpov obrambnega obzidja in t. i. gotske hiše med letoma 1990 in 2010 v prostoru izgubile nekdanji dominantni značaj in da je izbrani način obnove obzidnega sistema predpostavil zastrešitev cerkve s streho po vzoru nekdanje gotske strehe. S tega vidika je v konservatorskem načrtu povsem nesmiselna navedba v zvezi z možnostjo ponovne zastrešitve ostalin cerkve s streho po vzoru nekdanje: *Objekt bi z novo streho dobil nov značaj, ki bi lahko preglasil izvirne ohranjene prvine in popolnoma spremenil pojavno sliko celotnega prostora.*¹³⁴ Zadrege v konservatorskem načrtu so sicer do neke mere razumljive in jih je mogoče vrednotiti v kontekstu upada strokovnosti slovenske javne konservatorske službe v zadnjih dveh desetletjih; osnovni konservatorski koncept za Žičko kartuzijo sta v šestdesetih letih 20. stoletja izoblikovala dr. Marijan Zadnikar in dr. Nataša Štupar Šumi – široko razgledana in mednarodno dejavna vrhunska strokovnjaka, ki sta bila pozneje za življenjsko delo na področju konservatorstva nagrajena tudi s Steletovo nagrado – med avtorji konservatorskega načrta iz leta 2018 pa ni niti enega, ki bi imel vsaj naziv doktor oziroma doktorica znanosti, s katerim bi bilo mogoče izkazati primerno usposobljenost za nadgradnjo doslej veljavnega konservatorskega koncepta oziroma za njegovo spremembo.

Leta 2019 je vlada Republike Slovenije zagotovila razmeroma visoka finančna sredstva za nadaljevanje obnovitvenih del v Žički kartuziji in odločeno je bilo, da se gradbena dela izpeljejo na ostalinah nekdanje samostanske cerkve.¹³⁵ Mediji so v prvi polovici leta 2020 poročali o predvideni ponovni zastrešitvi cerkve s streho po vzoru nekdanje gotske skrilaste strehe.¹³⁶ Medtem so se posamezniki zavzeli za ohranitev nezastrešene cerkve oziroma za alternativno oblikovano streho. Avgusta 2020 so mediji v zvezi s predvideno zastrešitvijo cerkve poročali o tem, da bo *treba na skupni imenovalec spraviti mnenja več strokovnjakov, ki so še na različnih bregovih.*¹³⁷ V takšnih okoliščinah, in ker gre za izjemno prepoznaven kulturni spomenik, pomemben tudi za širši evropski prostor, je bilo pričakovati, da bo javna konservatorska služba oziroma ZVKDS, ki je doslej od leta 1957 usmerjala raziskovalne, sanacijske in obnovitvene posege na Žički kartuziji, omogočila in organizirala uravnoteženo javno strokovno razpravo v zvezi z aktualnimi obnovitvenimi deli na Žički kartuziji ter da bo v izhodišču dovolj celovito

¹³⁴ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 107.

¹³⁵ Jure MERNIK, Z amandmajem SNS Žički kartuziji zagotovili dva milijon(evrov), <https://novice.si/page/z-amandmajem-sns-zicki-kartuziji-zagotovili-dva-milijon-evrov/> (9. 12. 2020); Mojca MAROT, Denar zagotovljen, pogodba za obnovo še ni podpisana, <https://www.dnevnik.si/1042924933> (9. 12. 2020).

¹³⁶ V Žički kartuziji pred začetkom obnove cerkve Sv. Janeza, <https://www.dnevnik.si/1042924665> (9. 12. 2020); Rozmari PETEK, Obnova Žičke kartuzije: cerkev bo končno rešena, <https://www.vecer.com/lokalno/celje/obnova-zicke-kartuzije-cerkev-bo-končno-resena-10115805> (9. 12. 2020).

¹³⁷ Jure MERNIK, Cerkev v Žički kartuziji že dobiva novo podobo in ustrezno stabilnost <https://novice.si/page/cerkev-v-zicki-kartuziji-ze-dobiva-novo-podobo-in-ustrezno-stabilnost/> (9. 12. 2020).

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Služba za kulturno dediščino

Številka: 35107-0472/2020/13

Datum: 21.9. 2020

ZVKDS OE Celje
Glavni trg 1
3000 Celje

Sklepi delovne skupine za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije, cerkve sv. Janeza Krstnika z dne 17.9.2020

Prisotni: dr. Mija Oter Gorenčič, UIFS ZRC SAZU, doc. Maruša Zorec, UL, FA, Mateja Kavčič, ZVKDS, Restavratorski center, mag. Martina Kikelj, ZVKDS, vodja Restavratorskega centra, mag. Nina Žbona, ZVKDS, Restavratorski center, Svjetlana Kurelac, ZVKDS OE Maribor in poročevalca: Danijela Brišnik, vodja ZVKDS OE Celje, Matija Plevnik, ZVKDS OE Celje

Delovna skupina (SAZU, FA, ZVKDS RC, ZVKDS OE MB) je v dvomesečnem delu pregledala razpoložljiva strokovna gradiva o kompleksu kartuzije, vrednotila variantne zaščitne ukrepe z definiranimi kriteriji in z več zornih kotov, se seznanila z enakovrednimi projekti v evropskem prostoru, preverila teoretske mednarodne strokovne usmeritve in skupaj z avtorjem 5 projektnih variant streh preverila njihovo ustreznost.

Izoblikovala je sledeče sklepe:

1. Z ozirom, da je pomen kartuzije Žiče v vrhu evropske in prvi med spomeniki tovrstne slovenske dediščine ter z ozirom na aktualne standarde ohranjanja spomenikov, avtentičnosti in integritete (Beneška listina 1964, Narska listina o avtentičnosti 1994, Listina o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine 2008), DS ugotavlja, da je strokovno neoporečen pristop k reševanju problema zaščite v obravnavi spomenika kot razvaline. To v usmerjanju ustreznih ukrepov pomeni dosledno konservacijo avtentičnih gradiv, preiščljeno prezentacijo kartuzijanske arhitekture ter izvedbo zaščite in opreme, ki zagotavlja sodobno rabo, a je kadarkoli odstranljiva in s tem arhitekturo zapuščaamo prihodnjim generacijam nespremenjeno, to je avtentično. V ta način zaščite sodita predloga št. 1 in 2, ki ju je potrebno boljše razviti (razvidno iz priloženega zapisnika št. 9. z dne 17. 9. 2020).

2. Razumemo pogoje investitorja, ki si želi fizično zaščito prostora tudi za potrebe prireditev in vztraja na izvedbi zaščite v obliki strehe (ima pogodbo Ministrstva za kulturo). Delovna skupina zato pušča odprto vprašanje izvedbe ene od variant strešin, od katerih so primernejši predlogi 1, 2, ali 5 (stališča članov so razvidna iz priloženega zapisnika št. 9. z dne 17. 9. 2020).

Metelkova ulica 4, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: tajnistvo.skd.srl@zvkd.si, www.zvkd.si
ID za DDV: SI 45991413, TRR: 01100-6030381005

Telefon: +386 (0)1 400 79 27
Telefaks: +386 (0)1 400 79 86
Matična št. 1423215

3. Sodobna rešitev strehe zavezuje investitorja k spremembi in posodobitvi dosedanjega koncepta obravnavanja spomenika, zato DS podpira celovit projekt ohranitve kompleksa kartuzije Žiče, da se skupaj s strokami v prihodnjih letih zasnue projekt ohranitve celotnega območja ter njene posodobljene predstavitve javnosti, ob zavedanju, da je prenova dolgotrajen proces, ki terjaja dialog vseh vpletenih, naročnika, arhitekta, konservatorske, konservatoriko-restavratorske stroke in javnosti.

SPLOŠNO:

Menimo pa, da sta v dosedanjem procesu dela, tako odgovorni konservator Matija Plevnik kot arhitekt Rok Žnidaršič, pokazala, da sta sposobna oblikovati takšno zasnovo, ki bo zadostila tako pogojem stroke kot želji naročnika.

Glede na enotno stališče članov Delovne skupine, da je za spomenik najprimernejša zaščita obravnava spomenika kot razvaline brez nove strešine, predlagamo investitorju, da odgovornemu konservatorju in arhitektu naroči tudi proučitev rešitve, ki bo v tem kontekstu odgovorila tudi na zahtevo po zaščiti notranjosti v času prireditev.

Člani delovne skupine:

Svetlana Kurelac ZVKDS OE Maribor

Mateja Kavčič, ZVKDS, RC

mag. Martina Lesar Kikelj, ZVKDS, vodja RC

dr. Mija Oter Gorenčič, UIFS, ZRC SAZU

doc. Maruša Zorec, UL, FA

mag. Nina Žbona, ZVKDS, RC

PRIPIS:

ZAHTEVAM, DA SE SKLEPI POSREDUJEJO IMESTITORJU
V NASPROTNEM PRIMERU JE MOJ PODPIS MELEJANU

V vednost:

dr. Robert Peskar, gen. konservator., ZVKDS, Metelkova 4, 1000 Ljubljana (e-pošta)

Jernej Hudolin, ZVKDS, gen. direktor, Poljanska 40, 1000 Ljubljana (e-pošta)

javno predstavila doslej izpeljana obnovitvena dela in opozorila na njihovo osnovno problematiko. To se ni zgodilo. Prav tako ni bila imenovana nova neodvisna strokovna komisija za Žičko kartuzijo. Namesto tega se je ZVKDS zaval v molk in na netransparenten način oblikoval t. i. delovno skupino za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije, ki je svoje dvomesečno delo zaključila dne 17. 9. 2020 s sklepnim poročilom oziroma dopisom ZVKDS OE Celje, ki je naslovljen s: *Sklepi delovne skupine za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije, cerkve sv. Janeza Krstnika z dne 17. 9. 2020*. Sklepno poročilo oziroma dopis šestčlanske delovne skupine so podpisale Svetlana Kurelac (ZVKDS OE Maribor), Mateja Kavčič (ZVKDS, RC), mag. Martina Lesar Kikelj (ZVKDS, vodja RC), doc. Maruša Zorec (UL, FA) in mag. Nina Žbona (ZVKDS, RC). V delovni skupini je sodelovala še doc. dr. Mija Oter Gorenčič (UIFS, ZRC SAZU), ki pa se je od sklepov distancirala in sklepnega poročila ni podpisala.

V sklepnem poročilu je delovna skupina zapisala naslednje sklepe:

1. *Z ozirom, da je pomen kartuzije Žiče v vrhu evropske in prvi med spomeniki tovrstne slovenske dediščine ter z ozirom na aktualne standarde ohranjanja spomenikov, avtentičnosti in integritete (Beneška listina 1964, Narska listina o avtentičnosti 1994, Listina o interpretaciji in predstavitvi območij kulturne dediščine 2008), DS ugotavlja, da je strokovno neoporečen pristop k reševanju problema zaščite v obravnavi spomenika kot razvaline. To v usmerjanju ustreznih ukrepov pomeni dosledno konservacijo avtentičnih gradiv, premišljeno prezentacijo kartuzijanske arhitekture ter izvedbo zaščite in opreme, ki zagotavlja sodobno rabo, a je kadarkoli odstranljiva in s tem arhitekturo zapušča prihodnjim generacijam nespremenjeno, to je avtentično. V ta način zaščite sodita predloga št. 1 in 2, ki ju je potrebno detajlneje razviti (razvidno iz priloženega zapisnika št. 9 z dne 17. 9. 2020).*

2. *Razumemo pogoje investitorja, ki si želi fizično zaščito prostora tudi za potrebe prireditev in vztraja na izvedbi zaščite v obliki strehe (ima pogodbo Ministrstva za kulturo). Delovna skupina zato pušča odprto vprašanje izvedbe ene od variant strešin, od katerih so primernejši predlogi 1, 2, ali 5 (stališča članov so razvidna iz priloženega zapisnika št. 9 z dne 17. 9. 2020).*

3. *Sodobna rešitev strehe zavezuje investitorja k spremembi in posodobitvi dosedanjega koncepta obravnavanja spomenika, zato DS podpira celovit projekt ohranitve kompleksa kartuzije Žiče, da se skupaj s strokami v prihodnjih letih zasnuje projekt ohranitve celotnega območja ter njene posodobljene predstavitve javnosti, ob zavedanju, da je prenova dolgotrajen proces, ki terja dialog vseh vpletenih, naročnika, arhitekta, konservatorske, konservatorsko-restavratorske stroke in javnosti.*

SPLOŠNO: Menimo pa, da sta v dosedanjem procesu dela, tako odgovorni konservator Matija Plevnik kot arhitekt Rok Žnidaršič, pokazala, da sta sposobna oblikovati takšno zasnovo, ki bo zadostila tako pogojem stroke kot želji naročnika. / Glede na enotno stališče članov Delovne skupine, da je za spomenik najprimernejša zaščita obravnava spomenika kot razvaline brez nove strešine, predlagamo investitorju, da odgovornemu konservatorju in arhitektu naroči tudi

proučitev rešitve, ki bo v tem kontekstu odgovorila tudi na zahtevo po zaščiti notranjosti v času prireditve.

Vsebina sklepnega poročila delovne skupine je osupljiva in zasluži nadrobnejšo razčlenitev. Problematičen je že nabor petih podpisnic poročila, saj nobena od njih nima naziva doktorica znanosti, kar bi omogočalo vzporejanje poročila s sklepi v preteklosti imenovanih strokovnih komisij za Žičko kartuzijo in strokovno legitimiralo zahtevo po spremembi doslej veljavnega konservatorskega koncepta za Žičko kartuzijo. Problematično je tudi, da med podpisnicami – glede na pomen Žičke kartuzije v širšem evropskem prostoru – ni niti enega neodvisnega strokovnjaka iz tujine in da je med njimi samo ena umetnostna zgodovinarica, glede na to, da gre za spomenik, s katerim so se doslej na znanstveni osnovi skoraj izključno ukvarjali umetnostni zgodovinarji. Iz poročila je mogoče razbrati, da so se podpisnice po eni strani načeloma zavzele za obravnavo nekdanje cerkve kot razvaline brez nove strehe, po drugi strani pa so izbrale nov koncept, ki ga doslej ni odobrila nobena strokovna komisija za Žičko kartuzijo in ki predvideva dopolnitev ostalin srednjeveške samostanske cerkve s suvereno sodobno zasnovano trajno streho. Sklepi so tako deloma v nasprotju sami s seboj, pa tudi z vsemi drugimi doslej veljavnimi konservatorskimi usmeritvami za Žičko kartuzijo. Podpisnice poročila so težnjo za zastrešitev nekdanje samostanske cerkve pripisale investitorju aktualnih obnovitvenih del, pri tem pa zamolčale dejstvo, da je predlog za zastrešitev cerkve oblikovala slovenska javna konservatorska služba na podlagi raziskav mednarodno priznanih strokovnjakov že v šestdesetih letih 20. stoletja in da je ta predlog v okviru delovanja konservatorske službe ostal vseskozi aktualen. Podpisnice poročila so zapisale mnenje, da je strokovno neoporečen pristop k reševanju problema zaščite v obravnavi spomenika kot razvaline, a ob tem niso ovrgle argumentiranih stališč priznanih strokovnjakov – akademika dr. Marijana Zadnikarja, prof. Jožeta Curka, dr. Nataše Štupar Šumi, prof. dr. Ivana Stoparja, prof. dr. Naceta Šumija in prof. dr. Miljenka Domjana –, ki so se zavzeli za zavarovanje ostalin cerkve in t. i. Otokarjeve kapele z novo streho, zasnovano po vzoru nekdanje gotske strehe. Iz sklepnega poročila je mogoče še razbrati, da so njegove podpisnice na netransparenten način – brez vključitve širšega nabora kandidatov oziroma kandidatki ali brez javnega natečaja – samostojno izbrale oziroma določile projektanta nove suvereno sodobno zasnovane strehe, arhitekta Roka Žnidaršiča. Izbrani projektant je od leta 2013 član sveta ZVKDS, poleg tega pa tudi visokošolski učitelj na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani in imetnik zasebnega podjetja Medprostor, arhitekturni atelje d. o. o. iz Ljubljane.¹³⁸ Zelo sporno se zdi, da je ZVKDS omogočil, da je pet podpisnic sklepnega poročila, od katerih so štiri javne uslužbenke ZVKDS, peta pa članica strokovnega sveta ZVKDS in ob tem še visokošolska učiteljica na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani ter imetnica zasebnega podjetja Arrea,

¹³⁸ O nas, Kontaktni podatki, Organi ZVKDS, Svet, <https://www.zvkds.si/sl/o-nas> (9. 12. 2020); Seznam pedagogov po delovnih mestih, <http://www.fa.uni-lj.si/default.asp?id=3051> (9. 12. 2020); Medprostor, <https://www.medprostor.si/kontakt/?osebaid=271> (9. 12. 2020).

arhitektura d. o. o. iz Ljubljane,¹³⁹ kot projektanta z dokaj visokimi finančnimi sredstvi iz državnega proračuna financiranih obsežnih gradbenih del na prepoznavnem spomeniku državnega pomena samostojno izbralo člana sveta ZVKDS ter da je bila ta odločitev posledično vsiljena investitorju obnovitvenih del in pristojni območni enoti ZVKDS. Ob tem je mogoče pomisliti, da v poročilu izražena zahteva za sodobno rešitev strehe sodobnost enači z delom točno določenega projektanta, ki sicer nikakor ne more biti zagotovilo, da bodo ostaline cerkve v Žički kartuziji s takšnim pristopom resnično najbolj ustrezno zavarovane, spomeniško prezentirane in revitalizirane.¹⁴⁰ Vse navedeno zapisanim sklepom jemlje strokovno kredibilnost in ob njihovem prebiranju je – prej kot na strokovno relevantne rešitve za Žičko kartuzijo – mogoče pomisliti na problematiko neustrezne strokovne oziroma znanstvene usposobljenosti podpisnic, na problematiko poseganja v tuje avtorsko delo oziroma neupoštevanja avtorskih pravic v arhitekturi, na problematiko nespoštljivega odnosa do dosežkov starejših generacij konservatorjev, na problematiko nezdržljivosti funkcij pri odločanju, na problematiko netransparentnega lobiranja v interesu neke interesne skupine, pa o javnih institucijah, ki na sporen način omogočajo korist izbranim posameznikom, tesno povezanih z njimi, in o strokovni etiki.

Sporočilnost sklepnega poročila t. i. delovne skupine za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije z dne 17. 9. 2020 dopolnjujejo odgovori ZVKDS, ki so bili podani 19. 11. 2020 na naslednja vprašanja nekaterih članov uredniškega odbora *Umetnostne kronike* z dne 6. 11. 2020 v zvezi z aktualnimi gradbenimi deli v Žički kartuziji:

1. Zakaj je bil opuščen doslej veljavni koncept za obnovo Žičke kartuzije, ki sta ga utemeljila akademik dr. Marijan Zadnikar in dr. Nataša Štupar-Šumi in se je doslej kontinuirano izvajal že skoraj šestdeset let?

Koncept obnove Žičke kartuzije, ki je bil uveljavljen do zadnjih posegov na nekdanji samostanski cerkvi, je bil spremenjen zaradi tega, ker ni več dosegal sodobnih konservatorskih standardov. Restavriranje in rekonstrukcije, ki so bile kot koncept implementirane do sedaj, niso dale tistih rezultatov, kot jih je kritična strokovna javnost pričakovala. Konserviranje (z minimalnimi elementi restavriranja) so v zadnjih desetletjih zlasti v srednji Evropi postali znanstveno in strokovno skorajda edini utemeljen pristop pri tovrstnih posegih, pri čemer so možne tudi sodobnejše interpretacijske metode, odvisne od kvalitet, funkcije, vrednot in

¹³⁹ O nas, Kontaktni podatki, Organi ZVKDS, Strokovni svet, <https://www.zvkds.si/sl/o-nas> (9. 12. 2020); Seznam pedagogov po delovnih mestih, <http://www.fa.uni-lj.si/default.asp?id=3051> (9. 12. 2020); Arrea, O nas, ekipa, <https://www.arrea.si/si/o-nas/ekipa> (9. 12. 2020).

¹⁴⁰ Prim. Janez SUHADOLC, Spomenik, ki bo zapičen v naše osrčje za vselej, 26. 6. 2017, <https://www.suhadolc.si/2017/06/spomenik-ki-bo-zapicen-v-nase-osrcje-za-vselej/#.X7oxilAo-Uk> (9. 12. 2020); Aleš ANDLOVIČ, Ograja popustila, malčka zgrmela štiri metre globoko, *Slovenske novice*, 31. maj 2012, <https://www.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/ogreja-popustila-malcka-zgrmela-stiri-metre-globoko> (9. 12. 2020).

vrednosti spomenikov. Prejšnji koncepti z rekonstrukcijami in dodajanjem novih elementov so namreč v veliki meri močno spremenili, mestoma pa celo nadomestili izvirne sestavine, s čimer je danes marsikateri del kartuzije z vidika avtentičnosti tako materialne substance kot tudi izvirne likovne pojavnosti precej vprašljiv, sporni moment pa so neusposobljeni izvajalci, ki v Sloveniji žal prevladujejo, pri sami izvedbi samo še poudarili. Da je takšen obrat več kot upravičen, potrjuje tudi sklep mednarodne strokovne komisije, ki jo je organizirala Služba za kulturno dediščino ZVKDS leta 2017. Komisija v sestavi dr. Bernd Euler-Rolle, strokovni direktor BDA, dr. Waltraud Kofler Engel, vodja spomeniškega urada v Boznu, mag. Gorazd Živkovič, Landeskonservator za Koroško (BDA) in dr. Miljenko Domjan, nekdanji generalni konservator na Hrvaškem, je namreč sprejela sklep, da se samostanska cerkev ohranja kot ruševina. Čeprav so takšni sklepi seveda priporočilne narave, je ZVKDS takšno usmeritev sprejel nadvse resno, ne glede na v začetku izrazito politično naravnani projekt. Rekonstrukcija historične strehe, kot je bila zastavljena v prvotnem projektu, bi namreč potegnila za sabo rekonstrukcije oken in drugih nekdanjih sestavin, v nadaljevanju po vsej verjetnosti tudi ometov in stropnih obočnih konstrukcij, s čimer bi za današnji čas nestrokovna obnova dosegla vrhunec. S tem pa se pri takšnem spomeniku, kot je kartuzija Žiče, ZVKDS enostavno ni mogel sprijazniti.

Konservatorski pristop in celotno problematiko, ki smo jo zgoraj le bežno in površinsko nakazali, je obravnavala tudi posebna delovna skupina, ki jo je ravno še pravšnji čas imenoval ZVKDS, in sicer v sestavi: Maruša Zorec (FA), dr. Mija Oter Gorenčič (UZIFS), Svjetlana Kurelac (ZVKDS, OE MB), Mateja Kavčič (ZVKDS, RC), Nina Žbona (ZVKDS, RC) in mag. Martina Kikelj (ZVKDS, RC), vzporedno z delovno skupino pa je ZVKDS na svoje stroške angažiral še strokovnjaka gradbene stroke oziroma statike iz Fakultete za gradbeništvo, z namenom potrditve, spremembe ali dopolnitve dotedanjih statičnih ocen. Delovna skupina se je potrudila predstaviti predstavnikom lastnika in financerja različne sodobne pristope pri tovrstnih spomenikih v Evropi, ki so naposled le vzrokovali določen premik od zastavljenega koncepta rekonstrukcije. ZVKDS je izoblikoval tri glavne cilje, ki so narekovali tudi nadaljnje konservatorske odločitve:

1. ohranitev znanstvenega potenciala arhitekturnih in drugih ostalin cerkve v smislu ruševine;
2. ohranitev sedanje likovno-estetske pojavnosti in dokumentarne vrednosti;
3. vzpostavitev razmer za dolgoročno ohranitev ostalin in čim lažje vzdrževanje v prihodnosti.

Menimo, da bo realizacija spremenjenega pristopa s predlogom načina prezentacije cerkve in konserviranja grajenih struktur, kot se trenutno izvaja, vsaj v veliki meri dosegla zastavljene cilje, ki si jih sicer primarno projekt rekonstrukcije strehe na cerkvi, ki je dokaj zvesto sledil šest desetletij starim konservatorskim pristopom, niti ni zastavil, bi pa v primeru realizacije vsekakor popolnoma spremenil likovno-estetsko pojavnost cerkve, ki je poleg kapele in severnega obrambnega stolpa edina še ohranila zadovoljivo stopnjo avtentičnosti.

2. Kakšna streha se načrtuje na nekdanji samostanski cerkvi in pripadajoči Otokarjevi kapeli? Kateri dodatni gradbeni posegi, ki presegaajo osnovno konserviranje originalne stavbne substance, bodo za to potrebni na objektu?

Na nekdanji samostanski cerkvi se načrtujejo takšni posegi in takšna oblika zastrešitve, ki bodo sledili zgoraj navedenim ciljem, to je polovična streha s pomično strukturo, ki bo zagotavljala boljšo zaščito izvirnih delov cerkve, medtem ko bo Otokarjeva kapela brez strehe oziroma bo izvedena zgolj ustrezna zaščita zgornjega dela zidov. Vse to bo cerkvi v popolnosti zagotavljalo učinek ruševine, pri tem pa dodatni gradbeni posegi ne bodo potrebni, saj se večina načrtovane in izvajane statične sanacije (tudi del, potreben zaradi zastrešitve) osredotoča zgolj na vrhnji del ostenja, kjer je izvirno vezivo popolnoma sprano in v t.i. Zadnikarjevih posegih že temeljito predelano, oziroma na Zadnikarjeve intervencije na S steni, ki pa so z vidika gradbene fizike in tudi likovno estetsko bistveno slabše kot izvirni deli (popolna improvizacija v času izvedbe, domnevno zaradi slabe usposobljenosti takratnih izvajalcev in izrazitega pomanjkanja sredstev).

3. Ali je v načrtu predvidena javna strokovna razprava o novi strehi in ali je v načrtu javni arhitekturni natečaj?

Projekt vodi lastnik kompleksa, to je Občina Slovenske Konjice. Zaradi skrajno kratkih rokov in dinamike pogodbenih obveznosti med financerjem in lastnikom, strokovnih razprav, razen tistih, ki so bile že opravljene (pa teh ni bilo malo), ni mogoče izvesti. Enako velja za javni natečaj.

Odgovori na postavljena vprašanja so dokaj izčrpni, a deloma tudi zavajajoči in nekatere relevantne podatke prikrivajo. Ni mogoče prezreti, da je zapis ZVKDS med vrsticami neusmiljeno kritičen do usmeritev nekdanjih, žal že pokojnih sodelavcev slovenske konservatorske službe, prof. Jožeta Curka, akademika dr. Marijana Zadnikarja, dr. Nataše Štupar Šumi, prof. dr. Ivana Stoparja, prof. dr. Naceta Šumija, inženirja Stojana Ribnikarja in Iva Gričarja. Zato je prav, da z enako mero kritičnosti analiziramo tudi aktualne poteze ZVKDS v zvezi z Žičko kartuzijo.

Podane ocene ZVKDS, da doslej veljavni koncept za obnovo Žičke kartuzije ne dosega več sodobnih konservatorskih standardov, da izpeljani restavratorski in rekonstrukcijski posegi niso dali tistih rezultatov, kot jih je pričakovala kritična strokovna javnost, ter da so prejšnji konservatorski koncepti z rekonstrukcijami in dodajanjem novih elementov v veliki meri močno spremenili, mestoma pa celo nadomestili izvirne sestavine, s čimer naj bi bil marsikateri del kartuzije z vidika avtentičnosti tako materialne substance kot tudi izvirne likovne pojavnosti precej vprašljiv, so povsem pavšalne – ne temeljijo na strokovno opravljeni sistematični analizi doslej opravljenih posegov, marveč poskušajo po bližnjici vseppek diskvalificirati doslej opravljena dela, ki so jih skozi več desetletij usmerjali vrhunski strokovnjaki in znanstveniki. Ob tem je treba poudariti, da se sodobna konservatorska načela ne razlikujejo prav dosti od tistih, ki so bila uveljavljena v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, in da vsa izhajajo iz načel

Delna rekonstrukcija že pred stoletji razrušenega antičnega okroglega templja oziroma tolosa v Epidavru v Grčiji, ki je na Unescovem seznamu svetovne dediščine, 2019 (foto: Igor Sapač). Na osnovi rezultatov znanstvenih raziskav izpeljani bolj ali manj obsežni rekonstrukcijski posegi so stalnica sodobnega konservatorstva v vseh spomeniškovarstveno razvitih evropskih državah.

modernega konservatorstva, uveljavljenih na začetku 20. stoletja, pa tudi iz načel t. i. aktivne zaščite stavbne dediščine, ki so se začela uveljavljati v šestdesetih letih 20. stoletja. Akademik dr. Marijan Zadnikar, ki je glavni avtor doslej veljavnega konservatorskega koncepta za Žičko kartuzijo, ni bil kdorkoli, marveč eden najuspešnejših študentov in naslednikov prof. dr. Franceta Steleta, eden najbolj dejavnih in vsestransko razgledanih konservatorjev na Slovenskem, doktor umetnostne zgodovine, mednarodno priznan znanstvenik, znanstveni svetnik, najbolj prepoznavni raziskovalec arhitekture kartuzijanov na Slovenskem in redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Kljub temu je v zapisu ZVKDS njegovo ime na skrajno omalovažujoč in celo žaljiv način povezano s poskusom diskreditacije doslej opravljenih obnovitvenih posegov na nekdanji samostanski cerkvi. To veliko pove o aktualnem nivoju kulture institucije, ki ima besedo kultura sicer zapisano celo v svojem uradnem nazivu. Absurdno je pomisliti, da si pod naslovom t. i. sodobnih konservatorskih standardov, ki jih javna slovenska konservatorska služba niti ne zmore celovito definirati in predstaviti javnosti,¹⁴¹ istočasno drzne po bližnjici predlagati radikalno spremembo konservatorskega koncepta, ki ga je utemeljil nesporno in mednarodno priznan strokovnjak in znanstvenik, ki je bil tudi doktor znanosti in akademik.

Žal je – predvsem zaradi preslabo izobraženih, a pretirano samozavestnih, osebnostno problematičnih in posledično agresivnih posameznikov iz konservatorskih in arhitekturnih vrst – v zadnjih dveh desetletjih v Sloveniji prišlo do radikalnih sprememb osnovnih konservatorskih konceptov na več pomembnih stavbnih spomenikih. Prav zato, denimo, glavni trakt dvorca v Štanjelu na Krasu na dvoriščni strani po nedavni delni ponovni gradnji bolj spominja na

¹⁴¹ ZVKDS, denimo, drugače od avstrijske spomeniške službe, nikoli ni zmozel pripraviti slovenskih standardov za varstvo stavbne dediščine.

tovarno Magna ali na katero od stavb trgovske verige Hofer kakor na dokumentirano podobo iz obdobja pred letom 1944, na Friderikovem stolpu Starega gradu Celje pa se vrstijo vnovične sanacije neuspešnih sanacijskih del izpred enega desetletja, ki manjšajo originalno stavbno substanco in avtentičnost.¹⁴² Ob tem so nedefinirani sodobni konservatorski standardi seveda poljubno raztegljiv pojem. Pripadniki ZVKDS tako marsikje pod tem naslovom vseprek nebrzdano kritizirajo svoje starejše, že pokojne, ugledne strokovne kolege in obsojajo njihove dosežke ter trenutno nedomodne rekonstrukcije, po drugi strani pa pod naslovom t. i. celovitih prenov brez posebnih zadržkov dopuščajo uničevanje obsežnih delov originalne substance na originalnih spomenikih. Zato, denimo, ne preseneča, da so pred nedavnim s soglasjem ZVKDS in v skladu s *sodobnimi slovenskimi konservatorskimi standardi* na Ptujju odstranili avtentične strehe na nekdanji cerkvi in samostanu dominikancev ter jih nadomestili z novimi, rekonstruiranimi, ki so na zunanjščini oblikovane kot približni posnetek nekdanjih streh. Zgovorni sta tudi aferi Kolizej in Plečnikov stadion v Ljubljani, v zvezi s katerima se ZVKDS ni nikoli mogel prav otresti suma nestrokovnosti in celo koruptivnega delovanja. Dejanski odnos ZVKDS, ki je kot javna institucija tudi zaradi vse številnejših tovrstnih primerov med ljudmi vse bolj neprijatelj in oziroma osovražen, do originalne stavbne substance nazorno ilustrirajo primeri v sodobnem času nezadržnemu propadu prepuščenih odličnih stavbnih spomenikov, kot so, denimo, nekdanji srednjeveški stolp v Ložu na Notranjskem, dvorec Ponoviče pri Litiji, grad Orehek pri Postojni, Anin dvor v Grušeni, Vila na Ruški cesti 31 v Mariboru, Vukovski dvor v Vukovju pri Mariboru, kapela na koncu parka dvorca Črnci pri Apačah v Pomurju, cerkev sv. Jurija nad Ortnekom na Dolenjskem, dvorec Ravno polje pri Ptujju ali cerkev v Nemški Loki na Kočevskem. ZVKDS za nobenega od teh objektov ni izdelal sistematične fotodokumentacije in/ali arhitekturnih posnetkov.

Navedba ZVKDS, da na Žički kartuziji izpeljani restavratorski in rekonstrukcijski posegi niso dali tistih rezultatov, kot jih je pričakovala kritična strokovna javnost, je problematična tudi upoštevanje veljavni Odlok o razglasitvi Žičke kartuzije za kulturni spomenik državnega pomena, ki je bil sprejet 24. junija 2015.¹⁴³ V 2. členu tistega odloka je zapisano: *Rekonstruirani objekti z muzejsko predstavitvijo, prodajalno zelišč in gostilno Gastužem so lokalno kulturno središče*. V 5. členu odloka je zapisano, da so varovane sestavine Zgornjega samostana med drugim: *obzidje in obrambni stolpi samostana*. V 6. členu je zapisano, da za spomenik velja varstveni režim, ki med drugim določa ohranjanje *vseh višinskih in tlorisnih gabaritov prenovljenih stavb, Gastuža in obzidja s stolpi [...]* ter *rekonstruiranega zeliščnega vrta*. Pri tem je odveč poudariti, da je večina varovanih stolpov in drugih poslopij nekdanje kartuzije sedanjo

¹⁴² Prim. Igor SAPAČ, *Novo staro v arhitekturi na Slovenskem. Problematika rekonstrukcijskih posegov, Arhitekturna zgodovina 2*, Ljubljana 2014, str. 198–211; M. K., *V Celju obnavljajo Friderikov stolp*, <https://www.rtvsl.si/kultura/drugo/v-celju-obnavljajo-friderikov-stolp/455430> (9. 12. 2020).

¹⁴³ Odlok o razglasitvi Žičke kartuzije za kulturni spomenik državnega pomena, *Uradni list Republike Slovenije*, št. 46, 26. 6. 2015, 1926, str. 5119–5122.

podobo dobila prav z izpeljanimi restavratorskimi in rekonstrukcijskimi posegi; če ti posegi ne bi bili uspešni in strokovno sprejemljivi, jih besedilo odloka gotovo ne bi vključilo med varovane sestavine.

ZVKDS opravičuje težnjo za radikalno spremembo oziroma izničenje doslej veljavnega konservatorskega koncepta za Žičko kartuzijo s sklepom strokovne komisije, ki jo je organizirala Služba za kulturno dediščino ZVKDS leta 2017 in navaja, da je tista komisija sprejela sklep, da se samostanska cerkev ohranja kot ruševina. Pri tem ZVKDS zamolči, da strokovna komisija leta 2017 svojega mnenja v zvezi s problematiko zastrešitve cerkve ni mogla poenotiti in da je pred tem prva konservatorska strokovna komisija za Žičko kartuzijo leta 2004 soglasno sprejela sklep, da se cerkev zastreši po vzoru nekdanje strehe ter da je bil na osnovi tiste odločitve leta 2005 z javnim denarjem izdelan projekt za novo streho. Iz neznanega vzroka je ZVKDS še zamolčal, da je aktualni generalni konservator ZVKDS dr. Robert Peskar kot član strokovne komisije za Žičko kartuzijo leta 2003 soglašal z izvedbo dokaj obsežnih restavratorskih in rekonstrukcijskih posegov na poslopju t. i. gotske hiše, v letih 2004 in 2005 pa tudi s ponovno zastrešitvijo cerkve s streho, ki bi bila oblikovana po vzoru dokumentirane nekdanje gotske strehe. Radikalni obrat strokovnih usmeritev v okviru ZVKDS v razmeroma kratkem obdobju je nenavaden in vzbuja pomisleke v zvezi s strokovno utemeljenostjo delovanja ZVKDS v zadnjih letih. Takšne pomisleke še dodatno krepi zapisana navedba ZVKDS, da naj se cerkev ohranja kot ruševina. Ta navedba izkazuje nezadostno poznavanje historiata doslej opravljenih spomeniškovarstvenih posegov na nekdanji cerkvi, ki je bila med letoma 1963 in 1970 s ciljem po zastrešitvi na južni in severni strani dopolnjena z obsežnim novim zidovjem, s čimer je izgubila značaj romantično učinkujoče razvaline iz druge polovice 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja ter dobila nov značaj nedokončanega konservatorskega gradbišča iz bližnje preteklosti in deloma celo značaj umetno kreirane razvaline, ki nikoli v preteklosti ni bila takšna, kakršna je sedaj. Mnenje ZVKDS negira dejstvo, da se je podoba nekdanje samostanske cerkve med letoma 1838 in 1970 nenehno spreminjala – sprva je postopno propadala, nato je od leta 1961 propadu sledila postopna obnova s ponovno gradnjo podrtih obodnih zidov. Ob tem je razumljivo, da mnenje ZVKDS ne zmore odgovoriti na vprašanje, zakaj naj bi bilo smiselno in strokovno upravičeno ohranjovati ter konservatorsko prezentirati nedokončano gradbišče iz leta 1970.

ZVKDS je v zvezi s predvideno zastrešitvijo cerkve v odgovoru uredništvu Umetnostne kronike zapisal, da gre pri aktualnih obnovitvenih delih za *izrazito politično naravnan projekt*. To navedbo je mogoče razumeti samo kot popolno sprenevedanje in zavajanje, saj je nesporno dokumentirano, da se je – vsaj med letoma 1963 in 2010 – za zastrešitev nekdanje cerkve na podlagi trdnih in javno objavljenih strokovnih argumentov zavzemala slovenska javna spomeniškovarstvena služba. Na osnovi razpoložljive dokumentacije je mogoče ugotoviti, da so politiki s predlogom za nadaljevanje obnove Žičke kartuzije in za zastrešitev nekdanje cerkve zgolj sledili usmeritvam javne konservatorske službe, ki so bile oblikovane v šestdesetih letih 20. stoletja in

so veljale do leta 2020. Ob tem je mogoče pomisliti, da se ZVKDS očitno več ne zaveda svojih začetkov in da je začel spodkopavati lastne temelje, s tem pa postavil pod vprašaj lastni obstoj kot strokovno relevantne ustanove. Vsekakor je pavšalno problematiziranje politikov in gradbenih izvajalcev za ZVKDS udoben in priročen argument, ki služi za prikrivanje velikega upada lastne strokovnosti in očitne čedalje večje dezorientiranosti v prizadevanju za ohranitev in korektno prezentacijo nepremične kulturne dediščine v Sloveniji. Težnjo k negiranju lastnih usmeritev iz bližnje preteklosti, k lahkotnim pavšalnim sodbam in k udobnim bližnjicam, ki nadomeščajo poglobljene strokovne analize, nazorno zrcali tudi naslednji segment iz gornjega zapisa ZVKDS:

Rekonstrukcija historične strehe, kot je bila zastavljena v prvotnem projektu, bi namreč potegnila za sabo rekonstrukcije oken in drugih nekdanjih sestavin, v nadaljevanju po vsej verjetnosti tudi ometov in stropnih obočnih konstrukcij, s čimer bi za današnji čas nestrokovna obnova dosegla vrhunec. S tem pa se pri takšnem spomeniku, kot je kartuzija Žiče, ZVKDS enostavno ni mogel sprijazniti.

Iz razpoložljive dokumentacije je razvidno, da se je javna konservatorska služba med letoma 1963 in 2010 zavzemala predvsem za gradnjo nove cerkvene strehe, ki bi optimalno zavarovala ohranjene originalne srednjeveške prvine in ki bi bila zasnovana po vzoru prvotne strehe. Pri tem je šlo za načrtovanje konservatorskega zavarovalnega ukrepa v kombinaciji rekonstrukcijskih posegov in kreiranja suverenih sodobnih konstrukcijskih rešitev strešne konstrukcije. Iz dokumentacije ni razvidno, da bi bila kdaj koli v preteklosti aktualna oziroma resno v obzir vzeta rekonstrukcija nekdanjih obokov in ometov. Restavriranje ohranjenih okenskih odprtín s krogovičji in njihova zasteklitev pa najverjetneje ne bi predstavljala posebne konservatorske problematike, saj so pred nedavnim, denimo, podobne posege s soglasjem ZVKDS izpeljali na nekdanjem križnem hodniku dominikanskega samostana na Ptuj.

Za presojo strokovne utemeljenosti aktualnih stališč ZVKDS v zvezi z Žičko kartuzijo je smiselno nadrobneje pretehtati tudi zapisane tri glavne cilje, ki jih je ZVKDS izoblikoval leta 2020 v zvezi s konservatorsko problematiko nekdanje samostanske cerkve: 1. ohranitev znanstvenega potenciala arhitekturnih in drugih ostalin cerkve v smislu ruševine; 2. ohranitev sedanje likovno-estetske pojavnosti in dokumentarne vrednosti; 3. vzpostavitev razmer za dolgoročno ohranitev ostalin in čim lažje vzdrževanje v prihodnosti. Zapisani cilji na prvi pogled vzbujajo vtis, da se je ZVKDS lotil izdelave novega koncepta za konservatorsko obravnavo nekdanje samostanske cerkve na podlagi poglobljene in celovite analize. A natančnejše branje kaže, da si cilji med seboj deloma nasprotujejo in da cerkev obravnavajo izrazito parcialno, brez upoštevanja njene umeščenosti v širši kompleks nekdanje kartuzije, ki je bil doslej skoraj šest desetletij deležen obnovitvenih posegov po notnih konservatorskih izhodiščih. Z zapisanimi cilji si je ZVKDS samozadostno, brez ustrezne javne strokovne razprave, vzel pravico določiti novo pot za izvajanje gradbenih posegov na območju Žičke kartuzije, pri tem pa povsem prezrl veliko odgovornost do spomenika in do zapuščine ljudi, ki so prvi usmerili pot za njegovo obnovo. Zapisana težnja za ohranitev cerkve v obliki razvaline je v nasprotju s težnjo za vzpostavitev razmer za

dolgoročno ohranitev ostalin in za njihovo čim lažje vzdrževanje v prihodnosti. Konservatorske raziskave, opravljene med letoma 1963 in 2010, so pokazale, da je strokovno najboljše utemeljena zaščita ostalin nekdanje cerkve z novo streho, oblikovano po vzoru prvotne. Takšno streho bi bilo gotovo tudi najlažje vzdrževati, saj bi bila povsem primerljiva z vsemi drugimi strehami na območju nekdanje kartuzije.

Doslej veljavni pristop za zavarovanje ostalin cerkve z novo streho, zasnovano po vzoru nekdanje, bi po mnenju ZVKDS v primeru uveljavitve *vsekakor popolnoma spremenil likovno-estetsko pojavnost cerkve, ki je poleg kapele in severnega obrambnega stolpa edina še ohranila zadovoljivo stopnjo avtentičnosti*. Pri tem pa mnenje dokaj izmuzljivega pojma avtentičnosti natančneje ne definira. Zdi se, da ZVKDS pojem avtentičnosti (pristnosti) nekritično enači s pojmom originalnost (izvirnost) in da se ob tem ne ukvarja s problematiko avtentičnosti obnovitvenih oziroma rekonstrukcijskih posegov.¹⁴⁴ V zvezi s tem se morda velja spomniti na eno od usmeritev v dodatku Narske listine o avtentičnosti iz leta 1994: *Prizadevanja zagotoviti oceno avtentičnosti obsegajo multidisciplinarno sodelovanje in ustrezno uporabo vsega razpoložljivega strokovnega in drugega znanja*. ZVKDS priporočil iz Narske listine o avtentičnosti pri svoji oceni očitno ni upošteval. Prezrl je tudi dejstvo, da je cerkev, drugače od velikega valjastega obrambnega stolpa in pokopališke kapele, sedanjo podobo v veliki meri dobila z dokaj obsežnimi gradbenimi deli med letoma 1961 in 1970 ter da je s tega vidika bolj primerljiva z drugimi restavriranimi stolpi in gospodarsko-bivalnimi poslopji nekdanje kartuzije. Razumljiva je želja, da bi cerkev ostala nespremenjena oziroma avtentična, a če bi si ZVKDS resnično prizadeval za prezentacijo avtentične razvaline, kakršna se je izoblikovala s postopnim propadom v 19. stoletju, bi se moral zavzeti za odstranitev vseh med obnovo ponovno zgrajenih delov t. i. Otokarjeve kapele, južne stene in severne stene, za odstranitev v zahodnem zatrepu vgrajenih armiranobetonskih vezi ter za to, da bi razkrite stene z razkrajajočimi se vrhovi znova na gosto prerastel bršljan, kakor je to razvidno iz upodobitev in fotografij iz druge polovice 19. stoletja in iz prve polovice 20. stoletja. Ker to ni bilo predlagano in ker pravkar potekata nadzidava do leta 1970 ponovno zgrajenega vzhodnega dela severne stene in rekonstrukcija profiliranega kamnitega podstrešnega venca gotških oblik na vseh obodnih zidovih cerkve, je očitno, da se ZVKDS ne zavzema za prezentacijo avtentične razvaline, marveč za postavitve nove odločno sodobno zasnovane strehe, ki bo vsekakor popolnoma spremenila dosedanjo likovno-estetsko pojavnost cerkve in ki ne bo oblikovana v skladu z doslej veljavnim konservatorskim konceptom.

To je mogoče sklepati tudi na podlagi odgovora ZVKDS na drugo vprašanje nekaterih članov uredniškega odbora *Umetnostne kronike* z dne 6. 11. 2020. Iz njega je mogoče razbrati, da naj bi cerkev dobila polovično streho s pomično strukturo, ki naj bi zagotavljala boljšo zaščito izvornih delov cerkve, medtem ko naj bi Otokarjeva kapela ostala brez strehe in samo z zaščito zgornjega

¹⁴⁴ Prim. npr. *Authentic Reconstruction. Authenticity, Architecture and the Built Heritage* (ur. John Bold, Peter Larkham, Robert Pickard), London 2020.

dela zidov.¹⁴⁵ ZVKDS je ob tem zapisal: *Vse to bo cerkvi v popolnosti zagotavljalo učinek ruševine, pri tem pa dodatni gradbeni posegi ne bodo potrebni, saj se večina načrtovane in izvajane statične sanacije (tudi del, potreben zaradi zastrešitve) osredotoča zgolj na vrhnji del ostenja, kjer je izvirno vezivo popolnoma sprano in v t. i. Zadnikarjevih posegih že temeljito predelano, oziroma na Zadnikarjeve intervencije na S steni.* Vsebina zapisa je sama s seboj v očitnem nasprotju, saj po eni strani sporoča, da naj bi cerkev ohranila učinek razvaline, po drugi strani pa opisuje predlagano novo stalno zastrešitev, ki naj bi bila zasnovana na suveren sodoben način in torej v nasprotju z usmeritvami obeh konservatorskih strokovnih komisij, ki sta bili v preteklih letih oblikovani v zvezi z obnovitvenimi posegi na območju Žičke kartuzije. Postavitve t. i. polovične strehe s pomično strukturo je v nasprotju z zgoraj povzetim drugim ciljem ZVKDS v zvezi s prezentacijo nekdanje samostanske cerkve, saj ne omogoča zapovedane ohranitve sedanje likovno-estetske pojavnosti in dokumentarne vrednosti. Problematična je tudi z vidika zapisanega tretjega cilja, saj kot izrazito eksperimentalni projekt ne more vnaprej zagotoviti čim lažjega vzdrževanja v prihodnosti. Rešitev je sporna tudi z vidika zahtevane vzpostavitev razmer za dolgoročno ohranitev ostalin, saj takšna streha ne bi zavarovala najbolj izpostavljenega in krhkega dela cerkve – t. i. Otokarjeve kapele – z zapleteno notranjo členitvijo sten z ostanki rebrastih obočnih konstrukcij, ostanki stenskih ometov s poslikavami, ostanki kamnitega polžastega stopnišča in ostanki groba mejnega grofa Otokarja III.¹⁴⁶ Prav odsotnost strehe nad t. i. Otokarjevo kapelo napeljuje k spoznanju, da predlagana nova rešitev za nekdanjo samostansko cerkev, ki je v popolnem nasprotju z doslej veljavnim konservatorskim konceptom za Žičko kartuzijo in ki bolj kakor na korektno interpretacijo nekdanje strehe spominja na kakšno konstrukcijo sodobne sončne elektrarne, ni nastala zaradi težnje po zaščiti ohranjenih srednjeveških zidov, marveč predvsem zaradi želje po kreiranju nove formalistično utemeljene arhitekturne atrakcije. Nenavadno je, da ZVKDS podpira predlog, ki ga v evropskem prostoru na tako pomembnem spomeniku zlepa ni mogoče videti in ki je navsezadnje tudi v nasprotju s konservatorskim načrtom iz leta 2018. Ta v splošnih usmeritvah za ohranjanje in varovanje spomenika med drugim določa:

*Sekundarni cilj je ustrezna celovita prezentacija objekta s poudarkom na njegovih srednjeveških fazah.*¹⁴⁷ Težko si je predstavljati, da bi *polovična streha s pomično strukturo*, oblikovana gotovo v prepoznavni konvencionalni postmoderno-minimalistični oziroma neofunkcionalistični slogovni govorici, mogla zagotoviti ustrezno celovito prezentacijo cerkve s poudarkom na njenih srednjeveških stavbnih fazah. Namesto posebnega komentarja si je tukaj mogoče pomagati z besedilom konservatorskega načrta iz leta 2018:

¹⁴⁵ Podobno rešitev so predlagali in javno razstavili študentje in študentke arhitekture na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani leta 2018 pod mentorstvom prof. Maruše Zorec.

¹⁴⁶ Prim. GOLEŽ 2019 (op. 9), str. 137.

¹⁴⁷ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 93.

*Glede na dosedanja konservatorsko-restavratorska dela oz. dosedanjo konservatorsko doktrino na območju Zgornjega samostana bi takšen »radikalen« pristop porušil dosedanja, historična razmerja med objekti.*¹⁴⁸

Smiselno je dodati še del besedila v nadaljevanju:

*[...] v svojem jedru pa lahko skrivajo tudi nevarnost, da sodobno preglasi zgodovinsko. Slednje lahko trči ob dosedanja konservatorska dela in prizadevanja v območju Zgornjega samostana, ki so bila usmerjena v historično prezentacijo.*¹⁴⁹

Presenetljivo je stališče ZVKDS, da bi postavitve nove zaščitne strehe, ki bi bila oblikovana po vzoru nekdanje gotske strehe, spremenila likovno-estetsko pojavnost cerkve, predlagana *polovična streha s pomično strukturo* pa na njeno likovno-estetsko pojavnost ne bi vplivala. Ob tem je mogoče znova podvomiti o strokovni utemeljenosti odločitev ZVKDS.

Predlagano *polovično streho s pomično strukturo* je treba kritično vrednotiti z različnih vidikov. Eden od njih je gotovo vidik korektnosti interpretacije nekdanje strehe. Ta je vseskozi imela zvonik, trokapno osnovno zasnovano in je na jugovzhodnem koncu brez posebne cezure prehajala v streho t. i. Otokarjeve kapele. Predlagana nova rešitev je očitno zasnovana kot abstrakcija polovice nekdanje glavne strešine, pri tem pa tudi zavaja in potvarja zgodovinska dejstva, saj ne vključuje interpretacije nekdanjega zvonika in se razprostira tudi na tistem delu, kjer ob stiku s t. i. Otokarjevo kapelo nikoli ni bilo strešne kritine. Vse kaže, da je predlagana nova streha bolj kot do srednjeveške zasnove cerkve in do dokumentiranih uničenih nekdanjih stavbnih delov korektna do postulatov sodobne postmoderne arhitekturne slogovne govorice in do zahtev vse bolj zdolgočasene sodobne potrošniške družbe, hlepeče po nenehno novih vznemirljivih atrakcijah, senzacijah in deviacijah. S tovrstnim pristopom se ostaline srednjeveške cerkve spreminjajo in degradirajo v podstavek za sodobno senzacionalistično arhitekturno kreacijo ter v spomenik protagonistom te kreacije. Želja po optimalni konservatorski zaščiti originalnih srednjeveških prvin ima pri tem očitno povsem postranski pomen. Absurdno je pomisliti, da naj bi bila tako zasnovana streha, postavljena na do vrha ponovno pozidanih obodnih stenah nekdanje cerkve in oblikovana kot zgodovinska dejstva potvarjajoča interpretacija nekdanje gotske strehe, v skladu s prvim sklepom delovne skupine ZVKDS za Žičko kartuzijo z dne 17. 9. 2020, ki med drugim terja:

[...] s tem arhitekturo zapuščamo prihodnjim generacijam nespremenjeno, to je avtentično.

Projektu arhitekta doc. Roka Žnidaršiča za novo streho na ostalinah nekdanje samostanske cerkve najbrž ne gre očitati oblikovalske spretnosti, a v osnovi gre za povsem drugo problematiko. Poleg problematike najustreznejše zaščite originalne srednjeveške stavbne substance in korektnosti interpretacije nekdanje strehe v kontekstu prizadevanja za celovito spomeniško prezentacijo območja nekdanje kartuzije je tu prisotna še problematika poseganja v tuje avtorsko

¹⁴⁸ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 108.

¹⁴⁹ PLEVNIK, BRIŠNIK, ČAKŠ ORAČ 2018 (op. 1), str. 109.

delo oziroma problematika neupoštevanja avtorskih pravic v arhitekturi. Ne gre pozabiti, da so se obnovitvena dela na nekdanji samostanski cerkvi začela po projektu arhitektke dr. Nataše Štupar Šumi in da so bili v skladu s tistim projektom v veliki meri ponovno zgrajeni podrti deli obodnih sten cerkve, projekt pa je z zasnovo obodnih sten predvidel tudi osnovno obliko nove strehe, ki bi bila na zunanjsčini zasnovana kot dosledna interpretacija nekdanje gotske strehe. Nekolegialnost in neupoštevanje avtorskih pravic sta v slovenskih arhitekturnih krogih v zadnjih letih sicer zelo v porastu, a to ne more biti razlog, ki bi opravičeval aktualno dogajanje v zvezi z Žičko kartuzijo. Nikakor ne gre tolerirati, da se samozavestni posamezniki iz arhitekturnih vrst, ki si prizadevajo predvsem za učinkovito samopromocijo, medijsko odmevnost in finančno korist, pri tovrstnih objektih vedejo, kakor da so s svojimi idejami prišli v povsem prazen prostor in jim je odvečno poglobljanje v opravljeno delo starejših stanovskih kolegov. Rezultat takšnega načina dela je lahko samo invazivna arhitektura, ki spreminja identiteto spomenika, razdvaja ljudi in ustvarja več problemov, kakor prinaša koristi za spomenik. Tudi s tega zornega kota je doslej veljavni koncept za obnovo Žičke kartuzije še vedno aktualen in poučen; nihče od tistih, ki so ga ustvarili, ni z njim postavljaj spomenika samemu sebi in v ospredju je bila Žička kartuzija kot spomenik srednjega veka in srednjemu veku.

Problematika aktualnih gradbenih del v Žički kartuziji z vso ostrino odpira vprašanje strokovne etike v okviru konservatorskega in arhitekturnega dela. Odgovor ZVKDS na tretje vprašanje nekaterih članov uredniškega odbora *Umetnostne kronike* z dne 6. 11. 2020 v zvezi z morebitno javno strokovno razpravo o novi strehi cerkve in z morebitnim javnim arhitekturnim natečajem je zgovorno kratek in osupljivo enostaven:

Projekt vodi lastnik kompleksa, to je Občina Slovenske Konjice. Zaradi skrajno kratkih rokov in dinamike pogodbenih obveznosti med financerjem in lastnikom, strokovnih razprav, razen tistih, ki so bile že opravljene (pa teh ni bilo malo), ni mogoče izvesti. Enako velja za javni natečaj.

Sporočilo odgovora je zelo zaskrbljujoče. Vse kaže, da javni konservatorski zavod oziroma ozek krog ljudi blizu njegovega vodstva takrat, ko postane aktualna velika investicija, financirana z državnim proračunskim denarjem, v naglici in z neznosno lahkotnostjo odločanja dopušča in omogoča spremembo dobro utemeljenega in več desetletij veljavnega celovitega konservatorskega koncepta, ki so ga skozi daljše časovno obdobje kontinuirano izvajali in zagovarjali vrhunski strokovnjaki, izključitev drugače mislečih neodvisnih zunanjih strokovnjakov, v nasprotju z demokratičnimi načeli onemogočenje kritične javne strokovne razprave in netransparenten način izbora novega projektanta, ki je tesno povezan z ZVKDS. S takšnim odgovorom, ki opravičuje netransparentnost postopkov pri najpomembnejših kulturnih spomenikih v Sloveniji, ZVKDS dokončno izgublja vso kredibilnost strokovne ustanove.

Vse kaže, da ZVKDS v zvezi z aktualnim dogajanjem v Žički kartuziji ni upošteval ratificirane Okvirne konvencije Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo oziroma t. i. Konvencije FARO iz leta 2005, ki v 11. členu (*Organizacija javne odgovornosti za kulturno dediščino*) med drugim navaja:

Pri upravljanju kulturne dediščine se pogodbenice zavezujejo, da: a) spodbujajo celostno ravnanje javnih organov na vseh področjih in ravneh, ki temelji na poznavanju; d) spoštujejo in spodbujajo pobude prostovoljcev, ki dopolnjujejo vlogo javnih organov; [...].

V 12. členu (*Dostop do kulturne dediščine in demokratična udeležba*) pa ta konvencija med drugim navaja še:

Pogodbenice se zavezujejo, da: a) spodbujajo udeležbo vsakogar pri: - identificiranju, proučevanju, interpretiranju, varstvu, ohranjanju in predstavljanju kulturne dediščine javnosti; - javnem razmisleku in razpravi o priložnostih in izzivih, ki jih ponuja kulturna dediščina; [...].¹⁵⁰

Odgovor ZVKDS vzbuja vtis, da ta javna institucija zastopa stališče, da je samo en točno določeni projektant na tem planetu primeren za kreiranje rešitve sodobnega dopolnjevanja ostalin nekdanje samostanske cerkve v Žički kartuziji in da je zaradi želje po za vsako ceno naglem trošenju velike količine javnega denarja iz državnega proračuna vse dopustno ter da so netransparentni postopki upravičeni. Omemba sodobnih konservatorskih standardov ob tem izzveni kot cinizem in pomisliti je mogoče, da s sodobnimi standardi ZVKDS označuje odločitve z odločevalci brez ustrezne izobrazbe oziroma strokovne usposobljenosti, izključujoče nedemokratične postopke in lobiranje v interesu neke interesne skupine. Seveda ima ZVKDS pravico spremeniti doslej veljavni konservatorski koncept za Žičko kartuzijo, a takšna sprememba bi morala biti v javnem interesu in ne zato, da bi bil z njo dosežen določeni parcialni cilj ali morda celo zasebni interes omogočanja koristi točno določenemu privilegiranemu posamezniku oziroma interesni skupini. Iz razpoložljivih dokumentov razvidno ravnanje ZVKDS napeljuje na domnevo, da se je v zvezi s spremembo doslej veljavnega konservatorskega koncepta zgodila zloraba javne institucije z namenom, da bi prišlo do uveljavitve točno določene arhitekturne rešitve oziroma njenih avtorjev. Pomisliti je mogoče, da je ZVKDS storil nekaj, kar je sicer dovoljeno, a z nedovoljenim ciljem. S tem v zvezi se zdita še vedno zelo relevantni ugotovitvi, ki ju je ob problematiki ogrožene kulturne dediščine v Sloveniji pred desetletjem zapisala izr. prof. dr. Barbara Murovec: [...] za »dober posel« je dovoljeno prav vse. [...] Mreže ljudi v strokovnih službah, ki so svoje delovanje podredili totalitarnemu kapitalizmu, so goste.¹⁵¹

S takšnimi odgovori je ZVKDS nekorekten do spomenika, ki si zasluži najboljše strokovnjake in projekte, nekorekten je do prizadevanj in rezultatov dela svojih nekdanjih uslužbencev, ki so bili za svoje delo sicer večkrat nagrajeni, nekorekten je do poznavalcev tega spomenika, ki nimajo možnosti izraziti svojega mnenja, in nekorekten je do arhitektov, ki nimajo možnosti enakovredno potegovati se za sodelovanje pri projektu. Ob tem je – tudi glede na sodobne

¹⁵⁰ Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo, http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/199/ (9. 12. 2020); Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo (MOKVKDD), <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-02-0026?sop=2008-02-0026> (9. 12. 2020).

¹⁵¹ Barbara MUROVEC, Nujnost vrnitve strokovnosti in umetnostnozgodovinske stroke v upravljanje z umetnostno dediščino, *Umetnostna kronika*, 32, 2011, str. 1–2.

demokratične standarde – legitimno postaviti vprašanje, ali je ZVKDS še v javnem interesu oziroma ali še opravlja poslanstvo, za katero je bil ustanovljen.

Žal vse kaže, da se uresničujejo napovedi doc. dr. Mije Oter Gorenčič izpred enega desetletja, da se v poskusih revitalizacije Žičke kartuzije oddaljujemo od vsebinsko upravičene in nujne obnove ter nevarno približujemo uničenju tega izjemno dragocenega prostora.¹⁵² Ob tem je treba opozoriti, da je še čas za razbistritev pogledov na celovito problematiko ohranjanja, sanacije, spomeniške prezentacije in revitalizacije nekdanjega samostanskega kompleksa. Za iskanje prave poti konservatorskih posegov na območju Žičke kartuzije v prihodnosti je poleg splošnih določil mednarodnih dokumentov smiselno enakovredno upoštevati tudi zgodovino obnove nekdanjega samostana in vzgibe, ki so bili odločilni za izbiro danega konservatorskega koncepta. Ker gre za zelo kompleksen in razsežen spomenik, je vsekakor smiselno prizadevati si za kontinuiteto doslej opravljenih obnovitvenih del, v okviru katere bi vsaka naslednja generacija izhajala iz tistega kakovostnega, kar so zasnovale prejšnje generacije in si ne bi prizadevala za izničenje njihovih dosežkov. Načrtovanje gradbenih posegov na območju Žičke kartuzije v prihodnosti bi moralo upoštevati tudi načelo, ki ga je na prehodu iz 19. v 20. stoletje zapisal umetnostni zgodovinar, profesor in eden od pionirjev modernega konservatorstva dr. Georg Dehio (1850–1932):

*Ko spomenike varujemo, v tem ne iščemo užitkov, temveč preizkušamo svojo pieteto.*¹⁵³

Dehio je s tem načelom poudaril, da je konservator oziroma arhitekt, ki pri ravnanju s spomeniki ne zna brzdati svoje kreativnosti, za spomenike vselej potencialno nevaren.¹⁵⁴

Pri razmišljanju o načrtovanju gradbenih posegov na območju Žičke kartuzije v prihodnosti si je smiselno v spomin priklicati tudi načela najuglednejših slovenskih konservatorjev v zvezi z ohranjanjem in obnavljanjem stavbnih spomenikov. Za izhodišče so zelo primerna osnovna načela umetnostnega zgodovinarja in konservatorja akademika prof. dr. Franceta Steleta, ki so bila objavljena leta 1928:

4. Starinskih predmetov, ki so še v praktični rabi, nikdar ne spreminjajmo ampak jih ohranjujemo, kakoršne smo podedovali. Osnovni princip za postopanje z njimi je: konservirati (zavarovati pred razpadom), ne restavrirati. ; 5. Ne razdirajte starih ansamblov (enotnih notranjih oprem), harmonično uravnovešenih skupin starih predmetov (stavb itd.) ter takozvanega miljeja (mestnih trgov, lepih skupin slik, ki jih tvorijo arhitekture in pokrajine itd.). ; 8. V slučajih, kjer se izkaže, da

¹⁵² OTER GORENČIČ 2011 (op. 82), str. 1.

¹⁵³ GEORG DEHIO, ALOIS RIEGL, *Konservieren nicht restaurieren. Streitschriften zur Denkmalpflege um 1900*, Braunschweig 1988, str. 92.

¹⁵⁴ DEHIO, RIEGL 1988 (op. 153), str. 34–42; PETER BETTHAUSEN, *Georg Dehio. Ein deutscher Kunsthistoriker*, München-Berlin 2004, str. 237–251.

*po principu zahtevana konservacija ne zadostuje, je pri predmetih, kakor so stavbe, predmeti cerkvene in hišne oprave dopustna restavracija, katere namen je, da da zadevnemu predmetu tudi v dostojni obliki obnovljeno zunanje lice. Vendar se mora ta obnova gibati vedno v takih mejah, da se ne uničijo ali zabrišejo takozvane dokumentarične vrednote predmetov. [...] Novo, ki se mora pogosto dodati staremu mesto manjkajočega ali pa kot dopolnilo vsled drugačne praktične potrebe, mora biti v prvem slučaju posnetek uničenega, v drugem pa prikomponirano staremu tako, da ne moti starega in se z njim družijo v harmonično celoto.*¹⁵⁵

Za razločnejši pogled na sodobno problematiko obnovitvenih posegov v Žički kartuziji se je primerno spomniti tudi na arhitekta in konservatorja akademika prof. Marjana Mušiča (1904–1984), ki se je med obnovo gradu Otočec po drugi svetovni vojni začel poglobljeno ukvarjati s problematiko teorije in prakse rekonstrukcijskih posegov v odnosu do sodobnega arhitekturnega snovanja. Razglabljanje o rekonstrukcijskih posegih je navezal na problematiko oblikovanja novega stavbnega pohištva, s katerim je bilo treba dopolniti stare kamnoseško izdelane arhitekturne elemente. Ob tem je odprl pomembno vprašanje o dodajanju novega k staremu. Pri tem je razlikoval tri mogoče načelne usmeritve.

*Po prvi usmeritvi naj bi se dopolnitve izvedle ob pomanjkanju vsakršne dokumentacije povsem na novo, v neki nedoločeni in zato zelo subjektivni predstavi. To je pot, ki je značilna za eno izmed poslednjih obdobj spomeniškega varstva in jo je pri nas utrl Plečnik z vso izredno invencioznostjo in prefinjenostjo izvedbe, ki je bila še globoko zasidrana v kulturi obrtniškega izdelka in je našla prek njega stik s historičnim občutjem. Po drugi usmeritvi naj bi se po predhodni proučitvi izdelala rekonstrukcija, pri čemer bi se pritegnila na pomoč stilna dokumentacija v analognih primerih. Ti problemi so nadvse težki pri starejših stilnih razdobjih (romanika, gotika), a postanejo lažji, začenši z renesanso oziroma z barokom. Tretja usmeritev dopolnjuje historično ogrodje popolnoma svobodno, brez kakršnekoli naslonitve na določeno stilno oblikovanje. Ta pot je gotovo najbolj iskrena, a istočasno tudi najbolj tvegana, zakaj v skrajnem primeru lahko privede do absurda in docela vznemiri historične estetske vrednote.*¹⁵⁶

Marjan Mušič je tako strnjeno navedel možnosti, ki jih je vse do danes mogoče pogosto srečevati v zvezi z obnovitvenimi posegi in jih je mogoče označiti z izrazi *suvereno historiziranje, znanstveno utemeljeni rekonstrukcijski poseg in suverena kontrastna kreacija*. Zgovorno je, da se pri obnovi gradu Otočec Marjan Mušič kot široko razgledan arhitekt z bogatimi izkušnjami iz konservatorske prakse ni slepo oprl zgolj na eno možnost, ampak je uspešno kombiniral vse tri. Takšna rešitev je na koncu izrazito pozitivno vplivala na spomenik, pa tudi na prakso sodobnega arhitekturnega snovanja.

¹⁵⁵ France STELE, Osnovna načela varstva spomenikov, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 23, 1928, str. 180.

¹⁵⁶ Marjan MUŠIČ, Grad Otočec. Problemi njegove stavbne zgodovine in obnove, *Varstvo spomenikov*, 8, 1962, str. 32–33.

V zvezi z dilemami, povezanimi z ohranjanjem, obnavljanjem in suverenim sodobnim arhitekturnim snovanjem na območju Žičke kartuzije ter s širšo aktualno problematiko delovanja slovenske javne konservatorske službe, si priključimo v spomin umetnostnega zgodovinarja in konservatorja prof. dr. Naceta Šumija (1924–2006) in njegov članek *Ustvarjalnost in konservatorstvo* iz leta 1991:

Kaj govorijo ti primeri? Arhitekti so v večji ali manjši meri preprosto uveljavili svoje oblike, svoja merila, tako da na prvi pogled spoznamo šolo in največkrat tudi avtorja. Ti posegi so v celi vrsti lastnosti nasprotni izvornim prvinam. [...] Pri takih stvareh se človek vprašuje, ali je konservator sploh izdelal kak svoj program ali pa je obdelavo preprosto prepustil arhitektu. [...] Konservator sam ali s sodelavci – izvedenci – mora najprej vzpostaviti spomenik, prebiti se do njegove izvorne podobe, do njegove celote, če je stanje spomenika kakorkoli okrnjeno. To spoznanje je splošno prodrlo, še zmerom pa pogrešamo kompleksne predstavitve takih rekonstrukcij v besedi in načrtu ali maketi. To delo konservatorja terja resen napor, saj mora pri tem izrabiti ves znanstveni potencial, ki nam je na voljo in se po potrebi obrniti tudi na sosesčino. [...] Praksa kaže, da imamo sicer na voljo vrsto načel, kako ravnati, v resnici pa terja vsaka odločitev, rekel bi, ustvarjalno delo, argumentirano, preverljivo in prepričljivo. Tukaj se kaže izogniti zgolj osebnemu okusu in opreti na širši krog poznavalcev. Zato je konservatorski poklic težak in odgovoren, zato tudi ni prav, če ponekod obremenijo ali so obremenili začetnike s težavnimi odločitvami. Bilo bi nespametno prikrivati, da tudi konservator ni nezmotljiv in da je lahko tudi površen. So primeri, ko smo izgubili pomemben spomenik prav zaradi prenagle, strokovno neutemeljene odločitve in to v prvorazrednih spomeniških ambientih. [...] Kaj pričakuje arhitekt, projektant od svojega deleža? To vprašanje je že leta, odkar pri obravnavanju spomeniškega gradiva sodeluje večje število arhitektov, velikega pomena. Saj gre za profiliranje stroke, ne le v šoli, marveč v življenju. V tem procesu se arhitekt uči v živo spoznavati vrednote gradiva in brusi svoje razmerje do njega. Če so nekdanje vladali v razmerju apriorni odnosi, v katerih je moral imeti arhitekt svobodo oblikovanja, zdaj nastopa obdobje razmisleka, upoštevanja dognanj konservatorja oziroma akademske stroke. To je podobno šahu. Igra ni manj zanimiva in manj kvalitetna zaradi omejevalnih pravil, obratno, šele pravila omogočajo polni razvoj ustvarjalnosti, ker pomenijo okvir za usmeritev. [...] Mislim pa, da so potrebni še nekateri ukrepi, da bi delo konservatorjev in arhitektov pri spomenikih izboljšali. Predvsem sodim, da se to dogajanje odvija v preozkih krogih. Pozabljamo, da je spomeniško gradivo ne glede na uradno pristojnost tega ali onega zavoda vendarle last vsega naroda in človeštva. V tem pogledu je vednost o snovanju arhitektov na splošno mnogo bolj izpostavljena javnosti, javnemu preverjanju. [...] Skoraj štiridesetletno delo ali spremljanje konservatorstva me prepričuje, da smo zašli v obdobje zapiranja informacij. Domala vsak zavod je postal fevd zase in znotraj zavodov se odločitve praviloma omejujejo spet na posameznike. Celo ob velikih polomijah, ki so jih doživeli spomeniki, ni razprave znotraj službe, ki bi bila dostopna vsem prizadetim. Ni redko, da so se stvari sploh skrivale pred strokovno javnostjo, ni redko, da nam svetujejo, naj ogroženosti nekaterih spomenikov sploh ne postavljamo pred javnost zaradi različnih razlogov. Doseči je treba torej večjo

»glasnost«, vsak količkaj pomemben poseg bi moral biti pred realizacijo javnosti na voljo. Taka praksa bi bila daleč bolj vzgojna za konservatorski naraščaj in javnost kakor ta ali ona formalna šola.¹⁵⁷

Razmišljanju prof. dr. Naceta Šumija je smiselno dodati še ugotovitev doc. dr. Jelke Pirkovič: *Nobeno arhitekturno ime, pa čeprav smo izbrali projektanta na natečaju, vnaprej ne zagotavlja, da bo njegov poseg ustvaril večjo vrednost od tiste, ki jo lahko izgubimo zaradi neustrezne obnove.*¹⁵⁸

Da usmerjanja konservatorskih del in obnov na pomembnih stavbnih spomenikih ne gre kar po bližnjicah zaupati samozavestnim umetnikom z zvenečimi imeni, je mogoče razumeti tudi ob prebiranju spominskih zapisov akademika dr. Marijana Zadnikarja:

*Počakati je bilo pač treba, da je umetnikova smrt rešila druge primorske cerkve pred njegovim uničevanjem. To naj ostane zapisano vsaj v mojih spominih, da ne bo zgodovina po krivem komu natikala venca slave, ki s svojim delom tega ni zaslužil.*¹⁵⁹

Akademik dr. Zadnikar se je gotovo zelo dobro zavedal, zakaj je zagovarjal prekritje ostalin nekdanje samostanske cerkve v kompleksu Žičke kartuzije z novo skrilasto streho, ki bi bila zasnovana po vzoru dokumentirane nekdanje gotske strehe. Seveda se pri tem ni zavzel za izvedbo popolne rekonstrukcije nekdanje gotske strehe, saj osnovna nosilna lesena konstrukcija nekdanje strehe ni dokumentirana in je mogoče rekonstruirati oziroma ponoviti samo tisto, kar je dokumentirano – torej osnovne gabarite, naklone in strešno kritino. Razumljivo tovrstni pristop pogosto ne zadovoljuje ambicij kreativnih arhitektov, a more s svojo preprostostjo zagotoviti najbolj učinkovito in obenem najmanj tvegano zaščito originalnih srednjeveških zidov. Zato ne preseneča, da so takšne usmeritve za zaščito razvaljenih zidov v spomeniškovarstveno razvitih evropskih deželah še vedno zelo aktualne.

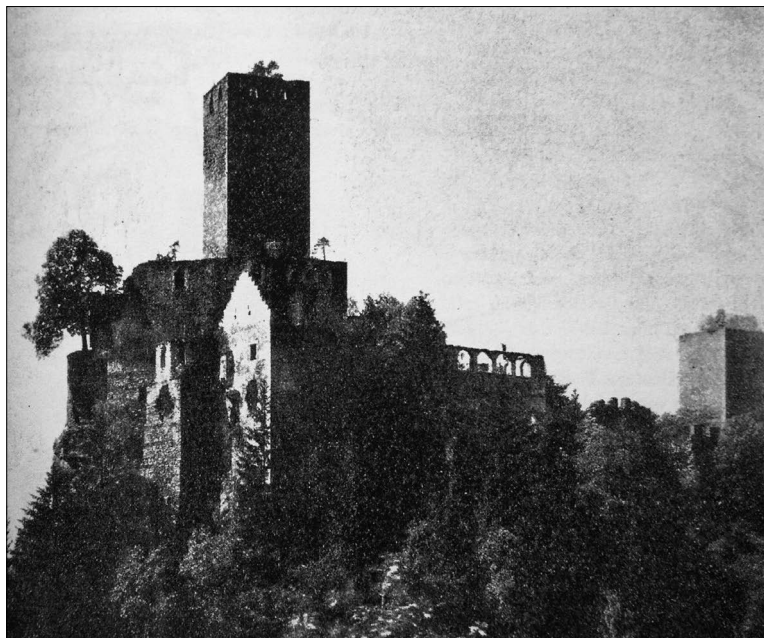
To, denimo, potrjuje tudi priznani evropski arheolog, zgodovinar in kastelolog prof. dr. Joachim Zeune, ki svari pred revitalizacijo razvalin za vsako ceno in arhitekturnim eksperimentiranjem z vnašanjem novih kontrastnih materialov oziroma elementov ter kot nadomestilo za obsežne sanacijske gradbene posege predlaga redno nego razvalin. Ob tem poudarja, da so v izjemnih primerih, na podlagi odločitve ustrezne strokovne komisije, najboljši zavarovalni ukrep rekonstrukcije; če je, denimo, mogoče razkriti stolp prekriti s streho po vzoru nekdanje, ne da bi bila pri tem poškodovana originalna stavbna substanca, in če avtentično rekonstrukcijo poleg natančne stavbne raziskave omogočajo tudi stare vedutne upodobitve, je takšen zavarovalni ukrep povsem upravičen.¹⁶⁰ Smiselnost takšnega pristopa, ki temelji na spoznanju, da je oblikovanje nove strehe po vzoru nekdanje ustrežnejša zaščita spomenika od uveljavitve povsem

¹⁵⁷ Nace ŠUMI, *Ustvarjalnost in konservatorstvo, Varstvo spomenikov*, 33, 1991, str. 7–11.

¹⁵⁸ Jelka PIRKOVIČ, *Sklepi posvetovanja Ustvarjalnost in konservatorstvo. Problematika konservatorskih programov, Varstvo spomenikov*, 33, 1991, str. 345.

¹⁵⁹ Prim. ZADNIKAR 1991 (op. 1), str. 182.

¹⁶⁰ Joachim ZEUNE, *Burgen – Symbole der Macht. Ein neues Bild der mittelalterlichen Burg*, Regensburg 1996, str. 220–226.

Razvaljeni grad
Liebenfels okoli leta 1900
(vir: Otto PIPER,
*Die Burgen Kärntens mit
Krain, Istrien und Duino*,
Schleinbach 2014)

suverene, a nepreizkušene arhitekturne rešitve, je v slovenskem prostoru že pred štirimi desetletji uspešno preizkusil arhitekt in konservator prof. dr. Peter Fister pri obnovi izpostavljenega stolpa razvaljenega gradu Kamen pri Begunjah.¹⁶¹ Da je tovrsten pristop v spomeniškovarstveno razvitih evropskih deželah še vedno zelo aktualen in pogost, dokazuje tudi sanacija razvaljenega mogočnega srednjeveškega gradu Liebenfels oziroma Lepo Polje na avstrijskem Koroškem, ki se je začela leta 2020 na pobudo zasebnega investitorja Dietmarja Messnerja.¹⁶² Pri tem gre za eno najpomembnejših grajskih razvalin v tem delu Republike Avstrije, ki je s svojo razvaljeno podobo že več stoletij utrjena v zavesti ljudi. Koroški oddelek avstrijskega Zveznega spomeniškega urada oziroma *Bundesdenkmalamt – Abteilung für Kärnten*, ki ga vodi omenjeni mag. Gorazd Živkovič, je v tem primeru soglašal z zastrešitvijo gotskega palacija gradu, ki je bil brez strehe in razvaljen že v 18. stoletju. V skladu s to odločitvijo so zasnovali novo nadomestno streho, oblikovano po vzoru prvotne gotske strehe in kot preprosto konstrukcijo, brez pretenzij po kreiranju nove arhitekturne atrakcije, ki bi prevzela dominantno vlogo v podobi razvaljenega grajskega kompleksa in ki bi mogla razvrednotiti njegov srednjeveški značaj. Takšno konservatorsko odločitev je narekovala tudi izrazito negativna izkušnja z dopolnjevanjem in revitalizacijo razvalin

¹⁶¹ Peter FISTER, Delo na spomeniških gradovih. Grad Kamen pri Begunjah na Gorenjskem, *Varstvo spomenikov*, 17–19/2, 1975, str. 5–32.

¹⁶² Dietmar Messner. Neuer Pächter hat große Pläne mit Burg Liebenfels, https://www.kleinezeitung.at/kaernten/stveit/5903355/Dietmar-Messner_Neuer-Paechter-hat-grosse-Plaene-mit-Burg-Liebenfels (9. 12. 2020).

Priprave za zastrešitev gotskega palacija gradu Liebenfels, 2020 (foto: Igor Sapač)

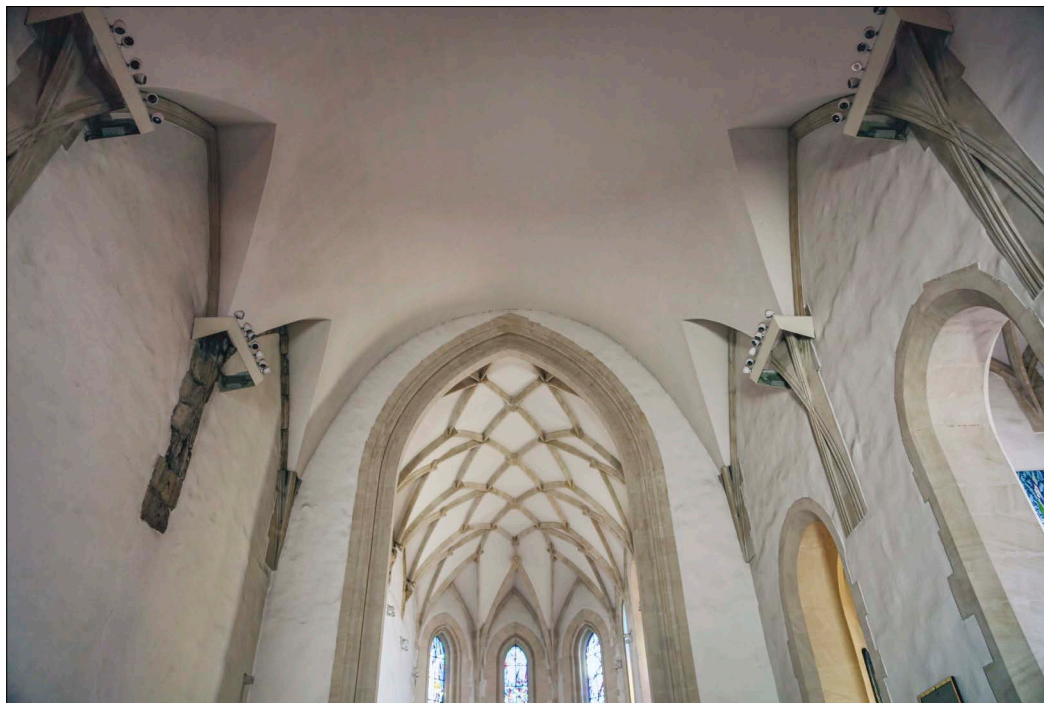
gradu Taggenbrunn blizu Šentvida ob Glini v zadnjih letih, ki je z izjemno velikim finančnim vložkom in uvajanjem suvereno sodobno oziroma kontrastno zasnovanih novih stavbnih delov povzročila izničenje velikega dela celovite pričevalnosti srednjeveškega spomenika.

Da je po skoraj sto letih še vedno zelo aktualno stališče prof. dr. Franceta Steleta, da ima pri nadomeščanju uničenih originalnih delov spomenika z novimi deli posnemanje dokumentiranih starih delov prednost pred uvajanjem suvereno sodobno zasnovanih delov, dokazuje tudi aktualni primer obnovitvenih del na katedrali Notre-Dame v Parizu po požaru leta 2019. Po katastrofi so številni kreativni arhitekti z vseh koncev sveta izdelali in promovirali spektakularne predloge za dopolnjevanje ostalin katedrale z novimi stavbnimi strukturami, zasnovanimi na bolj ali manj kontrasten način, a na koncu

je na osnovi odločitve francoskega parlamenta, da mora obnova ohraniti zgodovinski, umetnostni in arhitekturni pomen katedrale, prevladala usmeritev, da katedrali s prenovo poskusijo v čim večji meri povrniti podobo izpred požara.¹⁶³

Nesporno je, da noben rekonstrukcijski poseg v resnici ne more nadomestiti uničenega originala in da se vselej pojavijo dileme, ko načrtovanje rekonstrukcijskih posegov na določeni točki zadene ob pomanjkljivo historično dokumentacijo. Pri nekdanji samostanski cerkvi v Žički kartuziji je, denimo, takšna dilema lahko povezana z nekdanjimi obočnimi konstrukcijami. Pri tovrstnih dilemah se je smiselno ozreti na dokaj številne primere iz prakse, ki kažejo kompromisne možnosti med izvajanjem rekonstrukcijskih posegov in utemeljenimi kontrastno suverenimi sodobnimi arhitekturnimi rešitvami. Že pred stoletji uničene srednjeveške oboke, ki so zaključevali določen prostor, je, denimo, mogoče zaradi funkcionalnih, estetskih in didaktičnih razlogov do določene mere nadomestiti oziroma interpretirati z enostavno odstranljivim montažnim modelom, izdelanim v merilu 1 : 1. Na tak način, z modelom oziroma posebnim stavbnim pohištvo, so v slovenskem prostoru pred leti nadomestili nekdanje oboke v romanski kapeli gradu

¹⁶³ Incendie de Notre-Dame de Paris, https://fr.wikipedia.org/wiki/Incendie_de_Notre-Dame_de_Paris (9. 12. 2020).

Pogled na nadomestilo za nekdanji poznogotski rebrasti obok v ladji župnijske cerkve v Voćinu na Hrvaškem, 2019 (foto: Igor Sapač)

Rajhenburg, v večjem merilu pa so tako nadomestili že v 16. ali 17. stoletju porušene komplicirane gotske rebraste oboke župnijske cerkve v Voćinu na Hrvaškem.¹⁶⁴

Seveda se je na prvi pogled najbolj enostavno odreči vsem zahtevnejšim obnovitvenim posegom in se zavzeti za navidezno elegantno stališče, da na spomeniku ni smiselno ničesar spremeniti ter da je najbolje tvegane odločitve prepustiti prihodnjim generacijam. A zdi se, da takšno stališče – bolj kakor odgovorni odnos do stavbne dediščine – zrcali tisto, kar je pokojni ugledni umetnostni zgodovinar in konservator prof. dr. Ivan Stopar zelo zgovorno strnil v stavku: *Ohranjanje statusa quo je največkrat odraz strokovne negotovosti*. V resnici opustitev predlagane ponovne zastrešitve nekdanje samostanske cerkve v Žički kartuziji ne bi prispevala k njeni ohranitvi, ampak bi po eni strani omogočila nadaljnji propad krhkih originalnih struktur, po

¹⁶⁴ Reprezentativna poznogotska sakralna arhitektura je nastala v poznem 15. stoletju, v 16. in 17. stoletju so jo razdejali Turki, nato je bila obnovljena, med drugo svetovno vojno so jo leta 1944 požgali, med letoma 1963 in 1984 je bila obnovljena in ponovno zastrešena, leta 1991 je bila med srbsko agresijo skoraj povsem porušena, med letoma 2002 in 2011 pa so jo ponovno zgradili z uporabo metode rekonstrukcije in pri tem na opisani način nadomestili tudi nekdanji obok ladje, ki je propadel že pred 18. stoletjem; gl. Antun ŠKVORČEVIĆ, *Svetište Gospe Voćinske*, Požega 2011; *Voćin. Crkva i svetište. Zbornik radova s Medunarodnoga znanstvenog skupa, Požega – Voćin, 9. i 10. prosinca 2011* (ur. Ivica Žuljević), Požega 2013.

drugi pa bi nujno terjala izvedbo nekaterih destruktivnih gradbenih posegov. Odveč je poudariti, da cerkev ni bila zasnovana kot nezastrešena arhitektura; če bi jo želeli pustiti brez strehe in jo obenem funkcionalno izrabiti, bi bilo treba poskrbeti npr. tudi za ustrezno odvodnjavanje, s tem pa za dokaj obsežne destruktivne posege v njena tla z ostanki originalnih struktur. Enostavna zaščita zgornjih delov razkritih sten je v naših podnebnih razmerah neučinkovita, kar nazorno kaže pregled poškodb na tistih delih sten, ki so bile sanirane med letoma 1963 in 1970. To je mogoče sklepati tudi na osnovi primerjave s Friderikovim stolpom na Starem gradu Celje, ki je po prenovi ostal nezastrešen in zato njegovo sanirano zidovje na vrhu nezadržno razpada, z vsako sanacijo pa se originalna substanca in avtentičnost manjšata. Seveda je konserviranje originalnih struktur brez dodajanja novih prvin teoretično idealna rešitev, a uresničitev teh načel v praksi pogosto ni mogoča. Značilen primer je nedavna konservacija razvaljenih zidov gotskega palacija na Starem gradu Celje, kjer so med »konserviranjem« odbili vse ostanke srednjeveških fasadnih ometov in prezentirali zgolj golo kamnito zidavo. Pri tem je odveč poudarjati, da je pričevalnost spomenika s tem okrnjena in da bi bilo za ohranitev originalne substance bolje, če bi zidovje zavarovali s streho.

Na osnovi vsega navedenega menim, da v Žički kartuziji ni smiselno spreminjati dobro utemeljenega konservatorskega koncepta, ki je veljaven že skoraj šest desetletij in so ga preizkusili številni ugledni konservatorji, ter ga v naglici nadomestiti z nepreverjenim novim konceptom. Vse kaže, da razkritih zidov nekdanje cerkve in t. i. Otokarjeve kapele ni mogoče dolgoročno učinkovito ohraniti brez primerne zastrešitve ter da je, upoštevaje različne vidike, najmanj tvegana rešitev zastrešitev z novo streho, ki bi bila zasnovana po vzoru nekdanje gotske skrilate strehe in na osnovi izdelanega konservatorskega projekta iz leta 2005. Tako zasnovana streha bi omogočila celovito ohranitev zidovja, ostankov ometov, krogovičij,¹⁶⁵ dvojnih polžastih kamnitih stopnic, elementov stenske členitve in nastavkov rebrastih obočnih konstrukcij. Po drugi strani bi omogočila ustrezno prezentacijo ostankov nekdanjega lektorija,¹⁶⁶ baročnega pevskega kora, oltarnih menz, tlakov in nekdanjega groba mejnega grofa Otokarja III. Štajerskega (1129–1164), njegove žene Ane Kunigunde, roj. pl. Vohburg († 1184), in njunega sina, štajerskega vojvode Otokarja I. (IV.) (1163–1192) v t. i. Otokarjevi kapeli, ki ga je dal leta 1811 odpreti nadvojvoda Janez Habsburško-Lotarinški (1782–1859) in ki so ga leta 1827 izpraznili ter leta 1957 ponovno odkrili.¹⁶⁷ Omogočila bi tudi prezentacijo tistih delov nekdanje arhitekture in opreme, ki so sedaj neustrezno deponirani na različnih lokacijah. Nova streha iz avtentične kritine – skrila – bi bila navsezadnje smiselna tudi zaradi podpore lokalni tradiciji in obrti. Pri tem bi bilo mogoče dokumentirano nekdanjo gotsko obliko in kamnito kritino strehe kombinirati z inovativno

¹⁶⁵ Prim. STEGENŠEK 1909 (op. 2), str. 183, z objavljenima rekonstrukcijskima risbama krogovičij v vzhodnem in zahodnem oknu cerkve.

¹⁶⁶ Prim. GRAUS 1872 (op. 20), str. 42.

¹⁶⁷ Prim. SEIDL, Deutschlands, 1835 (op. 2), str. 780; CURK 1962 (op. 1), str. 179; VIDMAR 2014 (op. 22); VIDMAR 2015 (op. 29), str. 81.

sodobno suvereno zasnovano osnovno konstrukcijo ostrešja, za katero se zdi najbolj primeren material les – ki bi se po eni strani kot tradicionalni avtohtoni material in obenem kot pogosto propagirano stavbno gradivo prihodnosti mogel učinkovito navezati na obstoječe raznolike zanimive lesene konstrukcije na območju nekdanje kartuzije, po drugi strani pa bi mogel biti veliko bolj sonaravna in primerna rešitev kakor, denimo, nova strešna konstrukcija iz jekla, stekla ali armiranega betona.¹⁶⁸

Prispevek obeležuje 100. obletnico rojstva umetnostnega zgodovinarja in konservatorja akademika dr. Marijana Zadnikarja (27. 12. 1921–4. 10. 2005).

¹⁶⁸ Besedilo je bilo zaključeno 9. decembra 2020, na mednarodni dan boja proti korupciji.

MATIJA PLEVNIK

AKTUALNI GRADBENO-STATIČNI SANACIJSKI POSEGI NA REDOVNI CERKVI SV. JANEZA KRSTNIKA

Konec leta 2019 je Državni zbor RS potrdil rebalans proračuna. Ta je vključeval tudi sredstva v višini 2 mio EUR (bruto) za fizično zaščito redovne cerkve sv. Janeza Krstnika v zgornjem samostanu Žičke kartuzije. Projektna izhodišča za okvirno oceno stroškov je predstavljal Konservatorski načrt za zaščito, sanacijo in prezentacijo c. sv. Janeza Krstnika,¹ katerega izdelavo je leta 2017 Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije naročilo Ministrstvo za kulturo RS. Namenska sredstva so bila vezana na proračunski leti 2020 in 2021, zato je bilo treba k izvedbenim fazam pristopiti hitro. Ker so ta za našo javno službo nepredvidena sredstva narekovala skrajno kratke roke izvedbenih del, bi želel širši strokovni javnosti predstaviti potek dosedanjih aktualnih obnovitvenih del.

Po podpisu pogodbe z izvajalcem se je v sredini meseca julija 2020 v najbližji okolici redovne cerkve začelo vzpostavljati gradbišče za izvedbo t. i. prve faze obnovitvenih del. Ta je predvidela izvedbo gradbenih in statično-sanacijskih del z jasno zamejitvijo zgolj na vrhnje dele južne stene ladje in Otokarjeve kapele ter celotno Zadnikarjevo steno s SV vogalom prezbiterja.

Na vseh lokacijah, kjer so bili predvideni gradbeni odri, se je položilo tri sloje zaščitne podloge iz geotekstila. Južno od južne fasade cerkve, na travnati ruši (desno od arheoloških ostan- kov dveh porušenih baročnih kapel), se je na zaščitno podlogo nasul tampon, nanj pa se je vlila armiranobetonska ploščad za žerjav. Vsa ta pripravljala dela so potekala ob stalnem nadzoru arheologinje ZVKDS, OE Celje Danijele Brišnik. Sočasno so se začeli postavljati gradbeni odri, tako v notranjščini kot na zunanjščini cerkve. Vsaka pritrditev (sidranje) gradbenega odra na stene objekta je bila izvedena pod nadzorom odgovornega konservatorja, ob pogoju, da lahko izvajalec sidra odre le na stikih ploskev, nikakor pa ni bilo dovoljeno sidranje neposredno v kamnite gradnike. Konservatorsko vodilo je bilo tudi to, da sidra niso bila vstavljena v dobro ohranjene historične fuge, saj bi se s tem nepovratno izgubil znanstveni potencial teh materi- alov. Gradbeni odri v notranjščini cerkve sploti niso bili sidrani v stene, temveč so se prečno povezovali v smeri S–J, poleg tega pa so bili preko okenskih odprtih vezani še z zunanjimi odri. Sočasno se je zaradi izjemnosti izvedla tudi dvojna fizična zaščita pasu dobro ohranjenih ro- manskimi reliefno izstopajočih fug v spodnjem nivoju zunanjščine severne stene.

¹ Matija PLEVNIK in drugi, *Špitalič pri Slovenskih Konjicah – Zgornji samostan Žičke kartuzije. Konservatorski načrt: mapa 01, mapa 02, mapa 03*, Ljubljana 2018.

Pogled na gradbišče po postavitvi gradbenih odrov iz severozahodne strani (ZVKDS, OE Celje, fototeka; foto: Matija Plevnik)

Po postavitvi gradbenih odrov je odgovorni konservator odredil statični pregled vrhnjih nivojev objekta, kar sta opravila Tomaž Klančnik, univ. dipl. inž. grad., in prof. dr. Vlatko Bosiljkov, univ. dipl. inž. grad., s Fakultete za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Po posvetu z odgovornim konservatorjem sta statika določila izvedbo treh vertikalnih sond (na južni steni tik ob JZ vogalu in na steni med vrhom drugega in tretjega opornika – gledano z Z, ter sondo v t. i. Zadnikarjevi steni,² ob stiku s historično S steno), s ciljem ugotoviti dejansko statično stanje objekta, stanje konstrukcijskega veziva, obsega poškodb in učinkovitosti obstoječe armiranobetonske vezi. Pred izvedbo sond na zgornjih nivojih zidov južne zunanjščine ladje se je na PVC-folije natančno izrisalo oziroma prerinisalo dejansko stanje pozicije vseh gradnikov ter barvno označilo njihov material. Poleg tega je bil vsak gradnik tudi fizično označen z oštevilčeno kovinsko ploščico, nato pa je bila opravljena temeljita fotodokumentacija stanja pred posegi. To so bila tudi osnovna konservatorska dokumentacijska merila za nadaljevanje sanacijskih del s ciljem umestitve izvornih gradnikov na njihove prvotne pozicije.

Pridobljeni podatki iz sond so bili pomembni za določitev obsega gradbeno-statičnih posegov in v nadaljevanju za izvedbo konservatorsko-restavratorskih del, ki so predvidena v letu 2021. Ob primerjavi podatkov iz preliminarnega statičnega poročila iz leta 2014³ smo ugotovili,

² Pozidava porušenega dela severne stene, ki je potekala pod vodstvom konservatorja Zavoda za spomeniško varstvo SRS dr. Marijana Zadnikarja v letih 1965–70. Gre za neregularno gradnjo v horizontalnih pasovih, ki je kot gradbeni material vključevala spolije, prodnike in lomljenec.

³ Tomaž KLANČNIK, *Poročilo o stanju nosilne konstrukcije: Rekonstrukcija objektov v sklopu Žičke Kartuzije – Cerkev sv. Janeza Krstnika*, Gotovlje 2014 (investitor: Občina Slovenske Konjice; EG-0025/1995-552 MP; interno gradivo ZVKDS, OE Celje z oznako: NB 4815/16). Leta 2014 je bil opravljen statični pregled vrhnjih zidov, podana pa sta bila tudi način in obseg sanacije vrhnjih delov zidov.

da se je stanje vrhnjih nivojev v šestih letih znatno poslabšalo. Največji problem je bila skoraj popolnoma sprana, prhla malta v zgornjem zaključku zidov. Na osnovi pregleda, analize vzorcev veziva, smo s statikoma določili tehnologijo veziva – konstrukcijsko malto Mapei-Antique LC (preverjeno vezivo brez vsebnosti cementa, za obnovitev kamnitih zidov, kjer so bila uporabljena izvorna historična veziva nizkih mehanskih trdnosti).

Sprejeta je bila odločitev, da se zgornje dele Zadnikarjeve stene, ki je bila statično najšibkejša, razdre do višine delovnega takta (merjeno približno 2 m od vrha). Vse vzdane gotske spolije se je deponiralo v lapidarij, predimenzionirane kamnite gradnike se je zaradi statične preobremenitve odstranilo in v nadaljevanju nadomestilo z manjšimi. Na tem nivoju se je izvedla armiranobetonska horizontalna vez, čemur je sledila vertikalna statična stabilizacija s kovinskimi sidri v sredici te stene. Po fugiranju in vstavitvi cevki se je celotno steno temeljito injektiralo s preverjeno injektirno maso na osnovi hidratiziranega apna z dodatkom prahu vulkanskega tufa (brez vsebnosti cementa). Temu je nato sledila ponovna pozidava, ki je v načinu gradnje sledila obstoječi steni.

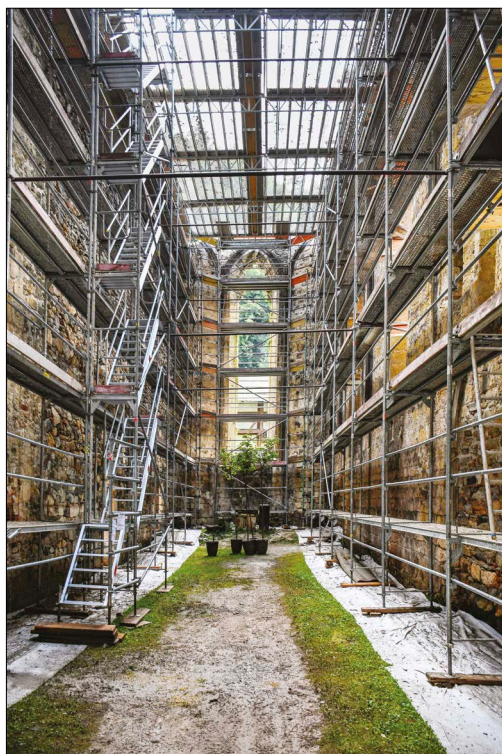
Pri izvedbi sond v vrhnjih nivojih južne stene ladje je bilo ugotovljeno, da so bili vrhnji zidovi cerkve grajeni po principu *opus empletum* (polnjen zid z zidavo na dve vidni ploskvi, zidani iz kamnoseško obdelanih kvadrov in z apneno malto kot vezivom, sredica pa je bila zapolnjena z lomljenci, prodniki in drobirjem ter zalita z redkejšo apneno malto). Sistem zidave v pasu nad poševnimi enokapnimi zaključki opornikov in pod betonskim strešnim vencem je bil za razliko od spodnjih pasov zlasti pod venčnim zidcem izraziteje razdrobljen, saj slednjim ni zvesto sledil v ritmu, obliki in velikosti gradnikov. V zgornjih ploskvah zunanjščine se je mestoma pojavljal lomljen kamen, celo prodniki, kot novejše polnilo pa so bili vzdani tudi opeka različnih formatov in kakovosti ter elementi historične strešne kritine – skrilja. Ti podatki namigujejo, da so bili vrhnji pasovi deležni verjetno dveh popravil, in sicer v obdobju baroka in ob intervencijah dr. Zadnikarja. Ob zadnjih so vrh južne stene dozidali in izravnali, nato so na izravnavo namestili betonski strešni venec, v tej višini pa so v sredico zidu vstavili armiranobetonsko vez. Oboje je bilo zaradi zaščite pred atmosferskimi dejavniki prelito tudi z bitumensko prevleko. Že na pogled je bila vidna popolna preperelost bitumenskega zaščitnega sloja in močna poškodovanost fug, posledično se je v razpoke in špranje zaraslo rastlinje, ki je s svojim koreninskim sistemom segalo v jedro vrhnjih delov obodnih zidov ter na svoji poti razdiralo in rahljalo gradnike ter uničevalo veziva.

Sklenjeno je bilo, da se v celoti odstrani vse elemente betonskega strešnega venca in AB-vez, ker ni več opravljala svoje funkcije. Betonski strešni venec oblikovno ni dosledno sledil ohranjenima kamnitima gotskima (na SZ in JZ vogalu cerkve), poleg tega pa je zaradi atmosferskih in bioloških dejavnikov na mestih že močneje odstopal od svoje primarne lege. Zidne ploskve notranjščine se je oprlo, celotne zunanje ploskve južne stene ladje in sredico pa se je začelo razdirati do zdrave osnove. Določen je bil sistem razdiranja po dolžinskih izsekih (kampadah) 2–4 m, ob pogoju, da se vse vidne gradnike označi in deponira na gradbenih odrih ter v zaključni fazi

ponovno pozida na svoje izvirne lokacije. Zaradi preventivnih razlogov (obsega razdiranja) sta se pred posegi po načrtih statika Klančnika izvedli opora in podpora vseh šilastoločnih gotskih oken. Proces razdiranja, ki mu je sledila ponovna pozidava, je potekal pod stalnim, vsakodnev-
nim konservatorskim nadzorom. Cilja nadzora sta bila vsakokratno potrjevanje doslednosti in kakovosti izvedbe ter spremljanje morebitnih novih spoznanj ob najdbah (spolije). Dnevno je bil na gradbišču prisoten tudi statik, ki je določeval obseg razdiranja. Zaradi zahtev statikov so se poškodovana, prhla in razbita opečna polnila na zunanjih ploskvah nadomestila z obdelanim peščenjakom dimenzij odstranjenih polnil. Obseg teh posegov je bil zamejen na najnujnejše, saj je bilo osnovno konservatorsko vodilo maksimalna prezentacija stanja pred aktualnimi posegi.

Sočasno s ponovno pozidavo zgornjih pasov južne stene so se začeli sanirati tudi zgornji deli opornikov. Zaradi delovanja atmosferskih dejavnikov se je v zgornje dele vraslo rastlinje, ki je s svojimi koreninami zlasti močno razdrlo poševne krovne plošče opornikov in celo sredico. Ob kontroliranem razdiranju opornikov je bilo opaziti, da so se ti z osnovno steno vsaj v izhodišču (pred kasnejšimi popravili) organsko vezali. Sočasnost izvedbe lahko potrjujejo tudi horizontalni pasovi zidanih gradnikov, ki z manjšimi odstopanji (zaradi posedanja opornikov) sledijo načinu gradnje osnovne stene. V sredicah ni bilo opečnih ali skrilevskih sekundarnih polnil, ki bi lahko nakazovala novejša posege. V višini zaključka drugega opornika (gledano z Z) je bila v osnovni steni med razdiranjem najdena spolija kamnitega gotskega enokapnega zaključka. Desni vrhnji del tega opornika je bil prekrit s provizorično krovno ploščo, sestavljeno iz treh zgolj prislonjenih profiliranih gotskih spolij. Zato smo kamnito krovno ploščo namestili na njeno izvirno pozicijo, saj se je tej v dimenzijah in oblikah popolnoma prilegala. Vzhodna bočna stranica drugega opornika, tik pod krovnimi ploščami, ima vzdano marmorno (romansko?) spolijo. Ta je vidna že na Haasovi fotografiji. Njeno vzdavo bi lahko umestili v obdobje baroka, morda v dobo priorja Vianusa Gravelija, ki je vzpostavil redovno disciplino in temeljito obnovil samostanska poslopja ter cerkev.⁴ V zahodni bočni ploskvi prvega (zahodnega) opornika, tik pod vrhom, je bila vzdana močno profilirana gotska spolija, ob razdiranju preperela sredice pa smo našli še eno gotsko spolijo enake profilacije. Ob združitvi obeh smo ugotovili, da sta bila kosa pred prelomom celota, ki je bila klesana kot element delilnega stebriča enega od gotskih oken južne stene. Vzdava obeh spolij nas napeljuje na misel, da so v baroku spodnje dele delilnih stebričev ob preoblikovanju spodnjih delov oken nad vhodom v zunanji baročni kapeli odstranili in vzdali kot polnilo v oporniku. Verjetnejša pa je domneva, da so spoliji vzdali še prej. K tej nas usmerja kamnoseška obdelava, kjer so na nekaterih mestih še vedno močno vidni sledovi grobega kamnoseškega dleta. Rudimentarno surovost obdelave (grobno špičenje) na določenih mestih bi lahko pojasnili s tem, da se je element delilnega stebriča med finalno obdelavo razlomil, njegova kosa pa so uporabili kot preprost gradbeni material. Zanimiv detajl so tudi luknje (premera pribl. 2–3 cm in globine do 10 cm) na prednjih straneh številnih poševnih krovnih plošč vrha opornikov.

⁴ Jože MLINARIČ, *Kartuziji Žiže in Jurkloster*, Maribor 1991, str. 370–372.

Gradbeni odri v notranjškini, pogled proti prezbiteriju (ZVKDS, OE Celje, fototeka; foto: Matija Plevnik)

Pojasnilo njihove funkcije bi lahko ponujala fotografija iz 19. stoletja, na kateri je vidno, da je bil vrh opornikov prekrit s skriljem. Luknje so tako verjetno predstavljale točke pritrjevanja za deske, na katere so pribili kritino.

Ob zaključku del smo začeli s sanacijo zgornjih delov obodnih zidov Otokarjeve kapele. Izvedli sta se dve vertikalni sondi: na SZ delu vrha Z stene in na sredini J stene. Stanje elementov betonskega strešnega venca in AB-vezi je bilo identično kot na ladijskem delu. Pri sondah je bilo ugotovljeno, da je gradnja v zgornjih nivojih izrazito neregularna in sploh ne poteka v jasnih pasovih. Gradniki stene so izrazito heterogeni, od lomljencev, prodnikov, gotskih kamnitih spolij, peščenjaka in opeke. Kot vezivo je bila uporabljena apnena malta z močnim dodatkom cementa. Vsi ti podatki potrjujejo konservatorska dela dr. Zadnikarja, ko so bili zgornji deli zidov Otokarjeve kapele skoraj popolnoma rekonstruirani med letoma 1964 in 1965. Opravili smo pregled stanja zidov in opredelili obseg obnovitvenih del, sočasno smo določili konstrukcijsko malto in

injektivno maso (oboje Mapei-Antique LC). Po enaki metodi, kot so bili sanirani oporniki ladje, smo sanirali tudi opornike na Otokarjevi kapeli, saj se je tudi vanje vraslo rastlinje. Sredice zgornjih delov teh opornikov so imele več sekundarnih polnil, zlasti opečnih, vezivo je predstavljala apnena malta z dodatkom cementa, kar vse nakazuje na novejša posega iz 20. stoletja. Zanimanje vzbuja opečnato šilastoločno okno na zahodni steni prvega nadstropja Otokarjeve kapele, ki je verjetno baročnega izvora. Okno kljub uporabi opeke zvesto sledi gotskim oblikam. Verjetno je obliko narekoval še danes najbolj prisoten vtis »gotskosti« cerkve, obseg barokizacije, ki se je oblikovno podredila gotiki, pa je morda večji, kot smo mislili do sedaj.

Prioriteta statične stabilizacije vrhnjih zidov je bila kakovostna izvedba nove AB-vezi, ki bi horizontalno povezala vse obodne zidove objekta. Njena pozicija bi bila na mestu odstranjene, zato smo se odločili za rekonstrukcijo strešnega venca po dolžini južne ladje in Otokarjeve kapele. Ta temelji na popolnem posnetku profilov obstoječih izvornih gotskih elementov. Delovna skupina za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije je za rekonstrukcijo strešnega venca potrdila kamen bihacit, ki je od dobavljenih kamnin po zrnatosti

in barvi najbolj podoben izvornemu peščenjaku. Pred namestitvijo elementov strešnega venca se je izvedla izravnava, nato je sledilo horizontalno sidranje teh elementov z nerjavečimi palicami.

Ob sanaciji vrhnjih pasov SV vogala prezbiterija je bilo jasno razločiti sredico, ki se je po kompaktnosti ločevala od ostalih gradnikov. Njen potek pa bi lahko namigoval na nekdanji poligonalni zaključek SV stranice prezbiterija. Posledično bi moralo biti polžasto stopnišče prizidano v drugi (gotski) fazi. Če sledimo Stegenškovim načrtom,⁵ vidimo, da je vzhodni zaključek zamejil poligonalno, čeprav je to zakril s pravokotnim SV vogalom z vrisanim polžastim stopniščem. Pomenljiva bi bila lahko tudi vzhodna stranica poligonalnega zaključka, ki ima na zunanjščini nakazano tanjšo izstopajočo linijo iz osnovne stene. Ta se na severu nasilno prekine na točki zaloma proti potencialni SV stranici poligonalnega zaključka. Morda je Stegenšek s tem opozoril na potek venčnega zidca na zunanjščini, kar mu je posledično narekovalo, da je razmišljal o poligonalnem SV zaključku in o polžastem stopnišču kapiteljske dvorane kot o kasnejši dozidavi. Posreden dokaz za to razmišljanje je tudi rahla cezura, razlika v zidavi na stiku med prezbiterijem in polžastim stopniščem, ki je opazna še danes. Kljub temu pa velja poudariti, da spodnji nivoji zunanjščine prezbiterija potekajo pravokotno na kapiteljsko dvorano, v novitem ritmu, brez vidnih cesur.

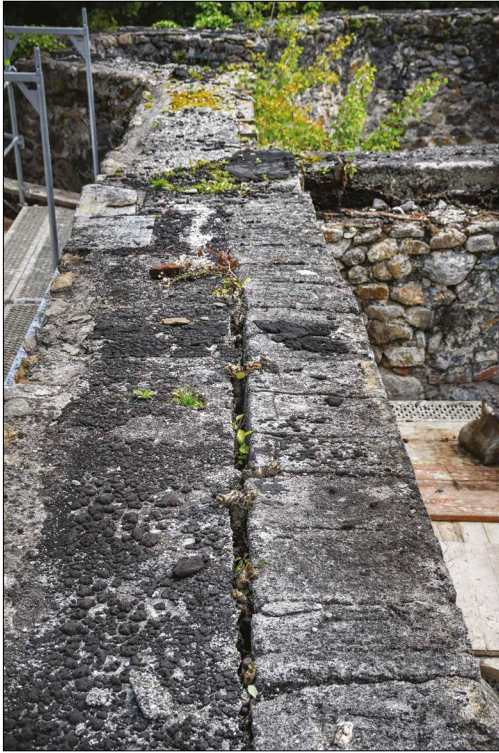
Med gradbenimi deli so predstavniki Restavratorskega centra in Fakultete za gradbeništvo in geodezijo zajemali vzorce ometov in preverjali kompatibilnost utrjevalcev ter izvedli testna polja mehanskega čiščenja na površinah zidovja. Vsa dela so bila osnova za nadaljnjo analizo in obdelavo podatkov, ki bodo služili za pripravo popisa načrtovanih konservatorsko-restavratorskih del. Temeljni izvedbeni cilji slednjih so ohranjanje izvorne substance v največji možni meri in v manjši meri izvajanje konserviranja z zametki restavriranja. Vse faze del so bile temeljito dokumentirane, sočasno pa smo izvajali tudi popis – sistematični seznam vseh kamnoseških znakov z označenimi mikrolokacijami.

Vsi v prispevku navedeni sanacijski posegi so bili nujni in še pravočasni, saj je objektu na več mestih zgornjih pasov grozila porušitev.⁶ Posegi so sledili trem glavnim ciljem, ki jih je izoblikoval ZVKDS: ohranitev znanstvenega potenciala arhitekturnih in drugih ostalin cerkve, ohranitev sedanje likovno-estetske pojavnosti in dokumentarne vrednosti, vzpostavitev razmer za dolgoročno ohranitev ostalin in čim lažje vzdrževanje v prihodnosti. Aktualne konservatorske posege na redovni cerkvi ocenjujem kot uspešne, saj smo z njimi zaščitili originalno stavbno substanco pred (pre)hitrim propadanjem. Šele njihov uspešen zaključek je predpogoj za smotro in strokovno izvedbo konservatorsko-restavratorskih del, ki bodo sledila.

⁵ Avguštin STEGENŠEK, *Umetniški spomeniki Lavantinske škofije. Zv. 2, Konjiška dekanija*, Maribor 1909, str. 180–181 (repr. 59, 60).

⁶ Omeniti velja, da je bil že v letih 2004 in 2005 zaradi rušenja gradnikov z vrha zidov vstop v cerkev za obiskovalce onemogočen. Sledila je sanacija, ki je bila zgolj parcialna.

* Vir fotografij na str. 89–96: ZVKDS, OE Celje, fototeka; foto: Matija Plevnik.

Stanje vrhnjega dela zidu južne stene ladje pred posegi, pogled proti vzhodu

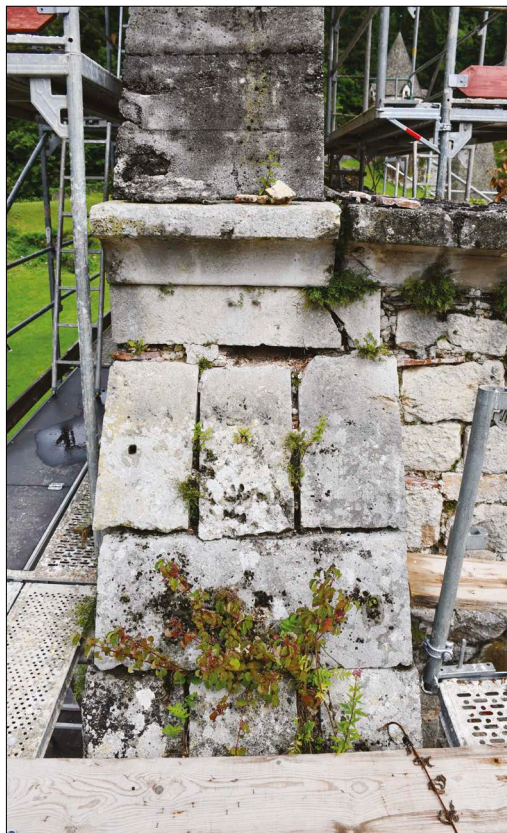
Stanje vrha zahodne stene Otokarjeve kapele pred posegi, pogled proti jugu

Vrhnji del južne stene med prvim in drugim opornikom, stanje pred posegi

Stanje zunanjega dela Zadnikarjeve stene pred posegi, pogled proti vzhodu

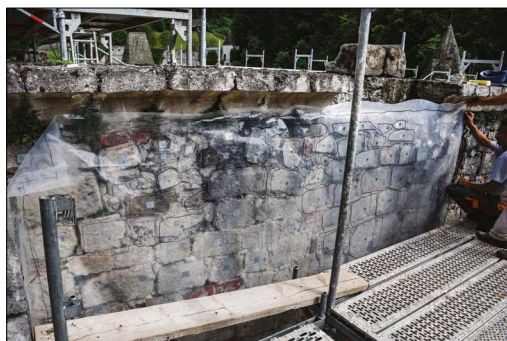
Stanje vrhnjega dela prvega opornika (gledano z zahoda), pred posegi

Sonda na Zadnikarjevi steni, pogled iz notranjščine proti severu

Oštevilčenje gradnikov vrha prvega polja južne stene pred izvedbo sonde

Prerisovanje pozicije gradnikov vrha prvega polja južne stene

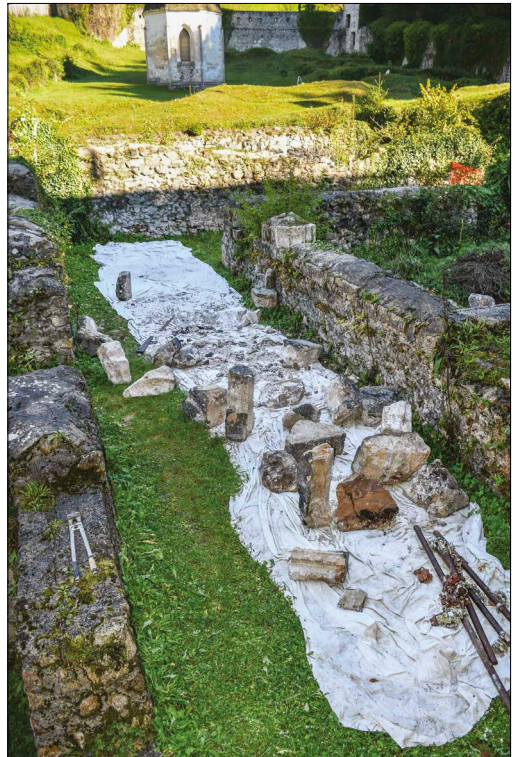

Sonda prvega polja vrha južne stene, stanje veziva in gradnikov sredice

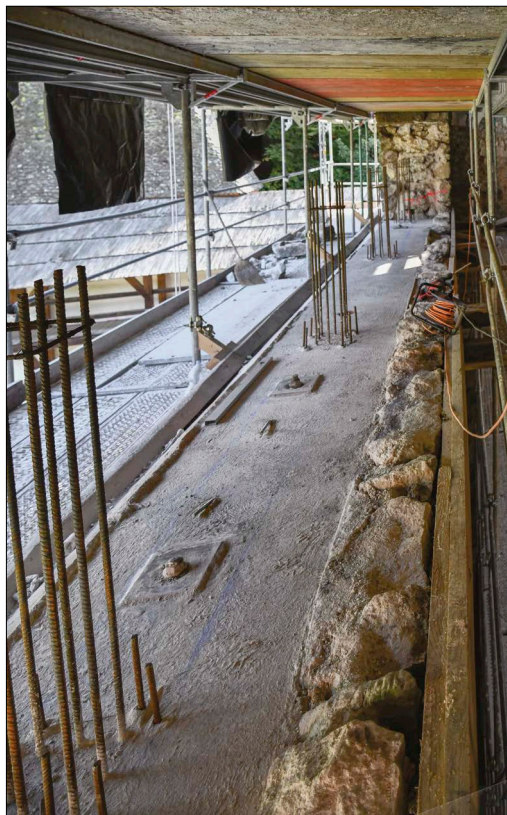
Opiranje in podpiranje
gotskega okna drugega
polja južne stene ladje

Nadaljevanje razdiranja Zadnikarjeve stene v
višini delovnega takta, pogled proti vzhodu

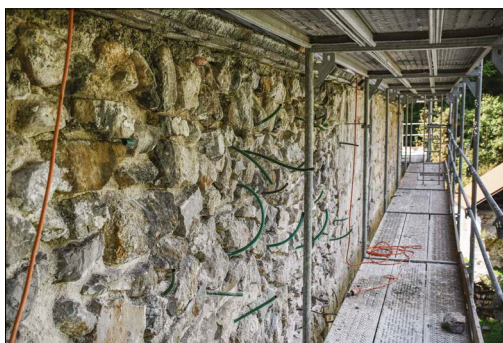
Spolije, najdene med razdiranjem
Zadnikarjeve stene

Zadnikarjeva stena (pogled proti vzhodu), izvedba AB-vezi in vertikalne statične stabilizacije na višini delovnega takta

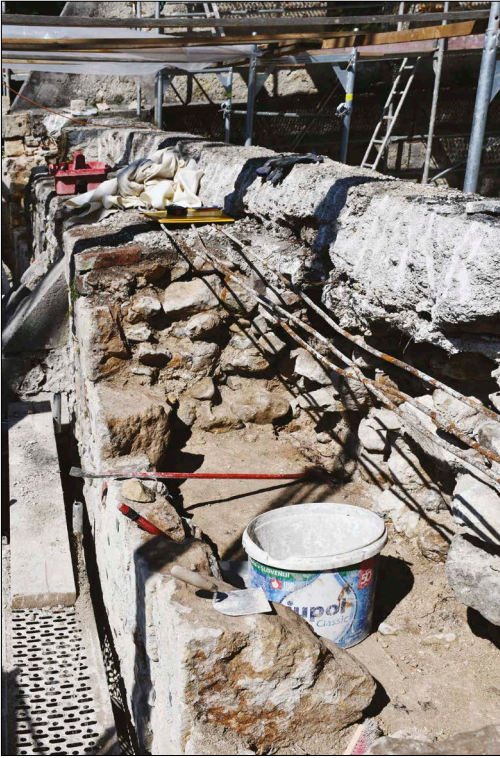
Ponovna pozidava Zadnikarjeve stene, pogled iz notranjščine proti severovzhodu

Priprava za injektiranje Zadnikarjeve stene – zunanjščina, pogled proti zahodu

Razdiranje prvega polja južne stene po kampadah, pogled z vrha

Stanje med razdiranjem drugega polja južne stene, pogled proti zahodu

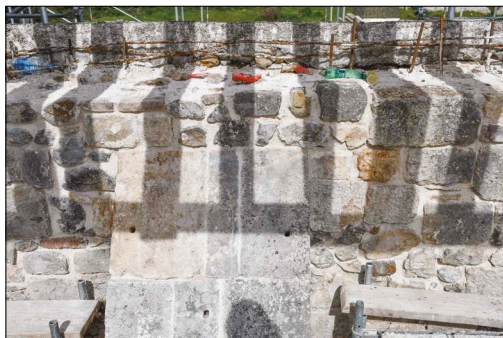
Čiščenje prhlega veziva in korenin ob razdiranju vrha tretjega opornika južne stene ladje

Najdena spolija (kamnita krovna plošča opornika) ob razdiranju stika prvega polja južne stene ladje in drugega opornika

Združeni gotski spoliji, najdeni v vrhu prvega opornika

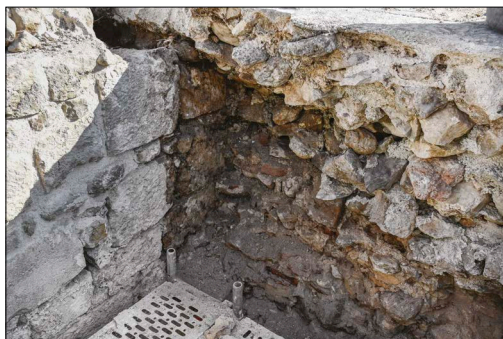
Stanje drugega opornika po namestitvi najdene spolije na njeno izvirno pozicijo in po ponovni pozidavi gradnikov

Prekrivanje ponovno pozidanih kamnitih gradnikov z njihovo izrisano pozicijo, prvo polje južne stene ladje

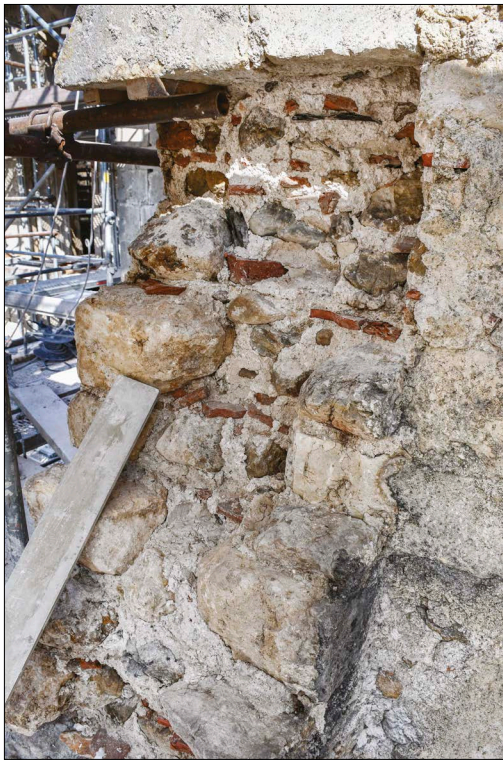

Tretje polje vrha južne stene ladje po ponovni pozidavi

Stik Otokarjeve kapele z ladjo – razdiranje gradnikov

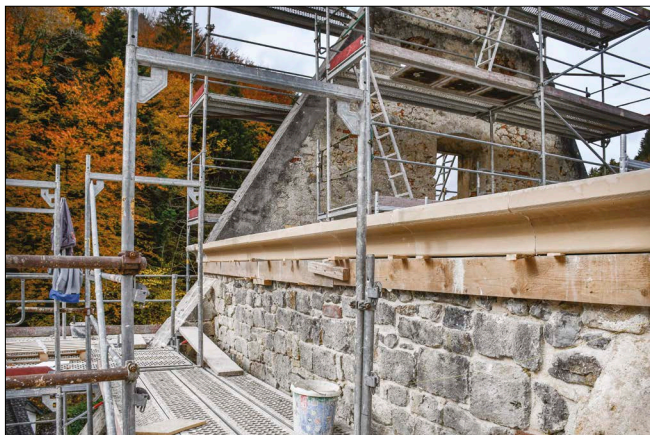
Poligonalni zaključek
Otokarjeve kapele po
odstranitvi betonskega
strešnega venca,
pogled proti vzhodu

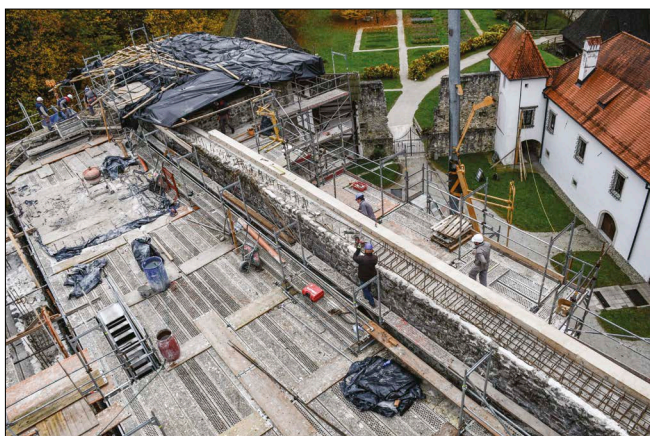
Vrh zahodnega opornika južne stene Otokarjeve
kapele, stanje med razdiranjem

Vrh zahodnega opornika na južni steni
Otokarjeve kapele po ponovni pozidavi

Namestitev novih kamnitih elementov strešnega venca na vrhu južne stene ladje

Priprava za AB-vez na južni steni ladje

Detajl namestitve novih kamnitih elementov strešnega venca na Otakarjevo kapelo

Ob konservatorskih posegih leta 2005 opazen zalom sredice, ki namiguje na poligonalnost severozahodne stranice prezbiterija (ZVKDS, OE Celje, fototeka; foto: Bogdan Badovinac)

Haasova fotografija iz leta 1852. Desno od zahodne fasade cerkve je opazen vrh zahodnega opornika Otokarjeve kapele, ki je krit s skriljem (Carl Haas, Sammlung 818; reprodukcija fotografije: Viktor Berk, fototeka ZVKDS, OE Celje, oznaka negativa: D 410).

ROK ŽNIDARŠIČ

NADKRITJE RAZVALIN CERKVE SV. JANEZA KRSTNIKA V ŽIČKI KARTUZIJI

VRAČANJE K IZHODIŠČEM: ZAKAJ KONSERVACIJA IN PREZENTACIJA ARHEOLOŠKIH OSTALIN ŽIČKEGA SAMOSTANA NAMESTO NJEGOVE REKONSTRUKCIJE

Streha je potrebna zlasti zato, ker se v naših podnebnih razmerah nepokritih arhitektur ne da uspešno vzdrževati in ohranjati, ali pa je tako vzdrževanje zvezano z nesorazmernimi stroški [...], pa tudi iz netehničnih razlogov, saj bo v okviru konserviranega samostanskega kompleksa ravno z njo celota dobila osrednji poudarek.¹

Žička kartuzija se z izpovednostjo ruševin obiskovalca izjemno dotakne, priča namreč o času, ki je minil in se ne vrne več. Ruševine govorijo o tišini in samoti, ki je bila tukaj že v času kartuzijanov, danes pa je le še močnejša in bolj tiha. Zbujajo nam radovednost, da bi spoznali zgodbo, ki se je tukaj odvijala in puščajo, prav zaradi svoje nedokončanosti, naši fantaziji prosto pot. Vsak poseg v ta prostor mora biti skrbno premišljen, občutljivo zasnovan, reverzibilen in podrejen mogočnosti starih zidov.²

Ko se po spokojni nenaseljeni dolini sv. Janeza Krstnika pripeljemo pod vznožje Konjiške gore, nas v zatrepu doline pričaka skrivnostna, nekoliko neurejena podoba utrjene samostanske naselbine. Dobrih dvajset let je minilo, odkar je Žička kartuzija dobila podobo, po kateri je njen arhitekturni nagovor danes najbolj prepoznaven. Glede na to, da gre za najstarejšo kartuzijo v srednji Evropi, se zdi uvodna trditev popoln nesmisel. Pa vendar ima, kar je izjemno zanimivo, scenografija najbolj izpostavljene, pristopne stranice samostana, torej jugovzhodne fasade z obrambnimi stolpi in obzidjem, v vsej svoji veličini, dvomljiv sloves. Če primerjamo fotografije iz sredine štiridesetih let prejšnjega stoletja (sl. 1) z današnjim stanjem, bomo hitro ugotovili, da je večji del slikovite »srednjeveške« podobe izdelan povsem na novo, na način, da je podoba originalnih ostalin z novimi posegi, precej sproščeno interpretiranimi gotskimi strehami obrambnih stolpov, zlita v povezano, enovito staro-novo celoto, pri čemer ni mogoče ločiti originala od novih intervencij.

Takšen način poseganja v dragoceno originalno substanco enega najpomembnejših kulturnih spomenikov v državi je že komaj dve desetletji po tem, ko je nastal, postal z vidika

¹ Marijan ZADNIKAR, Žičko kartuzijo rešujemo, *Varstvo spomenikov*, 9, 1965, str. 18–19.

² Maruša ZOREC, Razstavi na pot, *Žička kartuzija – stat Seitz dum volvitur orbis. Katalog razstave študentskih projektov pri predmetu Prenova arhitekture in konservatorstvo*, Ljubljana 2018, str. 5.

1. Pogled na jugovzhodno fasado pred 1948
(Slovenski etnografski muzej, digitalni arhiv; foto: Vekoslav Kramarič)

današnjih, sodobnih konservatorskih praks in postopkov vsaj sporen, če ne popolnoma nesprejemljiv. Poleg tega pa ti posegi, torej nove strehe obrambnih stolpov in ponovna pozidava obrambnega obzidja, z vidika zaščite ogrožene originalne substance kulturne dediščine sploh niso bili potrebni. Zdi se, da je šlo predvsem za željo po *in situ* poskusu rekonstrukcije slikovite kulise nekdanjega samostana, kot jo poznamo s starih vedut in hipotetičnih zgodovinskih rekonstrukcij v aksonometrijah.

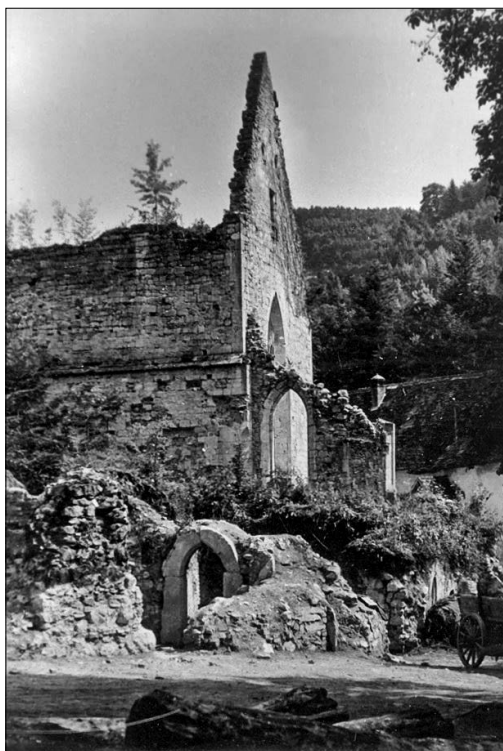
To se mi zdi še posebno pomembno poudariti zato, ker so dragocene arheološke ostaline romansko-gotskega jedra samostana, odkrite v šestdesetih letih, danes preraščene z bršljanom in nezaščitene propadajo. Arheološko prezentirani deli malega križnega hodnika, kapiteljske dvorane in refektorija na severni strani velike redovne cerkve, ki jih je izkopal, dokumentiral in skrbno konserviral dr. Marijan Zadnikar, so danes, če jih primerjamo s fotografijami iz šestdesetih let 20. stoletja (sl. 2), zaradi slabega vzdrževanja in stalne izpostavljenosti atmosferi skoraj do neprepoznavnosti degradirani. Po njegovem konceptu naj bi se po končani sanaciji cerkvenih ostalin, ki je zaradi pomanjkanja denarja ostala nedokončana, arheološke raziskave nadaljevale v smeri proti osrednjemu delu nekdanjega samostana, ki je do danes ostal popolnoma neraziskan. Po zaključenih sanacijskih delih Otokarjeve kapele in južne stene cerkve je leta 1965 poročal tako:

Začeto delo bo treba nadaljevati še nekaj let, da bo zaključeno in bo samostanski kompleks v edinstveni okolici zavarovan pred nadaljnjim propadanjem in spomeniško primerno urejen. Konservatorska dela bomo nadaljevali najprej na zahodni fasadi cerkve in na njeni severni steni, ki jo bo treba v vzhodnem delu dozidati. Tako utrjene zidove bomo prekrili s stalno streho. Vzporedno

s tem se bo nadaljevalo izkopavanje porušenih traktov v smeri velikega križnega hodnika, kar je potrebno po eni plati zato, da bi na mestu samem prišli do potrebnega gradbenega materiala in do posameznih obdelanih kosov, ki bodo pomagali razjasniti stavbni razvoj, tako da se bo dalo vsaj v načrtih, verjetno pa tudi v naravi pokazati, kakšen obseg in obliko je imel samostan, preden so ga zanemarili. Že ob začetnih delih so bili napravljeni načrti sedanje-ga stanja z novimi izmerami, ki pa jih bo treba postopno dopolnjevati. Končno bo treba urediti še vse ohranjene trakte kakor tudi obzidje s še pokritimi stolpi [...].³

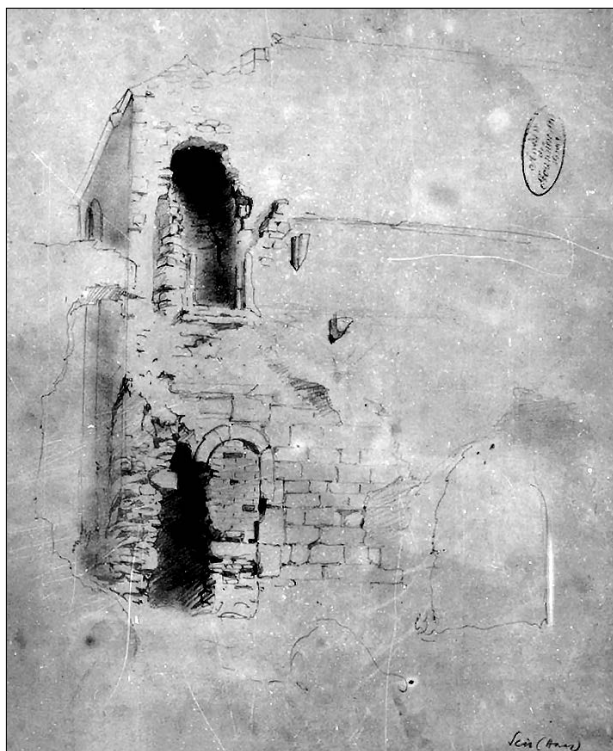
Zakaj je torej v devetdesetih letih, ko so se po dolgih desetletjih končno našla materialna sredstva za nadaljevanje obnove, prišlo do takšnega konceptualnega zasuk, da so se Zadnikarjevi nasledniki povsem oddaljili od začrtane smeri? Zadnikar je bil prvi, ki se je sistematično lotil arheoloških raziskav in zaščitnih posegov na takrat že močno ogroženih razvalinah osrednjega objekta, cerkve sv. Janeza Krstnika. Njegovi utrditveni posegi in delna rekonstrukcija so bili odločilni za ohranitev spomenika, kakršnega poznamo danes.

Če lahko za Zadnikarjeve posege mirno trdimo, da izhajajo iz precej natančno preučenih originalnih virov (sicer prilagojenih materialnim zmožnostim časa), pa za poznejše posege njegovih naslednikov tega žal ne moremo reči. Da so bili posegi v originalno substanco Žičke kartuzije v osemdesetih in devetdesetih letih mnogokrat izvedeni le na podlagi domnev, ne pa tudi utemeljenih raziskav (s predpostavko, da sprejmemo filološko rekonstrukcijo za legitimen pristop), je preverljivo že z malo bolj zavzetim pregledom bogate zbirke originalnih fotografij in skic v INDOK centru. Zgodovina znanstvenega preučevanja in dokumentiranja ene najslikovitejših razvalin na slovenskih tleh je namreč izjemna in se začne sistematično s Carlom Haasom, prvim štajerskim deželnim arheologom, davnega leta 1852. Zahvaljujoč njegovi *Umetnostnotopografski zbirki*, ki jo je ustvarjal za Zgodovinsko združenje za Štajersko in jo danes hranijo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, razpolagamo z izjemno natančnimi risbami zgodnje faze razvaljenih stavb samostana in za tisti čas presunljivo kakovostnimi fotografijami na steklo. Leta 1859 je bil Haas v graškem muzeju Joanneum habilitiran za poučevanje arhitekture in umetnostne zgodovine, kar

2. Pogled na arheološke ostaline refektorija med izkopavanji (ZVKDS OE Celje, fototeka; foto: Marijan Zadnikar)

³ ZADNIKAR 1965 (op. 1), str. 20–21.

3. Risba Carla Haasa s pogledom na razvaline severovzhodnega vogala cerkve z vhodom v spiralno stopnišče, s fragmenti poligonalno zaključenega venca nad prezbiterijem in služniki gotških obokov knjižnice nad kapiteljsko dvorano; v ospredju razvaline kapiteljske dvorane (ZVKDS OE Celje, fototeka)

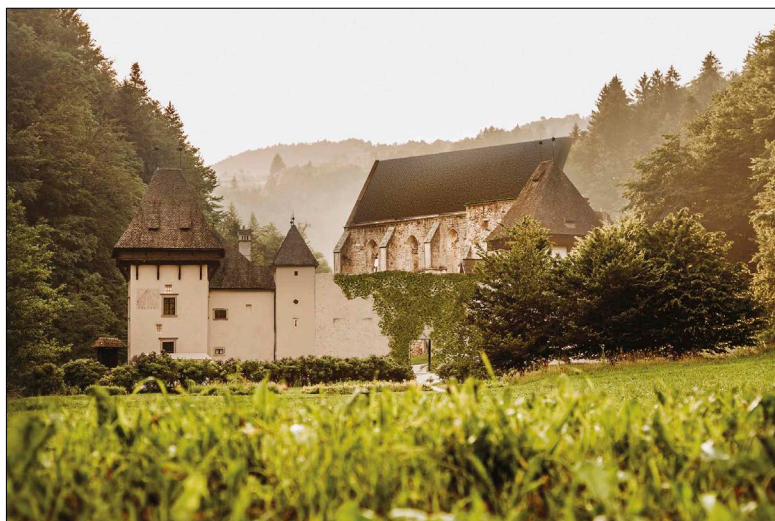
daje temu gradivu visoko dokumentarno vrednost in verodostojnost. Dokumenti so v mnogih izrisanih in fotografiranih podrobnostih še danes izjemno uporaben vir, kar se je izkazalo še pred kratkim, ko sva z odgovornim konservatorjem Matijo Plevnikom preučevala potek venčnega zidu na poligonalnem zaključku prezbiterija in prepoznala do sedaj še neevidentiran motiv severovzhodnega vogala cerkve, ki med drugim potrjuje gotško obokan prostor v nadstropju nad kapiteljsko dvorano, za kar je prej veljalo, da ni dokumentiranega podatka (sl. 3).

Za Haasom so se z dokumentacijo ostalin, interpretacijo nekdanje arhitekturne podobe kartuzije in preučevanjem njenega umetnostnozgodovinskega razvoja ukvarjali mnogi, med drugimi Josef Erwin von Lippert, Carl Reichert, Ludwig Johann Passini, Avguštin Stegenšek, ki velja za prvega slovenskega umetnostnega zgodovinarja, avtor še danes aktualne monografije *Konjiška dekanija*, v kateri podrobno obdela Žičko kartuzijo s

poskusi rekonstrukcij in fotografijami, ter ne nazadnje avtoritete slovenske umetnostne zgodovine: France Stele, Marijan Zadnikar, Emilijan Cevc, Ivan Stopar in mnogi sodobniki.

Če je torej začetnik konservatorsko-restavratorskih posegov in pionir raziskovanja razvoja srednjeveške kartuzijanske arhitekture, dr. Marijan Zadnikar, poosebljal konservatorsko stroko in znanstvenoraziskovalno delo v eni osebi, sta se ti praksi v desetletjih za njim postopoma vedno bolj ločevali in specializirali do te mere, da nista več sodelovali. Kar seveda ne velja samo za naš primer, ki pa je gotovo eden najbolj izrazitih. Nujnost sodelovanja konservatorske in znanstvenoraziskovalne sfere pri odločitvah o posegih v spomenike je na primeru kritičnega premisleka o konservatorskih posegih v spodnjo cerkev nekdanje Žičke kartuzije že pred desetletjem večkrat javno izpostavila dr. Mija Oter Gorenčič.⁴ Seveda pa so tudi znotraj obeh

⁴ Mija OTER GORENČIČ, Kje je meja?, *Umetnostna kronika*, 30, 2011, str. 1; Mija OTER GORENČIČ, Žička

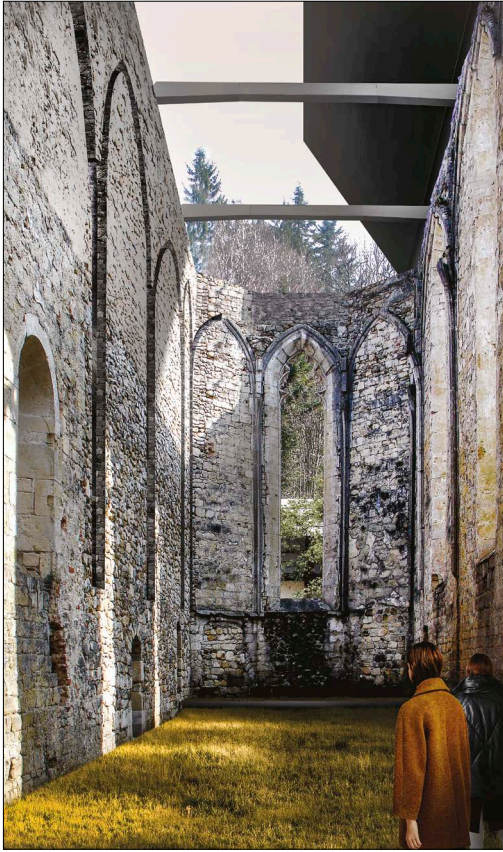

4. Fotomontaža oblikovno in kromatsko korigiranega jugovzhodnega obzidja s stolpi in novo streho nad ostalinami cerkve (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

strokovnih sfer, konservatorske in znanstvenoraziskovalne, prisotne diametralno nasprotno doktrine pri posegih v spomenike. Od brezkompromisnega zagovarjanja nadaljevanja filološke rekonstrukcije samostanske arhitekturne celote do njene konservacije kot arheološke ostaline brez novih posegov.

V takšnem kontekstu razklanih stališč konservatorske in znanstvenoraziskovalne sfere je nastajal konservatorski načrt za zaščito ostalin osrednje samostanske stavbe, ki je po šestih desetletjih nedokončane Zadnikarjeve sanacije v lanskem letu le dočakala nadaljevanje. Glede na zgoraj opisane okoliščine se je zgodila logična, čeprav absurдна odločitev. V konservatorskem načrtu so pri odločitvi o konceptu dokončanja Zadnikarjeve sanacije in zaščite razvalin ostale odprte vse možnosti glede njenega oblikovanja, in sicer: kot konservacija odprte razvaline, kot sodobna interpretacija strehe ali kot filološka rekonstrukcija, za katero pa razen materialnosti in naklona ni zadovoljivih podatkov, saj ne vemo, kakšna je bila streha, ki se je udrla že pred letom 1840. Iz časa pred Haasom namreč ni znanih dovolj natančnih upodobitev ali fotografij. Sicer pa, kako bi lahko izdelovalec konservatorskega načrta sprejel radikalnejšo odločitev, če konsenza o tem, kakšna naj bo zaščita starodavnih cerkvenih zidov, ni bilo mogoče doseči niti na temu namenjeni mednarodni konferenci nekaj let prej? Še posebej je to težko v primeru, ko se osnovnim premislekom o tem, kako bo spomenik vključen v vsakokratno družbeno aktualnost, ne posveti pozornosti. Da bi do tega konsenza lahko prišlo, bi bil potreben celovit koncept prenove, ki običajno temelji na interdisciplinarni zasnovi programskih vsebin, znanstvenoraziskovalnih vrednotenjih in arhitekturno-krajinski zasnovi.

kartuzija, *Umetnostna kronika*, 32, 2011, str. 77–78; Mija OTER GORENČIČ, Dolina sv. Janeza Krstnika v evropskem kontekstu, *Historia artis magistra. Amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata*, Ljubljana 2012, str. 53–60.

5. Fotomontaža notranjščine z zloženo streho
(© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

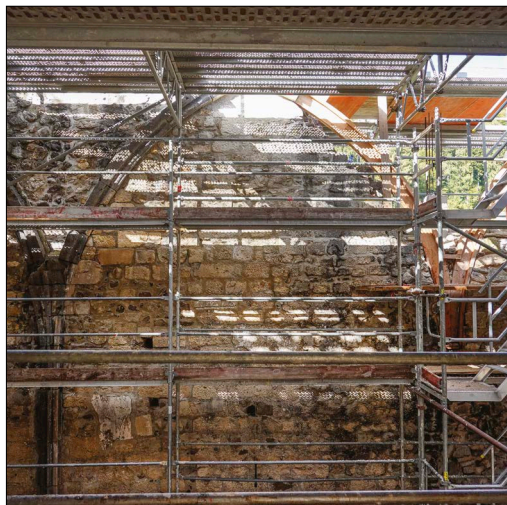
Sodobno konservatorstvo, ki danes usmerja prenovo kartuzije, odlikujeta njegova zmožnost povezovanja različnih specializiranih strokovnih sfer in razumevanje, da je v jedru premisleka kakovostna arhitekturna zasnova, ki temelji na iskanju ravnovesja med vrednotami spomenika in programskimi izhodišči prenove. Tukaj gre predvsem za vprašanje poznavanja in odnosa do originalne substance, do želje po raziskovanju ter razumevanju resnice (dokazanih dejstev) in njene interpretacije.

Prvi koraki snovanja strehe kot zaščite romanskih in gotskih ostalin, ki smo jih izvedli jeseni 2020, so nastajali v interdisciplinarni delovni ekspertni skupini v sodelovanju z odgovornim konservatorjem. Če je bilo mogoče strokovna in konceptualna razhajanja o pristopu k obnovi cerkvenih ostalin, obdelanih v petih variantnih rešitvah arhitekturnih zasnov, do neke mere uskladiti, pa je z zgoraj opisanim poustvarjenim fizičnim kontekstom samostana težje. Različni koncepti prenove, ki so v preteklih desetletjih botrovali posegom v občutljivo originalno tkivo nekdanje kartuzije, opisano razklanost stroke žal izražajo v prostoru kot slikovita galerija različnih konservatorskih nazorov in pristopov k obnovi. Če bi hoteli doseči skladnost

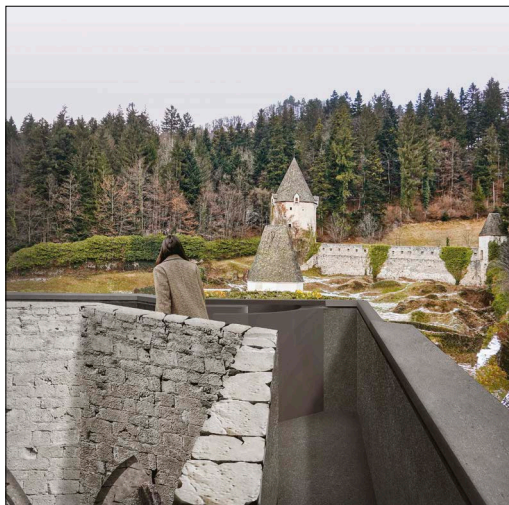
po kartuzijanskih načelih, bi bilo treba današnjo prostorsko kakofonijo, katere namen je ilustrativen prikaz gradbenih faz in slogov, delno pa izhaja tudi iz nedoslednosti izvedbe, nujno korigirati in poenotiti. Pleterski menih in nekdanji prior Janez Hollenstein je v razpravi o samostanski bivalni kulturi in duhovnosti ter njuni medsebojni povezanosti opisal definicijo meniške bivalne kulture kot holističen pristop, iskanje celovite harmonije:

*Pod bivalno kulturo razumem kolikor mogoče vse svoje bivanje in osebno počutje z vso njegovo duhovno in materialno usmerjenostjo, predvsem tudi kot del skupnosti. Bivalna kultura se torej izraža osebno in urbanistično in zaobsega vse območje meništva.*⁵ (sl. 4)

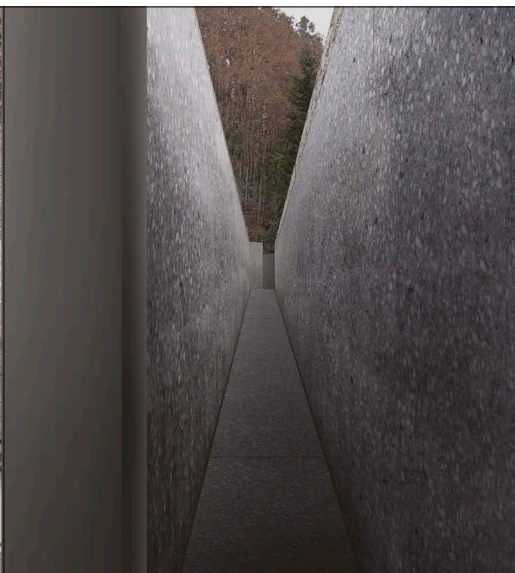
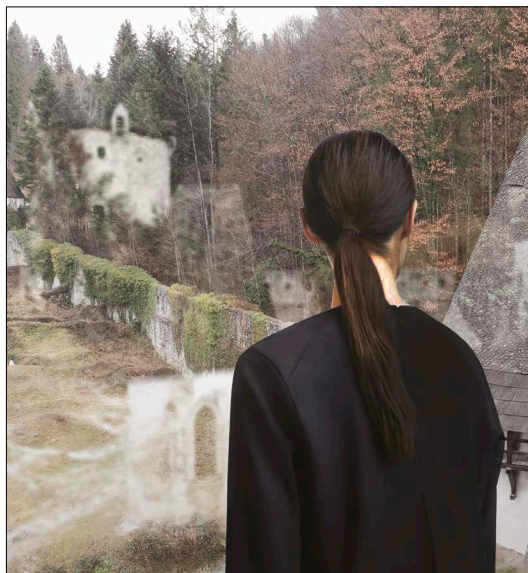
⁵ Janez HOLLENSTEIN, Meniška bivalna kultura, *Rast. Revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja*, 15/5, 2004, str. 484.

6. Notranji stik originalnega dela severne in nadgradnje Zadnikarjeve stene na mestu nekdanje porušitve jeseni 2020 (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

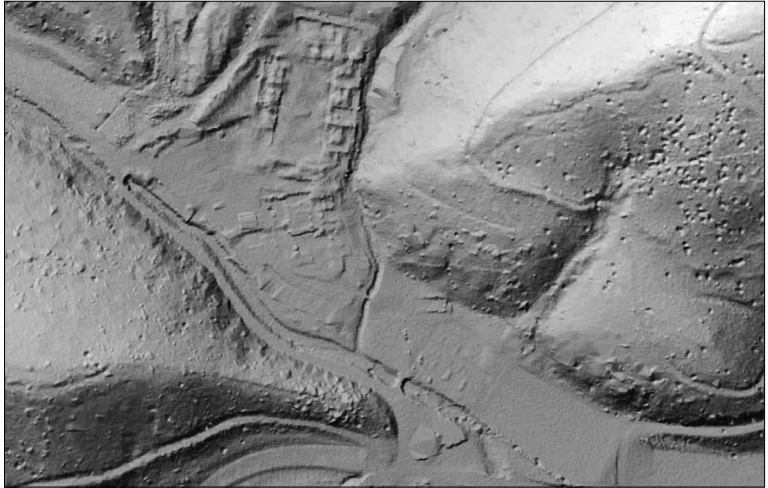

7. Fotomontaža poglobljenega hodnika v Zadnikarjevi nadzidavi stene nad prezbiterijem; pogled proti pokopališki kapeli in severnemu stolpu (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

8. Fotomontaža nove razgledne niše s pogledom na severni del samostana, s poglobljenim hodnikom v nadzidavi Zadnikarjeve stene (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

9. Digitalni model reliefa izkazuje dominantno arheološko strukturo samostanskih celic z velikim in malim križnim hodnikom (izpis v merilu 1:1200; vir: <http://www.geoprosotor.net/piso>; 1. oktober 2020).

Tukaj predstavljena rešitev aktualnega projekta nadkritja z »odprto pomično streho« se konceptualno naslanja na obe v uvodu citirani misli in ju poskuša sintetizirati. Kot sintezna rešitev omogoča poleg fizične zaščite ostalin tudi njihovo programsko nadgradnjo. Značilnemu mističnemu motivu razvaljene vzdolžne ladje zagotavlja, da kljub funkcionalni potrebi pokritega prireditvenega prostora ohranja danes tako prepoznaven in cenjen značaj: stik opuščene sakralnega prostora z nebom (sl. 5). Vsi načrtovani posegi v zidove, ki so potrebni za namestitev strehe, pa so zasnovani tako, da omogočajo branje prostora in njegovih razvojnih faz. To pomeni, da bo poleg romanske, gotske in baročne faze mogoče razlikovati tudi posege iz šestdesetih let od najnovjših, vendar na način, da bo celota še vedno ohranila likovno in materialno skladnost (sl. 6).

Nadgradnja in sanacija v šestdesetih letih nedokončanega dela severne, tako imenovane Zadnikarjeve stene in nadgradnja stene prezbiterija do višine nekdanjega strešnega venca bosta zaključeni v obliki poglobljenega hodnika za obiskovalce, kjer bo urejena razgledna pot (sl. 7). Za dostop na vrh razvalin sta predvideni dve spiralni stopnišči v obstoječih vertikalnih jaških nekdanjih polžastih stopnišč Otokarjeve kapele in kapiteljske dvorane. Zasnovani sta kot sodobni interpretaciji, sledeč obliki ob vznožju ohranjenih originalnih kamnitih stopnic. Konstrukcijsko bosta jekleni, obešeni iz nosilnih konzol, sidranih v povezovalne protipotresne vezi na zgornji koti obstoječih zidov. Na ta način lahko nove in stare stopnice povežemo v funkcionalno celoto, ne da bi posegali v original. Da bi z novo intervencijo v zid poglobljenega introvertiranega stopnišča dosegli nekdanje vzdušje, bodo porušeni deli obodnih zidov, kjer se danes stopniščna jaška odpirata navzven, nadomeščeni z lesenimi zasloni. S tem bo omogočen varen in vizualno nemoteč dostop na vrh cerkvenega oboda, z razgledom na lepo proporcioni-rano notranjost cerkve in njene gotske kamnoseške detajle ter arheološko območje na severu. Idejno gre za obrat pozornosti od južnih gospodarskih poslopij in pomožnega vhoda k prostorskemu in spiritualnemu središču nekdanjega samostana.

V Zadnikarjevo steno poglobljeni hodnik za obiskovalce se bo zaključil v razgledni niši na stiku z originalnim delom severne stene na mestu diagonalne porušitve, od koder se bo odprla povsem nova veduta (sl. 8). Gre za pogled od zgoraj na pretežni del ostalin nekdanjega samostana z obema križnima hodnikoma in praktično *en face* z obema v celoti originalno ohranjenima stavbama, znamenito gotsko pokopališko kapelo in severnim obrambnim stolpom v ozadju. To bo spremenilo doseganje dojemanje hierarhije nekdanje prostorske in programske organizacije, z namenom obiskovalcem zbuditi željo po razumevanju bistva prostorske strukture samostanskega kompleksa:

*V središču kartuzije je pravzaprav pokopališče, ki kaže na eshatološko usmerjenost menihov. Obdaja ga »veliki križni hodnik«, ki povezuje posamezne celice med seboj in z »malim križnim hodnikom«. Ob »malem križnem hodniku« so razvrščeni skupni samostanski prostori, predvsem cerkev in kapitelj (torej parlament). Gospodarske zgradbe in park so na obrobju samostanske naselbine.*⁶ (sl. 9)

Streha je zasnovana iz dveh delov. Fiksna južna strešina v šestdesetstopinjskem naklonu deluje kot nosilec za pomično severno krilo, ki se zlaga vanjo. Zloženi bosta dajali vtis enotne lebdeče poševne ploskve. Pomična streha se bo dvigala in spuščala preko sistema vrvenic in šestih sinhroniziranih elektromotorjev. Ko bo pomična streha spuščena, bo pokrivala cerkveno ladjo z ravnim in enovitim, od strani naravno osvetljenim lesenim stropom (sl. 10). Južna strešina bo krita s skrilom in bo od zidov odmaknjena s svetlobno rego. Stranice bodo gladko zaprte s kovinskimi zaključki iz masivnih monolitnih pločevin. Konstrukcijsko je zasnovana v jeklu, s protipotresnimi povezji in zavetrovalnimi križno lepljenimi lesenimi ploščami. Njena pojavnost bo začasna, saj je obravnavana kot reverzibilna intervencija.

Odgovorni konservator Matija Plevnik je novo pomično streho v okviru delovne skupine ovrednotil kot

10. Fotomontaža notranjščine s spuščeno streho (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

⁶ HOLLENSTEIN 2004 (op. 4), str. 485.

11. Fotomontaža
pogleda na celoto
z zloženo streho
(© MEDPROSTOR;
arhiv avtorja prispevka)

rešitev, ki v več ključnih točkah razrešuje dileme tako na simbolni kot tudi fizični ravni stavbne substance same. S takšno rešitvijo postane cerkev ponovno prostorska dominantna, ki dobi svoje izvirne prostorske gabarite – gotski zagon v višino. Obenem postane tako fizična kot simbolna točka preloma med preteklimi posegi in doktrino sodobnega, evropskega varstva kulturne dediščine; prostor med ruševino in rekonstrukcijo [...] prostor se oplemeniti s t.i. prostorskim klicajem, ki je dvosmeren in nagovarja obe najbolj izpostavljeni veduti celotnega zgornjega samostana. Ustvarja praznino in lupino hkrati. Kovinska povezja so locirana na stikih obočnih pol in tako smiselno dopolnjujejo berljivost nekdanje gotske obočne konstrukcije. Po mnenju avstrijskih kolegov, ki zagovarjajo slikovitost, kot eno izmed temeljnih postulatov Dvorakovega *Kathechismus der Denkmalpflege*, je bistven element slikovitosti pogled iz severa proti redovni cerkvi. V tem edinstvenem primeru gre za stopnjevanje, postopno višinsko prehajanje iz: nivoja travnate zaplate okoli pokopališke kapele, preko ruševinskih zatravljenih ostankov meniških celic, pogled se nato dvigne na nivo ruševinskih gabaritov ostanka malega križnega hodnika, se povzpne na ruševino severne fasade cerkve, ki jo obdaja ambient že rekonstruiranih streh stavb in stolpov. Ta »zeleni« pogled je dandanes evropska redkost, zlasti pri takšnih pomembnih srednjeveških kartuzijanskih spomenikih.⁷ (sl. 11)

Zasnova je bila jeseni 2020 predstavljena in sprejeta s strani strokovnega sveta in vodstva ZVKDS, gradbenega odbora, Občine Slovenske Konjice kot lastnika in upravljalca Žičke kartuzije, mariborske nadškofije in investitorja Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

Otokarjeva kapela kot prezentirana ohranjena razvalina ostane odprta, brez strehe, z zaščitnimi, navznoter razširjenimi strešnimi venci, da bo lahko iz izpraznjene grobnice ustanoviteljev kartuzije raslo drevo, kot simbol prenove in pietetna gesta (sl. 12). V nebo odprta

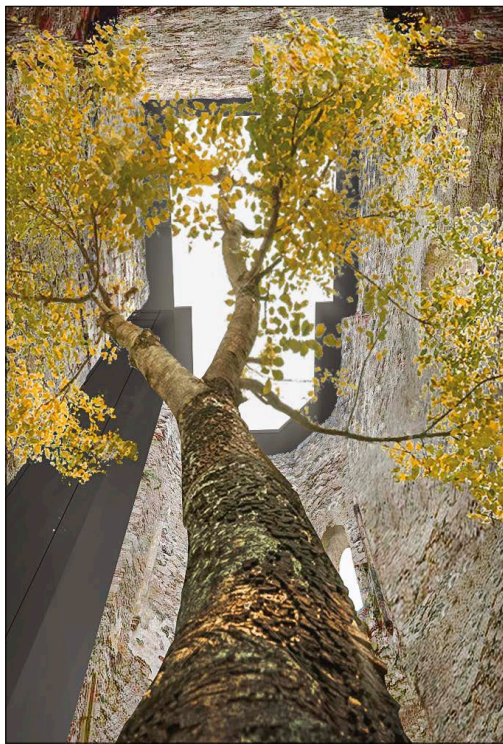
⁷ Korespondenca po elektronski pošti med avtorjem prispevka in odgovornim konservatorjem Matijo Plevnikom, 3. september 2020.

srednjeveška razvalina bo služila tudi kot učni primer za restavratorske posege nezaščitenih arheoloških ostalin. Oblikovanje in pozicija zgoraj opisanih stopniščnih mask in novega venca označuje in interpretira njeno genezo, romansko osnovo in dodan gotski poligonalni zaključek. Vsi atmosferi izpostavljeni veneci, ravno zaključeni deli zidov in porušitve bodo ozelenjeni z ekstenzivno ozelenitvijo na vodotesni podlogi, s čimer idejno sledimo in tehnološko nadgrajujemo zdaj že propadlo Zadnikarjevo rešitev konservacije ostankov refektorija (sl. 13) in vzpostavljamo model, ki bi lahko služil kot splošna rešitev za zaščito obrambnih zidov in drugih ruševin (sl. 14).

Pristop k poseganju v spomenik v vseh novih elementih izhaja iz iskanja občutljivega ravnovesja z obstoječim, da posegi ne bi preglasili vrednote spomenika. V merilu celotnega samostana, v merilu stavbe, v detajlnih posegih, materialni govorici in kromatiki. Interpretacija nekdanje strehe in stopnišč v sodobnem izrazu in tehnologiji išče smoter tako v likovnem kot uporabnem ter radikalno izraža čas nastanka. Nove intervencije bodo sledile zadnjim dosežkom znanja in tehnike, kot to velja za vse zgodovinske sloje, ki so zapisani v staro zidovje. V tem je mogoče razumeti pristop, ki je skladen s kartuzijanskim razumevanjem poseganja v prostor.

Podobno kakor srednjeveški gradovi se je v svoji strogi funkcionalnosti tudi posamezna kartuzija prilagajala vsakokratnemu terenu in v okviru razpoložljivega zemljišča sproti razporejala svoje stavbne sestavine v povsem svobodni ali slikoviti kompoziciji. Pri tem pa so morali načrtovalci paziti na to, da so primerno razporedili med seboj zlasti tri osnovne dele zgornje hiše: cerkev z malim križnim hodnikom in s cenobitičnimi prostori, veliki križni hodnik z eremitažami [...] ter dvorišče z bratovskimi stanovanji in gospodarskimi poslopji.⁸

Ambicija zadnjih desetletij, katere končni cilj bi verjetno bil celovita rekonstrukcija samostana, se s tem projektom menja in prenovo celotnega zgornjega samostana vrača k prvotnemu konceptu aktivne arheološke prezentacije z zaščito in konservacijo njegovih ostalin. Celoten kompleks bi zaslužil večjo znanstveno pozornost, za kar pa bi bilo treba nadaljnji razvoj obnove opreti predvsem na arheološke izsledke in ponovno študijo vseh razpoložljivih virov. V

12. Fotomontaža razvalin Otokarjeve kapele po zaključenih zaščitnih ukrepih (© MEDPROSTOR; arhiv avtorja prispevka)

⁸ Marijan ZADNIKAR, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije*, Ljubljana 1972, str. 62.

13. Pogled na zaščito konserviranih arheoloških ostalin refektorija s travno rušo, na glineni podlogi (ZVKDS OE Celje, fototeka; foto: Marijan Zadnikar)

14. Risba Carla Haasa s pogledom na razvaljeno notranjost refektorija okoli 1852, z dvojnimi gotskim oknom na južni fasadi; pogled iz malega križnega hodnika proti zahodu (ZVKDS OE Celje, fototeka)

obnovo cerkvenih ostalin je vgrajen tudi premislek o zankah oglednih poti za obiskovalce, ponovni vzpostavitev prvotnega vhoda ter prenovljeni celoviti in ambicioznejši programski shemi. Vračanje pozornosti zgodovinskemu jedru samostana bi moralo postati fokus vseh prihodnjih posegov, prezentacije in vsebinske nadgradnje, za kar pa je nujno treba izdelati kakovosten, interdisciplinarno zasnovan konservatorski načrt za celotno kartuzijo.

MIJA OTER GORENČIČ

EVROPSKE PRAKSE PRI PREZENTACIJI RAZVALIN (ZGODNJE)KARTUZIJSKIH CERKVA

V RAZMISLEK OB POSEGIH V ŽIČKI KARTUZIJI

Kartuzijanski samostani so v evropski arhitekturi svojevrsten unikum, kar ne velja le za celoten koncept njihovega bivalnega okolja, marveč tudi za posamezne stavbne elemente. V slovenskem prostoru pripada posebno mesto kartuziji Žiče, in sicer zaradi zgodnje ustanovitve in zgodovinskega pomena ter relativno dobre ohranjenosti tako zgornjega samostana na Starih Slemenah kakor tudi cerkve spodnjega samostana v Špitaliču. Odločanje o posegih v kartuzijo in s tem o nadaljnji usodi tega evropsko morda celo najvplivnejšega srednjeveškega spomenika na slovenskih tleh je zato vedno izjemno delikatno. Kako skrajno odgovorno je treba postopati pri kakršnemkoli posegu v Žičko kartuzijo, so se zavedala in se razmisleku o tem posvečala najeminentnejša imena slovenske umetnostnozgodovinske in konservatorske stroke.¹ V letu, ko se zaradi zagotovljenih zadostnih finančnih sredstev sprejema ena najpomembnejših spomeniškovarstvenih odločitev v slovenskem prostoru, kako zaščititi razvaline zgornje cerkve kartuzije Žiče, je prav, da si predočimo prakse prezentacije razvalin kartuzijskih cerkva po Evropi. Sistematična študija na to temo ne obstaja, spoznanja, predstavljena v nadaljevanju, so povzeta na podlagi terenskega dela in razprav v znanstvenih krogih. Avtorica prispevka sem namreč od leta 2002 dalje sistematično obiskala vse relevantne srednjeveške kartuzijske samostane po Evropi, prav tako se od takrat redno udeležujem mednarodnih kartuzijskih simpozijev, na katerih so občasno predstavljeni tudi primeri sodobnih spomeniškovarstvenih posegov.

Pričujoči prispevek ni namenjen celovitemu pregledu ohranjenosti in načinov prezentacije vseh kartuzijskih cerkva, bo pa nekaj izpostavljenih primerov zadostovalo za predstavitev praks, za katere se odločajo po Evropi, in za presojo, ali je rešitev, o kateri se razmišlja v Žičah, tudi evropsko ustrezna in primerna za spomenik zgodnjekartuzijske (!) arhitekture. Ko posegamo v stavbno okolje kartuzije Žiče, posegamo namreč tudi v pomemben del evropske kartuzijske dediščine, zato je še toliko pomembnejše razmisliti tudi o tem, kaj bo določen poseg pomenil v širšem evropskem kontekstu ohranjanja te skrajno samosvoje skupine monastične arhitekture. Ker v evropskem prostoru ni ohranjenih veliko zgodnjekartuzijskih cerkva, je treba zlasti v lažje dostopnih geografskih okoljih, v kakršno je umeščena tudi Žička kartuzija,

¹ Za predstavitev zgodovine konservatorskih odločitev in načrtov o obnovi cerkve kartuzije Žiče gl. prispevek dr. Igorja Sapača v pričujoči številki revije: Igor SAPAČ, Obnovi Žičke kartuzije ob rob! Od spomenika srednjega veka na Slovenskem do spomenika sodobnega slovenskega klientelizma?, *Umetnostna kronika*, 70, 2021, str. 4–82. Gre za prvi celosten pregled vseh dosedanjih posegov in razmislekov o konservaciji samostanskega kompleksa.

1. Zaščiteni temelji
zgornje cerkve nekdanje
kartuzije Les Écouges,
2010
(© UIFS, ZRC SAZU;
foto: Mija Oter Gorenčič)

še stoječo arhitekturo v izogib propadanju skrbno zavarovati in jo zaščiteno predati naslednjim generacijam.

Terenski ogledi zgodnekartuzijanskih samostanov po Evropi najprej postrežejo z ugotovitvijo, da je danes veliko cerkva najstrožjega reda v Katoliški cerkvi ali v celoti porušenih ali pa so v stanju povsem razpadajoče ruševine, ki ni ne restavrirana ne prezentirana in jo prerašča gozd oziroma zelenje. Razlog za to niso zgolj specifične zgodovinsko-politične okoliščine, ki so odločilno prispevale k propadu (reformacija, turški vpadi, jožefinske reforme, francoska revolucija, sekularizacija itd.), marveč tudi sami kraji, ki so jih kartuzijani izbirali za naselitev. Zgodnje kartuzije, med katere spada tudi žički samostan, so bile načrtno zasnovane na težko dostopnih krajih, daleč od naselij in ljudi, visoko v gorah ali v težko dostopnih samotnih dolinah. Spričo težkih življenjskih okoliščin so bile kartuzije malodane zmeraj ekonomsko težko upravičljivi projekti, zaradi česar jih je v različnih turbulencah zgodovine veliko propadlo, po propadu in po nastopu novih političnih okoliščin pa se jih največkrat ni zdelo smotrno obnavljati. Nekatere od teh lokacij so še danes težko dostopne. Največ takšnih primerov najdemo v Franciji (npr. nekdanje kartuzije Durbon, Bertaud, Prébayon idr.). Bolj kot študiju arhitekture te lokacije danes služijo študiju geografskega okolja, ki so si ga kartuzijani izbrali za naselitev, in analizi topografske lege samostana. V primerih, ko so temelji oziroma nizki zidovi cerkve nad osnovnim terenom še ohranjeni, kot je to, denimo, na lokaciji nekdanje kartuzije Les Écouges, je ruševina pred nadaljnjim propadom zaščitena s streho; ta ni rekonstrukcija, ampak zgolj tehnična zaščita arhitekturnih ostalin (sl. 1). Les Écouges je relativno težko dostopna lokacija na 975 metrih nadmorske višine nad istoimenskim kanjonom v vercorskem masivu (Massif du Vercors). Ta rešitev ni relevantna za Žičko kartuzijo, ker so v francoskem primeru ohranjeni le še temelji in ker je povsem drugačna tudi mikrolokacija samostana, zaradi katere ni nikoli vzniknila namera, da bi prvotni stavbni volumen nekdanje kartuzijanske cerkve rekonstruirali.

Zaščitno streho so nad ohranjenimi temelji postavili v letu 2007. Streha iz lesenega paličja sloni na opornikih zunaj oboda cerkve, tako da so tla znotraj nekdanjega sakralnega prostora ostala neokrnjena. V slovenskem prostoru imamo primer zaščite temeljev romanske cerkve na Otoku pri Dobravi, kjer pa ne gre zgolj za tehnično zaščito arheoloških izkopanin, temveč za avtorski pristop arhitekta Otona Jugovca, ki je oblikoval »lebdečo« dvokapno streho, stoječo na dveh stebrih sredi prostora. Tako je sicer pustil temelje romanske cerkve intaktne, sam prostor in tla pa s to rešitvijo niso ostali nedotaknjeni.

Svojestven primer predstavitve razvalin na območju, na katerem so ostanki arhitekture skromni, je nekdanja kartuzija Oujon. Tu je na lokaciji zgornjega samostana gradbene substance zelo malo, prostor kartuzije pa je vseeno premišljeno predstavljen.² Predstavitvijo sestavljata le dva elementa, in sicer zelenica in temelji zidov, ki ponekod segajo do višine kakšnega metra (sl. 2). Poti so označene z betonskimi tlakovci, položeni razmaknjeno, da ne motijo kontinuitete travnate površine. Tudi vsi napisi so v tleh na betonskih tlakovcih. Veliki križni hodnik in celične hiše so prikazani samo z reliefnim preoblikovanjem tal. Vertikalnih poudarkov, ki bi motili subtilno oblikovanje terena, ni.

Naslednja ugotovitev ob obiskovanju lokacij nekdanjih kartuzij je, da je danes presenetljivo velik odstotek zgodnjekartuzijskih cerkva in samostanov po Evropi v nasprotju s situacijo v slovenskem prostoru v zasebni lasti, kar ima seveda neizbežne posledice pri odločanju o posegih v te spomenike. Tipičen primer je, denimo, nekdanja kartuzija Le Liget.³

Žička kartuzija je bila 24. junija 2015 razglašena za kulturni spomenik državnega pomena,⁴ kar pomeni, da sta njena ohranitev in varovanje v nacionalnem interesu. Ker pa gre za evropsko pomemben spomenik, so bili v preteklosti k mnenju o bodočih posegih pozvani tudi ugledni mednarodni strokovnjaki. Devetega maja 2011 so si Žičko kartuzijo v okviru strokovne ekskurzije, ki je potekala v sklopu simpozija *Umetnost okrog 1400. Globalni in regionalni pogledi*, ogledali tudi predsednica Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino (CIHA) dr. Jaynie Anderson in pet članov njegovega ožjega vodstva (dr. Ulrich Großmann, dr. Peter Krieger, dr. Hellmut Lorenz, dr. Peter Schneemann, dr. Toshio Watanabe). Omenjeni simpozij je namreč potekal v organizaciji Filozofske fakultete Univerze v Mariboru in Slovenskega umetnostno-zgodovinskega društva in hkrati pod pokroviteljstvom Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino. Štiri dni zatem so navedeni člani na seji sprejeli priporočilo, da je za žičko cerkev

² O interpretaciji arheološkega izkopa na lokaciji kartuzije Oujon gl. Laurent AUBERSON, *L'ancienne chartreuse Notre-Dame d'Oujon, Arzier (VD)*, Berne 1996, str. 10–20; Laurent AUBERSON, *Die ehemalige Kartause Oujon (Waadt, Schweiz). Eine landschaftsgeschichtliche und -archäologische Untersuchung, Fachgespräch Archäologie in Kartausen* (ur. Martin Krenn, Nikolaus Hofer), Wien 2016 (Fundberichte aus Österreich. Tagungsband, 4), str. 41–50.

³ Gl. tudi Mija OTER GORENČIČ, Dolina sv. Janeza Krstnika v evropskem kontekstu, *Historia artis magistra. Amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata* (ur. Renata Novak Klemenčič, Samo Štefanac), Ljubljana 2012, str. 56, op. 11–13.

⁴ Odlok o razglasitvi Žičke kartuzije za kulturni spomenik državnega pomena, *Uradni list Republike Slovenije*, 46, 26. 6. 2015, str. 5119–5122.

2. Presentacija zgornjega samostana nekdanje kartuzije Oujon, 2010 (© UIFS, ZRC SAZU; foto: Mija Oter Gorenčič)

najprimernejša rešitev konservacija razvaline.⁵ Ob tem je treba opozoriti, da je žička cerkev v resnici opuščeno gradbišče, na katerem je že v precejšnji meri izvedena rekonstrukcija, za katero obstaja obsežna dokumentacija z jasnim ciljem, ki so mu konservatorji sledili od leta 1963 dalje.⁶ Omenjeni strokovnjaki so opozorili na vidik, ki se mi osebno zdi izjemno pomemben, in sicer da so rekonstrukcije lahko izvedene le v izjemnih primerih in takrat ob polni podpori mednarodne strokovne javnosti. Predlagali so imenovanje mednarodnega foruma in odbora strokovnjakov, ki bi svetovali najboljše postopke za obravnavo spomenikov, kakršen je Žička kartuzija.⁷ Mednarodna strokovna komisija v drugi sestavi je bila ponovno sklicana oktobra 2017. Po ogledu zgornjega samostana Žičke kartuzije je dr. Miljenko Domjan predlagal zastrešitev po vzoru gotske strehe, preostali trije člani (dr. Waltraud Kofler-Engl, dr. Bernd Euler-Rolle in mag. Gorazd Živkovič) pa so se zavzeli za ohranitev razvaline.⁸

Romantični koncept, ki se je razvil v 19. stoletju in ga je najlepše predstavil John Ruskin (1819–1900),⁹ se torej v primeru kartuzijanske arhitekture tudi danes zdi na prvi pogled najbolj prikladen in je bil s strani tujih strokovnjakov dvakrat predlagan tudi za Žičko kartuzijo. Po tem pojmovanju je razvalina neka nova oblika življenja arhitekture, ki z romantičnega gledišča odkriva zelo privlačne dimenzije. Redukcija stavbne substance z okrnjeno stavbno lupino pomeni,

⁵ Priporočila Mednarodnega odbora za umetnostno zgodovino (CIHA) za spomeniško varstvo v Sloveniji, *Umetnostna kronika*, 31, 2011, str. 53–54.

⁶ Za natančen historiat konservatorskih izhodišč in ciljev v zvezi z zastrešitvijo cerkve, ki se jim je sledilo od šestdesetih let 20. stoletja do vključno 21. stoletja, gl. SAPAČ 2021 (op. 1), passim.

⁷ Priporočila 2011 (op. 5), str. 53–54.

⁸ Gl. Matija PLEVNİK, Danijela BRIŠNIK, Lucija ČAKŠ ORAČ, *Konservatorski načrt Špitalič pri Slovenskih Konjicah – Zgornji samostan Žičke kartuzije. Mapa 1*, Ljubljana 2018, str. 77.

⁹ Njegovi temeljni deli sta John RUSKIN, *The Seven Lamps of Architecture*, London 1849; John RUSKIN, *The Stones of Venice*, 1–3, London 1851–1853. Gl. tudi John RUSKIN, *The Complete Works of John Ruskin* (ur. Edward Tyas Cook, Alexander Wedderburn), London-New York 1912 (Library edition, 39).

3. Prezentacija razvalin zgornjega samostana nekdanje kartuzije Scala Dei, 2010
(© UIFS, ZRC SAZU; foto: Mija Oter Gorenčič)

4. Prezentacija razvalin nekdanje kartuzije Mount Grace, 2019
(© UIFS, ZRC SAZU; foto: Mija Oter Gorenčič)

5. Presentacija cerkve nekdanje kartuzije Notre-Dame-du-Val-de-Bénédiction (foto: Wikimedia Commons)

primer kartuzijanske cerkve, prezentirane kot impresivna urejena razvalina, je nekdanja kartuzija Mount Grace v severnem Yorkshiru v Angliji (sl. 4), nekaj tovrstnih spomenikov pa poleg v Angliji (npr. nekdanja kartuzija Beauvale) in Španiji (npr. nekdanja kartuzija Aniago) najdemo tudi v Italiji (npr. nekdanja kartuzija Serra San Bruno), Franciji (npr. nekdanja kartuzija Apponay, ki še ni spomeniško prezentirana) in drugje. Obiskovalec lahko na teh lokacijah pride neposredno v stik z razvalino, ki je prezentirana v ohranjenem obsegu, ustrezno zaščitena ter statično in tehnično sanirana z nevidnimi ojačitvami tako, da ne razpada in ne ogroža turističnih ogledov ter prav tako ne krni estetskega vtisa. Geografska območja, v katerih je največja koncentracija tovrstnih primerov, seveda niso naključna. Analiza evropske kartuzijanske arhitekture pokaže, da je takšen pristop najbolj upravičen in smiseln ter tudi uveljavljen v predelih z mediteranskim ali oceanskim podnebjem brez ostrih zim, manj pa za celinsko podnebje, kjer se pozimi temperatura lahko spusti krepko pod ledišče.

Čeprav primer ni vzet iz zgodnje-, marveč zrelokartuzijanske arhitekture, je vendarle smiselno omeniti tudi svojevrstno prezentacijo nekdanje kartuzije Notre-Dame-du-Val-de-Bénédiction, kjer ima cerkev del oboka ohranjen, del pa je razvalina (sl. 5). Ker gre za kartuzijo v francoski

da imamo pred seboj sicer manj definiran prostor, ki pa je bolj odprt in povezan z naravnim okoljem. Najprej vsekakor vertikalno z nebom, saj je takšen prostor praviloma brez strehe, pa tudi horizontalno z naravo in neposredno okolico. Razvalina postane del pejsaža in je kot taka atraktivna tudi za sodobnega obiskovalca in smernice, ki v arhitekturi iščejo transparentnost, odprtost, stik z naravo. Seveda v takšnih primerih nastopi problem konservacije stavbne substance, ki je ostala brez zaščite. Kako zadržati naravni proces propadanja oziroma kako ohraniti razvalino, je tehnični problem, ki se praviloma rešuje kratkoročno, a vedno z naj-sodobnejšimi možnostmi konservacije. Dolgoročno je obstojnost arhitekturnih elementov, ki nimajo zaščite, težko zagotoviti. Za takšen spomenik je treba zato stalno skrbeti in ga vzdrževati po najnovejših spomeniškovarstvenih smernicah in z najučinkovitejšimi sredstvi.

Eden najbolj reprezentativnih primerov zgodnjekartuzijanskih samostanov, ki je spomeniško predstavljen kot razvalina in deluje kot del pejsaža, ker je integriran v okoliško naravo, je Scala Dei, najstarejša kartuzija na Iberskem polotoku (sl. 3). Drugi pomemben

Provansi, torej v mediteranskem okolju, je tisti del cerkve, ki je prezentiran kot razvalina, skrbno konserviran, s čimer so zaščitili obstoječe stanje in preprečili propadanje. Gre za zelo redek primer, ki je funkcionalno možen in dolgoročno smiselno spet le v mediteranskem okolju.

V kontinentalnem delu je vzdrževanje razvaline veliko zahtevnejše, kar kažejo primeri ne samo kartuzije Žiče, marveč tudi posameznih drugih cerkvenih razvalin v bližnjem geografskem prostoru (npr. del prezbiterja cerkve sv. Virgila v Brežah), tudi kartuzijanskih (npr. nekdanje kartuzije Kláštorisko in Červený Kláštor na Slovaškem, Dolany na Češkem, Grünau na Frankovskem idr.). Ne preseneča torej ugotovitev, da je večina kartuzijanskih cerkva v geografskem okolju, primerljivem Dolini sv. Janeza Krstnika med Starimi Slemenami in Špitaličem, v Evropi skrbno zaščitena s streho, ki preprečuje nadaljnji propad. To velja zlasti za primere cerkva, pri katerih so obodni zidovi vsaj deloma ohranjeni. Pri tem je posebna pozornost namenjena temu, da se ob prekritju cerkve poskrbi tudi za zaščito in rešitev prostorov, ki se na cerkev neposredno navezujejo (največkrat prezbiterij in kapiteljska dvorana). V Žički kartuziji je največ kamnoseških detajlov ohranjenih v nekdanji Otokarjevi kapeli, ki je pri vprašanju zastrešitve cerkve nikakor ne bi smeli tretirati posebej. Ravno nasprotno, vprašanja prekritja in zaščite Otokarjeve kapele na podlagi poznavanja njenega stavbnega razvoja in upoštevanja njenega ohranjenega stanja enostavno ni mogoče obravnavati ločeno in neodvisno od vprašanja zastrešitve žičke cerkve.

Kako pomemben objekt je srednjeveški kartuzijanski samostan, dokazujejo številni evropski primeri, ki so bili obnovljeni in sanirani. Cerkve takšnih kompleksov so danes enovita celota, v kateri laično oko le stežka loči original od rekonstruiranega dela (npr. nekdanji kartuziji v Kölnu in Nürnbergu). Nekatere so dobile povsem novo namembnost, a ohranile svojo specifično arhitekturno zasnovo. Najobsežnejše obnove so bile po Evropi izvedene po drugi svetovni vojni. Pregled po terenu in diskusije na mednarodnih simpozijih pa kažejo, da se zastrešitve kartuzijanskih cerkva marsikje ponovno lotevajo od osemdesetih let 20. stoletja dalje. V kontekstu posegov, ki se načrtujejo v Žički kartuziji, je izjemno pomembno izpostaviti, da se celo v mediteranskih deželah v primerih, ko so obodni zidovi cerkve relativno visoko ohranjeni, danes ne odločajo prioritarno za konserviranje, marveč za zaščito razvaline z zastrešitvijo. Takšen primer je nekdanja španska kartuzija Vall de Christ, kjer so zidove cerkve nedavno zaščitili z osnovno geometrijo strehe v originalnih gabaritih. Prostor je v celoti pokrit in odprt do vidnega ostrešja. Na mestu nekdanje kupole cerkve je za zdaj steklena streha, kot pa razodevajo arhitekturni načrti, je predvidena steklena interpretacija volumna tamburja.¹⁰ Trenutna steklena streha je moteč element in tudi sicer se zdi celoten poseg za zdaj manj uspešen primer, ki pa je deloma

¹⁰ Gl. Enrique R. Martín GIMENO, *Reconstructions for the Charterhouse of Vall de Christ*, Salzburg 2012 (Analecta Cartusiana, 276), str. 133–140. Gl. tudi Josep-Mari GÓMEZ I LOZANO, *La Cartuja de Vall de Crist y su Iglesia Mayor. Aproximación a su Reconstrucción Gráfica*, 1–2, Salzburg 2003 (Analecta Cartusiana, 177); Enrique R. Martín GIMENO, Consolidación y restauración de la iglesia de nuestra Señora de Los Ángeles de la «Cartuja de Valldecríst», *Liber amicorum James Hogg. Kartäuserforschung 1970–2006*, 2 (ur. Meta Niederkorn-Bruck), Salzburg 2007 (Analecta Cartusiana, 210), str. 16–132; Conselleria y la Asociación cultural Cartuja de Valldecríst consolidan las molduras de la Iglesia Mayor de Valldecríst con 24.000 €, <https://vive-elaltopalancia.blogspot.com/2018/12/conselleria-y-la-asociacion-cultural.html> (27. 12. 2020); Chelo TORREJÓN, Marzá no se compromete con Valldecríst, <https://www.infopalancia.com/marza-no-se-compromete-con-valldecríst/> (27. 12. 2020).

6. Obnovljena zunanjščina zgornje cerkve nekdanje kartuzije Montebenedetto, 2008
(© UIFS, ZRC SAZU; foto: Mija Oter Gorenčič)

komplíciran tudi zaradi odločitve, da prezentirajo baročno kupolo, problematična pa je tudi betonska izvedba arkadnega venca. Kontrastna svetloba z mesta, kjer je bila nekdanj kupola, prostor razbije in ga dela neenotnega. Skladnost originalnega prostora moti predvsem vnos prevelikega števila novih elementov, ki so postali (pre)močan del interierja, kar je lahko v izjemno pomoč pri razmisleku o posegih v cerkev Žičke kartuzije.

Presenetljivo veliko primerov (zgodnje)kartuzijanskih cerkva po Evropi ima obodne zidove zaščiteni in prostor prezentiran tako, da so s skrbnimi posegi rekonstruirali ne samo streho, marveč tudi nekdanji obok. Pri tem je praviloma vedno poskrbljeno za jasno ločnico med originalno substanco in rekonstrukcijo. S takšnim posegom je obnovljen ne le prvotni volumen, marveč pridobi prostor tudi novo uporabnost in postane funkcionalen v vseh letnih časih in vremenskih razmerah. Ob tovrstni odločitvi je nujna tudi subtilna rešitev zaprtja okenskih in vratnih odprtín ter pokritja talnih površin. V Italiji je eden tovrstnih primerov nekdanja kartuzija Montebenedetto na nadmorski višini 1150 metrov, kjer so obnovitvena dela potekala v letih 1987–2000. V cerkvi je bil na tleh nameščen lesen pod kot jasen znak, da gre za nov element, ki služi sodobni namembnosti. Zunanjščina daje vtis skladnega objekta z rahlo nakazano cezuro med originalno in rekonstruirano substanco. Novi posegi so jasno razvidni v notranjščini cerkve (sl. 6–7).

Tudi v mediteranskem prostoru se, če je le mogoče in zlasti če so obodni zidovi dovolj ohranjeni, odločajo za rekonstrukcijo oboka in strehe, da vzpostavijo funkcionalen prostor in

zaščitijo stavbno substanco. Najbolj impresiven primer je kartuzija La Verne s podobno situacijo, kot jo imamo v Žičah. V tej francoski kartuziji, ki je bila v stanju povsem zapuščene in z zelenjem prerasle razvaline, so se leta 2000 odločili za obnovo celotnega sakralnega ambienta, vključno z izgradnjo oboka in postavitvijo strehe.¹¹ Danes pokrita in zaščitena cerkev skozi vse leto sprejema turiste, v njej pa se priložnostno izvajajo tudi cerkveni obredi (sl. 8).

V našem kontekstu je izjemno relevantna primerjava z nekdanjo špansko kartuzijo Scala Dei. Enako kot v primeru Žičke kartuzije so tudi tu leta 2020 pridobili finančna sredstva za sanacijo in obnovo določenih delov samostana, ki ga sicer prenavljajo in z velikimi turističnimi uspehi vanj vlagajo že več desetletij. Maja leta 2020 je bilo na več španskih spletnih straneh objavljeno, da je Agència Catalana del Patrimoni Cultural, torej Katalonska agencija za kulturno dediščino, začela sanacijska dela na cerkvi in v velikem križnem hodniku. Posegi na cerkvi se izvajajo s ciljem, da se ji povrne oblika, kot jo je imela v 18. stoletju.¹² Sodeč po nekaterih drugih obnovljenih delih te kartuzije (mdr. refektorij, mali križni hodnik),¹³ lahko pričakujemo prekritje cerkve s klasično streho, ki bo obnovila volumen in podobo, kot jo je imela v preteklosti. To potrjujejo tudi spletni opisi načrtovanih del, po katerih naj bi cerkev dobila ne samo streho, marveč tudi obok, pri katerem bodo uporabili tudi originalne obočne elemente. Delno naj bi rekonstruirali tudi kupolo z radialnimi lesenimi nosilci, sredstva bodo namenili še za tlakovanje in ureditev prostorov ob cerkvi

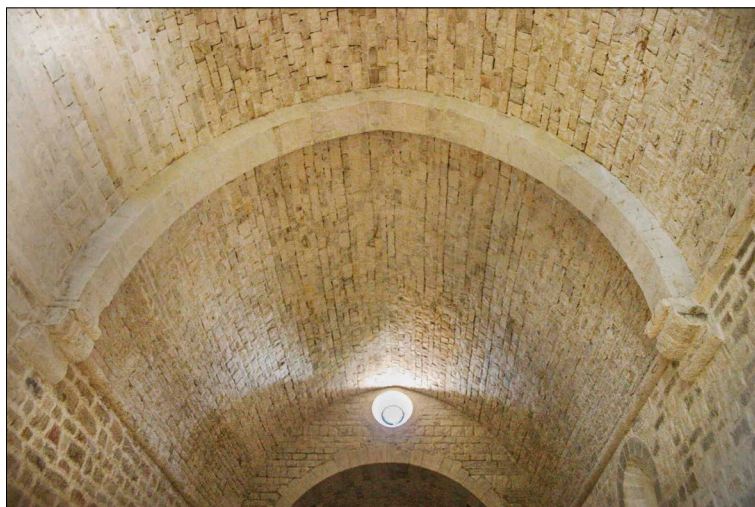
7. Obnovljena notranjščina zgornje cerkve nekdanje kartuzije Montebenedetto, 2008 (© UIFS, ZRC SAZU; foto: Mija Oter Gorenčič)

¹¹ Za fotografije cerkve pred obnovo gl. Karl THIR, Raymond BOYER, *Les Chartreuses de Montrieux et de La Verne*, Salzburg 1985 (Analecta Cartusiana, 75), repr. 59–62.

¹² Gl. npr. *Empieza la rehabilitación de la iglesia y el claustro mayor de la Cartuja de Escaladei*, https://www.diarimes.com/es/noticias/camp_tarragona/2020/05/29/empieza_rehabilitacion_la_iglesia_el_claustro_mayor_la_cartuja_escaladei_83167_1093.html (5. 12. 2020); *Comienza la rehabilitación de la iglesia de la Cartoixa d'Escaladei (Tarragona)*, <https://www.europapress.es/catalunya/noticia-comienza-rehabilitacion-iglesia-cartoixa-descaladei-tarragona-20200529131650.html> (5. 12. 2020).

¹³ Esther COLLS RISSECH, *Las actuaciones realizadas en la cartuja de Escaladei por el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya*, *Papeles del portal. Revista de Restauración Monumental*, 7, 2015, str. 65–83.

8. Obnovljeni obok
cerkve nekdanje kartuzije
La Verne, 2018
(© UIFS, ZRC SAZU;
foto: Mija Oter Gorenčič)

(mdr. zakristije). Cerkev bo prekrita z opečnimi strešniki in mediteranskimi korci. Dokončne odločitve o posegih v območju velikega križnega hodnika in meniških celic (ali jih pustiti odkrite ali jih pokriti nazaj) bodo sprejeli, ko bodo z izkopom odkrili, kaj se skriva pod zemljo.

Čeprav bi se glede na geografsko okolje zlahka odločili zgolj za prezentacijo razvaline in čeprav je naloga v primerjavi z Žičko kartuzijo zahtevnejša (streha s kupolo), so torej tudi v primeru nekdanje kartuzije Scala Dei v letu 2020 vendarle presodili, da je daleč najboljša rešitev obokanje in prekritje cerkve s streho po vzoru nekdanje. Proračun za sanacijska dela znaša 2,4 milijona evrov,¹⁴ kar je primerljivo s sredstvi, namenjenimi Žički kartuziji. V obeh primerih je za dela predvidenih 24 mesecev. V španskem primeru bodo ta sredstva namenili ne le za prekritje cerkve, marveč tudi za krajinsko prezentacijo velikega križnega hodnika, kar bi bilo nujno potrebno tudi v Žičah. Prav to je namreč pot, po kateri hodi tudi večina evropske kartuzijanske arhitekture, ki je primerljiva s situacijo v Žičah. Ko so namreč obstoječe razvaline cerkve sanirane, zaščitene in prekrite s streho, da se prekine njihovo nezadržno propadanje, se začnejo sredstva vlagati v izkop, raziskave in prezentacijo velikega križnega hodnika. Prav to pa bi bil ključ do uspeha tudi v Žički kartuziji.

Današnje stanje cerkve Žičke kartuzije je rezultat dolgotrajne revitalizacije, ki je bila pogosto prekinjena zaradi stalnega pomanjkanja sredstev. A vsi posegi, ki so potekali pod vodstvom vodilnih konservatorjev, so imeli jasen cilj, in sicer da se cerkev neizstopajoče prekrije. Dr. Marijan Zadnikar in dr. Nataša Štupar Šumi sta že v letih 1963–1966 izdelala celostni koncept zaščite in obnove zgornjega samostana Žičke kartuzije. Za cerkev so bili predvideni sanacija zidov, utrjevanje z injiciranjem, zastrešitev cerkve in Otokarjeve kapele po vzoru nekdanje, restavracija okenskih ostenij in njihovih krogovičij, zasteklitev oken in restavracija notranjščine z

¹⁴ Empieza la rehabilitación (op. 12).

vzpostavitev lapidarija.¹⁵ Posegi, ki sta jih predvidela, ustrezajo najsodobnejšim aktualnim standardom na področju skrbi za zgodnjekartuzijanske cerkve v Evropi. Še več, v programskem elaboratu sta bila med drugim predvidena tudi arheološki izkop in prezentacija malega in velikega križnega hodnika, kar ponovno presenetljivo ustreza dogajanju na lokacijah srednjeveških kartuzij v 21. stoletju. S sredstvi, pridobljenimi za dela v letu 2020 in 2021, bi z nevpadljivim prekritjem cerkve in Otokarjeve kapele lahko zaščitili zidove in ohranjene kamnoseške člene, preostanek denarja pa namenili za izkop velikega križnega hodnika z analizo odkritij. To območje skriva v sebi velik znanstveni, prezentacijski in, ne nazadnje, tudi turistični potencial. V evropskem prostoru se v zadnjih letih na tem področju dogajajo pomembni premiki, ki razkrivajo kartuzijansko arhitekturo kot izjemno perspektivno turistično nišo. V Žički kartuziji se na območju velikega križnega hodnika zagotovo skrivajo pod zemljo dragoceni kosi stavbne plastike, drugih arhitekturnih členov in morda celo kiparskih del. Njihova izkop in prezentacija bi temu spomeniku močno dvignila ugled in pripomogla k turistični prepoznavnosti. Podpisana vidim izjemne možnosti v koncipiranju t. i. kartuzijanske poti po vodilnih evropskih kartuzijanskih spomenikih, ki so bili zgodovinsko med seboj v pogostih stikih. Nekatere od kartuzij, ki so bile v srednjem veku tesno povezane z Žičami, so danes vodilne turistične destinacije, na katerih bi bilo po mojem mnenju treba razkriti povezave, ki bi obiskovalce pripeljale tudi v Žiče. Menim namreč, da bi v Žiče lahko z neprevelikimi napori privabili številne tuje turiste, če bi le bila Žička kartuzija prezentirana na način, uveljavljen drugod po Evropi. To pa pomeni na prvem mestu ohranitev identitete tega prostora, ohranitev tistega, kar je tako zelo specifično za kartuzijansko arhitekturo in česar druge lokacije ne morejo ponuditi: miru, askeze, preprostosti, tišine. Na podlagi poznavanja evropske kartuzijanske arhitekture lahko ugotovim, da bi bilo nujno treba pomemben del finančnih sredstev, pridobljenih za Žičko kartuzijo v letih 2020–2021 v zavidljivi višini, vložiti v raziskavo območja velikega križnega hodnika. Najdragocenejša odkritja bi ustrezno prezentirali, kaj bi bilo smiselno narediti z izkopanimi zidovi velikega križnega hodnika in pripadajočih meniških celic, pa bi se lahko odločili šele, ko bi ugotovili, kaj se skriva pod zemljo. Izjemno uspešno zgodbo je v zadnjih letih spisala nekdanja kartuzija Aggsbach, kjer so najprej izvedli georadarsko raziskavo, nato so se odločili za arheološki izkop velikega križnega hodnika, vse odkrito natančno dokumentirali in objavili več znanstvenih študij, nato pa temelje zasuli nazaj in se odločili za sodobno interpretacijo s t. i. meditativnim vrtom.¹⁶

¹⁵ Gl. Marijan ZADNIKAR, Žičko kartuzijo rešujemo, *Varstvo spomenikov*, 9, 1965, str. 12–21; Marijan ZADNIKAR, Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 11, 1967, str. 30–33; Nataša ŠTUPAR ŠUMI, O delu arhitekta v spomeniškovarstveni službi, *Varstvo spomenikov*, 13–14, 1970, str. 64–66, 90–92. Program iz leta 1966 pod signaturo NB 122/1975 hrani Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.

¹⁶ Mdr. Clemens REINBERGER, *Auszug aus den neuen Forschungsergebnissen zur Architektur der aufgehobenen Kartause Portae Beatae Mariae Virginis zu Aggsbach*, Salzburg 2006 (Analecta Cartusiana, 243); Alfred R. BENESCH, Martin KRENN, Ute SCHOLZ, Die Cartusia Portae Beatae Mariae Virginis in Aggsbach, *Archäologie Österreichs*, 21/2, 2010, str. 4–17; Karl THIR, Le projet »espace cartusien Aggsbach«, *Les Chartreuses de la Provincia Burgundiae, aujourd'hui dans le département de l'Ain et l'Ordre des Chartreux*, 2 (ur. James Hogg, Alain Girard, Daniel Le Blévec), Salzburg 2011 (Analecta Cartusiana, 260), str. 649–666; Alfred R. BENESCH,

Drugi primer iz zadnjega časa je nekdanja kartuzija Mélan, kjer so od leta 2002 do 2014 potekale številne študije, ki so se usmerile v razkrivanje velikega arheološkega potenciala ob nekdanji samostanski cerkvi. Bogate najdbe in 3D-prezentacija nekdanje kartuzije, osnovana na ugotovitvah ob izkopu, so močno obogatile ponudbo ob obisku. Odločili so se, da po opravljeni analizi temelje zasujejo nazaj, z novimi spoznanji pa prispevajo k bogatejši turistični ponudbi. Pomembna odkritja so vzpodbudila še nadaljnje arheološke raziskave, ki so potekale v letih 2018 in 2019.¹⁷ Leta 2020 je bila o odkritjih postavljena tudi razstava.¹⁸ Pomembnosti arheoloških raziskav na lokacijah kartuzijanskih samostanov se že več kot stoletje zavedajo v Veliki Britaniji, kjer so po nekaj predhodnih arheoloških delih sistematično začeli izkopavati v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja.¹⁹ Arheološke raziskave so bile, denimo, med letoma 1986 in 1991 izvedene tudi na lokaciji nekdanje kartuzije Vall de Christ,²⁰ od leta 1996 do leta 1999 so arheološka izkopavanja potekala v nekdanji kartuziji Mauerbach,²¹ v letih 1998–1999 na lokaciji kartuzije Kinalehin,²² v letih 1996 do 2001 na lokaciji nekdanje kartuzije Port-Sainte-Marie,²³ v letih od 1997 do 2005 v nekdanji kartuziji Mont-Sainte-Marie,²⁴ leta 1998 so izkopavanja

Kartäuserlandschaft Aggsbach – MeGKA. Die Klausurgartenlagen der Kartause Aggsbach und ihre »Reditierung«, *Fachgespräch Archäologie* 2016 (op. 2), str. 29–39.

¹⁷ Gl. Mathilde DURIEZ, Chartreuse Notre-Dame de Mélan, <https://www.arar.mom.fr/recherche-et-activites/axes-de-recherche/equipe-3/notre-dame-de-melan> (19. 12. 2020), z nadaljnjo literaturo.

¹⁸ Gl. Morceaux choisis d'archéologie. Mélan passé à la loupe, <https://www.inrap.fr/morceaux-choisis-d-archeologie-melan-passe-la-loupe-15073> (19. 12. 2020).

¹⁹ James HOGG, Excavations at the Sites of the Charterhouses of the Provinciae Angliae, *Moines et moniales dans l'ordre des Chartreux. L'apport de l'archéologie* (ur. Martine Valdher), Divion 2008 (Analecta Cartusiana, 245), str. 21–91.

²⁰ Gl. Agustín FERRER CLARI, Vicente Palomar MACIÁN, Aportaciones arqueológicas para el estudio de la Cartuja de Vall de Crist, Altura – Castellón, *Les Cartoixes Valencianes*, 2 (ur. James Hogg, Alain Girard, Daniel Le Blévec), Salzburg 2004 (Analecta Cartusiana, 208), str. 225–252.

²¹ Gl. Thomas KREITNER, Ein Bericht zum gegenwärtigen Stand der bauarchäologischen Untersuchungen 1996 bis 1999 in der Kartause Mauerbach, *Kartause Mauerbach 1314 bis heute* (ur. Ulrike Knall-Brskovsky), Wien 1998 (= Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 52, 1998), str. 411–430; Thomas KREITNER, Ein Beitrag zum Fundmaterial der archäologischen Ausgrabungen 1996 bis 1999 in der Kartause Mauerbach, *Kartause Mauerbach* 1998 (op. 21), str. 661–670.

²² Gl. HOGG 2008 (op. 19), str. 42–43 (z nadaljnjo literaturo).

²³ Gl. Jean-Luc MORDEFROID, Pascale CHEVALIER, Stéphane GUYOT, Justo HERRILLO ESCOBAR, David VUILLERMOZ, Ermitage et »propositum«, à l'Époque moderne. Approche archéologique et archéométrique d'une cellule du Port-Sainte-Marie, *La Montagne, l'Ermite et le Montagnard. Évocation historique et archéologique des chartreuses de Vaucluse (Jura), de La Verne (Var), de Bonlieu (Jura), du Port-Sainte-Marie (Puy-de-Dôme) et de Sainte-Croix-en-Jarez (Loire). XIIe–XVIIIe siècles*, Montmorot 2005, str. 65–74; Chartreuse Port-Sainte-Marie. Une maison de Chartreux au cœur des Combrailles. L'archéologie, <http://chartreuse-psm.fr/Chartreuse/mod/book/view.php?id=63> (19. 12. 2020).

²⁴ Gl. Anthony BYLEBAŁ, Thomas JÉRÔME, La chartreuse du Mont-Sainte-Marie de Gosnay, interprétation des données archéologiques. Vie et essor d'une communauté de chartreuse, *Moines et moniales* 2008 (op. 19), str. 307–325; Thomas JÉRÔME, Martine VALDHER, Chartreuse du Mont-Sainte-Marie, Gosnay, *Monasticon Cartusienne. 1/5: Provinciae Picardiae* (ur. James Hogg, Gerhard Schlegel), Salzburg 2015 (Analecta Cartusiana, 185:1), str. 189–192, 195–197, 217–226; La Chartreuse du Mont Sainte-Marie à Gosnay, https://www.nordmag.fr/nord_pas_de_calais/gosnay/gosnay_mtstmarie.htm (19. 12. 2020).

potekala v kapiteljski dvorani nekdanje kartuzije v Nürnbergu,²⁵ v letih 2016 in 2017 v kartuziji Bertaud itd.²⁶ Z izjemnimi najdbami so leta 2017 postregle tudi arheološke raziskave v nekdanji kartuziji v Kölnu.²⁷ Vse to je le izbor arheoloških del na lokacijah srednjeveških kartuzij, saj se pomembnosti vlaganja sredstev v tovrstne raziskave zavedajo tako rekoč po celotni Evropi. Na to temo je bilo v zadnjih letih organiziranih tudi več mednarodnih simpozijev. Slovenija je topogledno v velikem zaostanku,²⁸ zato bi bilo nekaj pridobljenih sredstev za Žičko kartuzijo nujno investirati tudi v arheološke raziskave, če želimo slediti evropskim trendom razvoja lokacij srednjeveških kartuzijanskih samostanov.

Kaj lahko zapišemo ob koncu? Najpomembnejše spoznanje je, da ima večina primerljivih kartuzijanskih cerkva ali še ohranjeno ali rekonstruirano oziroma na novo postavljeno streho, ki verodostojno posnema gabarite originalne. S tem sta prezentirana nekdanji volumen in pojavnost arhitekture v prostoru. Le v okoljih z milim podnebjem in pa na lokacijah, kjer so ruševine prerasle z gozdom in zelenjem, zidovi nekdanjih kartuzijanskih cerkva niso zaščiteni s streho; izjema je cerkev nekdanje kartuzije Les Écouges. Tudi dr. Marijana Zadnikarja, ki je presojal vprašanje zastrešitve žičke cerkve, so pri odločitvi za streho vodile predvsem naše klimatske razmere, v katerih lahko edino *stalna streha po vzoru prvotne [...] zagotovi spomeniku nadaljnji obstoj*.²⁹ Drugo najpomembnejše spoznanje je, da so posegi v kartuzijanske cerkve, ker gre za tako zelo specifičen tip srednjeveške monastične arhitekture, po Evropi skrajno zadržani in preiščljeni. Sodobno interpretiranih streh ne najdemo. Nikjer tudi ne naletimo na kontrastne forme, saj bi to v intimni prostor kartuzijanske cerkve vneslo veliko zmedo. To načelo velja še zlasti v primerih, ko je cilj obnove prezentacija (zgodnje)kartuzijanske (!) cerkve in ne vzpostavitev prostora s popolnoma novo namembnostjo na lokaciji nekdanje kartuzije (npr. muzej, hotel, razstavniki prostor, koncertna dvorana ipd.). Novi posegi na kartuzijanskih cerkvah po Evropi ne ustvarjajo konfliktov, ne preglašajo osnovne arhitekture in ne porajajo vprašanj, marveč olajšujejo razumevanje najpomembnejših vidikov arhitekture in življenja kartuzijanov. V evropskem prostoru mi niso poznani primeri prezentacije kartuzijanskih cerkva, kjer bi s kontrastnimi modernimi oblikami posegali v historični ambient in vanj vnašali napetost. Pri vseh obnovah sta prisotna trud in prizadevanje za zaščito srednjeveških zidov in ohranjanje ali ponovno vzpostavljanje izgubljene identitete, ne ustvarja pa se nova oziroma identiteta, ki je prostor nikoli ni imel. Prevladuje originalna in ne dodana substanca. V tem kontekstu je zelo pomenljiv slikovit zapis Ivana Stoparja

²⁵ Gl. Claudia FRIESER, Die archäologische Untersuchung des ehemaligen Kapitelsaals im Kartäuserkloster zu Nürnberg, *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 2000, str. 67–75.

²⁶ Gl. Quentin ROCHET, Roche-des-Arnauds (La) (Hautes-Alpes). Chartreuse de Bertaud, *Archéologie médiévale*, 48, 2018, str. 226.

²⁷ Sonderführung der AntoniterCityTours zu den Ausgrabungen an der Kartäuserkirche, <https://www.kartaeu-serkirche-koeln.de/news-details.aspx?newsid=4077> (19. 12. 2020).

²⁸ Prispevek na temo arheologije v slovenskih kartuzijah, ki je izjemno dragocen, a za zdaj ostaja edini, so objavili Katarina PREDOVNIK, Danijela BRIŠNIK, Miha MURKO, Archäologische Forschungen zu Kartausen in Slowenien, *Fachgespräch Archäologie* 2016 (op. 2), str. 61–80.

²⁹ ZADNIKAR 1967 (op. 15), str. 30. Prim. Marijan ZADNIKAR, Konservatorska poročila. Žička kartuzija, *Varstvo spomenikov*, 17–19/2, 1975, str. 159.

iz leta 1999, ki se je zavedal nujnosti temeljitega premisleka o novih posegih na Žički kartuziji, *da se ta zares evropsko pomembna samostanska arhitektura ne bo spremenila v kakofonijo, neuravnovešen in neubran skupek raznoterih, pogosto med seboj izključujočih se prvin.*³⁰

Takšen pristop ima svoje zaledje v razumevanju in spoštovanju karakteristik kartuzijske arhitekture. Ta je v svojem bistvu asketska, zato so tudi prenove skrajno zadržane. Rečemo lahko, da so do neke mere konservativne in brez oblikovalskih eksperimentov ter z razumevanjem specifične kartuzijske arhitekture. Prav to se je po Evropi pokazalo kot ključ do uspeha. Lokacije kartuzijskih samostanov, ki so se izkazale za svojevrsten turistični magnet, so namreč vse tiste, pri katerih prenova harmonično dopolnjuje historični ambient brez kontrastnih elementov v odnosu do ohranjene substance. Ali z drugimi besedami: kjer novi posegi v prostoru na prvi pogled sploh niso zaznavni, ker se neopazno zlijejo s celoto. Kartuzijanska arhitektura je sama po sebi dovolj močna, da lahko obiskovalcu ponudi tisto, česar drugje ne more doživeti. Ravno ohranitev svojstvene identitete kartuzijskega stavbnega okolja brez vnosa nenaravnih, občutljivemu historičnemu prostoru tujih elementov je tisto, kar privlači. Prvinskost, tišina, preprostost, zadržanost, odmaknjenost od civilizacije ustvarjajo na lokacijah kartuzijskih samostanov tako specifične izkušnje in doživetja.

Žička kartuzija je za spomenik državnega pomena razglašena ne nazadnje zaradi svoje izjemne identitete, ki pričuje o njeni bogati zgodovini in nas zavezuje k temu, da k njeni obnovi pristopamo skrajno pazljivo. Vsekakor mora biti vodilo pri obnovi ohranjanje identitete, ne pa ustvarjanje nove z ambicijo po atrakciji. Tak pristop je smiseln v prostoru brez identitete, ne pa v zgodovinsko nasičenem prostoru, kjer je treba zgolj zbuditi feniksa, da vzleti iz pepela. V primeru žičke cerkve je bila njena identiteta vedno obokan ali vsaj z dvokapno streho pokrit prostor. Pri današnjem stanju je torej treba najprej zagotoviti statično stabilnost zidov in poskrbeti za streho, ki bo zaščitila zidove in dragocene kamnoseške člene cerkve in pripadajoče Otokarjeve kapele. Če želimo slediti evropskim praksam, konstrukcija strehe ne sme biti predmet izstopajočega oblikovanja. Z racionalno porabo denarja za zastrešitev cerkve bi nekaj finančnih sredstev zagotovo ostalo na razpolago tudi za raziskavo območja velikega križnega hodnika in njegovo arheološko ali krajinsko prezentacijo. Konkretno si v Žički kartuziji lahko obetamo številne pomembne najdbe, saj so tako rekoč na vseh lokacijah po Evropi, kjer so se v zadnjih letih lotili arheoloških izkopov, odkritja močno presenetila in preseгла vsa pričakovanja. Kako zelo bi to veljalo šele za Žiče, ki so bile od same ustanovitve dalje, v času velike cerkvene shizme in vse do konca srednjega veka ter tudi v času po reformaciji eden najpomembnejših samostanov kartuzijskega reda v Evropi. Žička kartuzija je »atrakcija« svetovnega kova sama po sebi in to je tisto, kar je treba izkoristiti. Vse napore je treba vložiti v to, da uporabimo vse, kar nam ponuja lokacija, in to ponudimo domačemu in tujemu obiskovalcu.

V Žički kartuziji je ohranjenih ogromno kamnoseških fragmentov obočnih reber, sklepnikov, konzol, služnikov ipd. Vse te člene bi bilo treba natančno premeriti, jih računalniško izrisati

³⁰ Ivan STOPAR, Paralipomena k ecclesii maior Žičke kartuzije. Prispevek k romanski podobi Žičke kartuzije ob njeni predvideni predstavitvi, *Šumijev zbornik. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem* (ur. Jadranka Šumi), Ljubljana 1999, str. 504.

in nato virtualno preveriti, kako sovpadajo in kolikšen del nekdanjega oboka cerkve, malega in velikega križnega hodnika ter drugih srednjeveških prostorov kartuzije je ohranjen.³¹ S takšno analizo bi lahko izdelali imenitno 3D-prezentacijo za obiskovalce, ne nazadnje pa bi to v neki daljni prihodnosti lahko izkoristili tudi za nekoliko bolj smeje posege. Ni namreč izključeno, da si bo po zgledu nekaterih evropskih kartuzij kateri od bodočih konservatorjev ali projektantov drznil in upal ugrizniti tudi v jabolko rekonstrukcije katerega od obokov z originalnimi ohranjenimi stavbnimi členi.

Podpisana sem bila v drugi polovici leta 2020 na vabilo Zavoda za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije članica delovne skupine za presojo predvidenih posegov v območju zgornjega samostana Žičke kartuzije. Prav sodelovanje v tej skupini je sprožilo premislek o praksi prezentacij srednjeveških kartuzijanskih cerkva po Evropi. Sprva sem menila, da je večina kartuzijanskih cerkva prezentirana kot razvalina, vendar je nato sistematičen pregled celote, ki sem se ga lotila, pokazal zgoraj predstavljeno. V začetku jeseni 2020 je delovna skupina oblikovala sklepno poročilo, ki pa ga nisem podpisala, ker se z njegovo vsebino v končni obliki ne morem strinjati. Kljub temu lahko zapišem, da je izkušnja sodelovanja v komisiji, v kateri strokovnjaki z različnih področij razpravljajo o optimalnih posegih v neki spomenik, izjemno pozitivna. Vsekakor si želim, da bi interdisciplinarno zasnovane komisije s širokim naborom strokovnjakov, tudi iz tujine, v Sloveniji postale stalnica pred odločitvami o posebej delikatnih spomeniško-varstvenih posegih. Konkretno za Žičko kartuzijo pa si želim, da bi jo tudi v prihodnjih letih lahko s ponosom predstavljali v mednarodnih znanstvenih krogih. Ne bi bilo namreč prijetno, če bi nam po porabi dveh milijonov evrov kdo iz tujine kdaj očital, da bi jih lahko porabili bistveno bolj smiselno in v skladu z najsodobnejšimi smernicami na področju evropske kartuzijanske arhitekture. Še bolj nerodno bi bilo, če bi nas kdo vprašal, ali ne vidimo, da je kljub velikemu finančnemu vložku cesar gol.

V izogib temu ter v ponoven razmislek o najbolj smiselni porabi pridobljenih sredstev in o obliki zastrešitve naj služi tudi pričujoči prispevek o najsodobnejših trendih in dogajanjih na področju poseganja v srednjeveške kartuzijanske komplekse po Evropi, pred katerimi si nikaikor ne smemo zatiskati oči. Ne nazadnje so Žiče del evropske in ne le slovenske kartuzijanske dediščine.³²

³¹ Prim. sorodno opravljeno analizo za stavbno plastiko in ohranjene arhitekturne dele velikega križnega hodnika nekdanje kartuzije Bourfontaine: Jean-Louis BERNARD, *Le cloître disparu de la chartreuse de Bourfontaine (Aisne). Approche par l'archéologie du bâti et la 3D analytique*, *Moines et moniales* 2008 (op. 19), str. 127–138.

³² Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru* (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Za vse pogovore o spomeniško-varstveni problematiki kartuzije Žiče, ki so na svojstven način doprinesli k nastanku tega prispevka, se najlepše zahvaljujem dr. Igorju Sapaču.

ISSN 1581-7512

UMETNOSTNA KRONIKA

posebna izdaja: ŽIČKA KARTUZIJA

Izdajatelj: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

zanj: doc. dr. Mija Oter Gorenčič

založnik: Založba ZRC

zanjo: prof. dr. Oto Luthar

vodja založbe: Aleš Pogačnik

naklada: 300

izhaja štirikrat letno

© 2021, avtorji in ZRC SAZU

NASLOV UREDNIŠTVA:

Umetnostna kronika

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 LJUBLJANA

e-pošta: umetnostna.kronika@zrc-sazu.si

<http://uifs.zrc-sazu.si>

PRODAJA:

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, 1001 LJUBLJANA

tel: 01 47 06 464; faks: 01 42 57 794

e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

cena posamezne številke: 4,00 €

letna naročnina: 12,00 €; za študente: 8,00 €

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ČASTNI ODBOR: akad. prof. dr. Tadej Bajd, prof. dr. Oto Luthar, Zdenka Badovinac,
zasl. prof. dr. Tomaž Brejc, dr. Barbara Jaki, zasl. prof. ddr. Janez Höfler, prof. dr. Matej Klemenčič,
prof. dr. Jure Mikuž, dr. Damjan Prelovšek, dr. Andrej Smrekar

UREDNIŠKI ODBOR: dr. Renata Komič Marn, glavna in odgovorna urednica, mag. Andreja Rakovec,
pomočnica urednice, Nataša Ciber, izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki, Jana Intihar Ferjan, mag. Andrej Furlan,
doc. dr. Stanko Kokole, Dušan Koman, urednik rubrike Koledar razstav, Marko Košan, dr. Mojca Marjana
Kovač, doc. dr. Franci Lazarini, doc. dr. Mija Oter Gorenčič, dr. Eva Sapač, prof. dr. Samo Štefanac,
izr. prof. dr. Polona Vidmar, dr. Barbara Vodopivec

JEZIKOVNI PREGLED: Manuela Dajnko

OBLIKOVANJE in PRELOM: Andrej Furlan

TISK: Collegium Graphicum, d. o. o., Ljubljana, zima 2021

Objavljena besedila so na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 4.0 CC BY NC ND, ki pa ne velja za slikovno gradivo. Za kakršnokoli nadaljnjo rabo slikovnega gradiva je treba pridobiti dovoljenje imetnika avtorskih pravic, navedenega v podnapisu slike. Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

Mnenja in stališča, navedena v objavljenih avtorskih prispevkih, niso tudi uradna stališča in mnenja uredništva revije *Umetnostna kronika*. Za znanstveno korektnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

ŽIČKA KARTUZIJA

Mija Oter Gorencič: *Nasprotujoča si mnenja kot vabilo k dialogu* •
Igor Sapač: *Obnovi Žičke kartuzije ob rob! Od spomenika srednjega veka na slovenskem do spomenika sodobnega slovenskega klientelizma?* •
Matija Plevnik: *Aktualni gradbeno-statični sanacijski posegi na redovni cerkvi sv. Janeza Krstnika* • **Rok Žnidaršič:** *Nadkritje razvalin cerkve sv. Janeza Krstnika v Žički kartuziji. Vračanje k izhodiščem: zakaj konservacija in prezentacija arheoloških ostalin Žičkega samostana namesto njegove rekonstrukcije* • **Mija Oter Gorencič:** *Evropske prakse pri prezentaciji razvalin (zgodnje)kartuzijanskih cerkva. V razmislek ob posegih v Žički kartuziji*

ISSN 1581-7512

9 771581 751001 >
4,00 €

ZALOŽBA
Z R C

ZRCSAZU Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta

naslovnica zgoraj: Žička kartuzija z vzhodne strani leta 2020
(foto: Igor Sapač)

naslovnica spodaj: Gradbeni odri v notranjščini cerkve sv. Janeza Krstnika,
pogled proti prezbiteriju (ZVKDS, OE Celje, fototeka; foto: Matija Plevnik)
na tej strani: Projekt za zastrešitev cerkve sv. Janeza Krstnika s streho po
vzoru nekdanje gotske strehe, prerez proti jugu (ZVKDS OE Celje; risal: Ivo
Gričar, 2005)